

**T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

AFGANİSTAN'DA SİYASİ PARTİLER TARİHÇESİ

**Mohammad Aleem SAAİE
YÜKSEKLİSANS TEZİ**

**Danışman
Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Isparta - 2009**

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : TARİH EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA** Programı öğrencisi
.....Muhammed Akem SAAİE..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.

Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / YAPILMADI**

10.12.2009
Tarih

[Signature]
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 10.12.2009 Perşembe
günü saat 16:00 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Afganistan'da Siyasî
Partiler konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

☒ **KABUL**

☐ **RED**

☐ **DÜZELTME**

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Bayram KODAMAN</u>	<u>[Signature]</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Kemal SÖZEN</u>	<u>[Signature]</u>
Üye	<u>Doç. Dr. Timuçin KODAMAN</u>	<u>[Signature]</u>
Üye		
Üye		

'Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

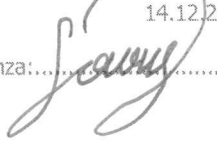
MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No **355848**
Yazar Adı / Soyadı **Mohammed Aleem Saaie**
Uyruğu / T.C.Kimlik No **T.C.**
Telefon / Cep Telefonu / e-Posta **02462111805 akkaya@sdu.edu.tr**
Tezin Dili **Türkçe**
Tezin Özgün Adı **Afganistan'da Siyasi Partiler**
Tezin Tercümesi **Political Parties in Afghanistan**
Konu Başlıkları **Tarih**
Üniversite **Süleyman Demirel Üniversitesi**
Enstitü / Hastane **Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim Dalı **Tarih Anabilim Dalı**
Bilim Dalı / Bölüm **Tarih Bölümü**
Tez Türü **Yüksek Lisans**
Yılı **2009**
Sayfa **150**
Tez Danışmanları **Prof. Dr. Bayram KODAMAN**
Dizin Terimleri
Önerilen Dizin Terimleri
Kısıtlama / Kısıt Süresi **Yok**

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilinenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarımı saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

14.12.2009
İmza:.....

Yazdır

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
Tezlerin Çoğaltılması ve Yayımları İçin İzin Belgesi

(2006 yılı öncesi tezler için doldurulacaktır.)

Aşağıda başlığı yazılı olan tezin/tezlerimin ilgilinenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

0.../.../200...
İmza

Tez Sahibinin Adı Soyadı

Muhammed Aleem Saad

T.C. Kimlik No

E-Mail Adresi

maleemsaad@mynet.com

Posta Adresi

Üniversite

Süleyman Demirel

Enstitü

Sosyal Bilimler

Danışman/lar

Prof. Dr. Bayram Kodaman

Tez Numarası

355848

Tez Yılı

2009

Tez Adı

Afganistan'da Siyasi Partiler

-İzin Formu imzalandıktan sonra, 0312 298 74 53 numaralı faks numarasına Nüfus Cüzdanı örneği ile beraber gönderilmelidir.

veya

-İzin Formu imzalandıktan sonra, Nüfus Cüzdanı örneği ile beraber bilgisayarda taranarak dokuman@yok.gov.tr e-posta adresine gönderilmelidir.

veya

-İzin Formu imzalandıktan sonra, Nüfus Cüzdanı örneği ile beraber Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yayın ve Dokümantasyon Dairesi 06539 Bilkent – Ankara adresine posta ile gönderilmelidir.

ÖNSÖZ

Son otuz yıldan beri yaşadığı sorunlar nedeni ile dünya gündeminden hiç düşmeyen Afganistan, özellikle 11 Eylül 2001’de New York ve Washington’a yönelik saldırılar ile bir kez daha dünya gündemine gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Afganistan’da faaliyet gösteren siyasi kurumlara ilişkin farklı yorumlar ve analizler ile karşılaşmaktayız. Bu analizlerin farklılığının temel nedeni, Türkiye’de Afganistan’la ilgili çalışmaların oldukça sınırlı kalmasıdır. Özellikle de bu ülkedeki siyasi kurumlara ilişkin belli bir çalışmanın bulunmaması, bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Afganistan ile ilgili çalışmaların çoğu da Batı kaynaklarına dayanmaktadır. Batı kaynakları ise okuyucuları stratejileri gereği çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Dolayısı ile bu çalışmaların çoğu konuya ilgi duyanları olaylara batı perspektifinden bakmaya zorlamaktadır.

Bu kapsamda, yüksek lisans tezi olarak ele aldığımız “‘Afganistan’da Siyasi Partiler Tarihçesi” konulu çalışmada, Afganistan kaynaklarından daha fazla yararlanmaya çalıştık. Bu arada Batı ve Rus kaynaklarını da gözardı etmedik. Ayrıca, Afganistan siyasi tarihinde önemli rolleri olan kişilerin hatıralarına da baş vurarak birinci el kaynaklardan yararlanmaya çalıştık.

Bu doğrultuda, giriş dışında beş ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünü Afganistan hakkındaki genel bilgilere ayırdık. Bu bölümde, ülkenin coğrafi ve sosyal yapısını, etnik kimliğini ve kısaca tarihini anlattık. İkinci bölümde, Afganistan’da siyasal fikirlerin oluşum süreci hakkında bilgi vermeye çalıştık. Üçüncü bölümü, Afganistan’da ilk demokrasi tecrübesi ve siyasi oluşumlar konusuna ayırdık. Dördüncü bölümde de, Afganistan’da cumhuriyetin ilanından Sovet işgaline kadar olan siyasi partiler hakkında bilgi vermeye

çalıştık. Beşinci bölümde ise Sovyet işgalinden bugüne kadar gelen süreçte siyasi partileri ele aldık.

Afganistan'ın mevcut durumu hakkında fikir yürütebilmek için, bu ülkedeki siyasal fikirlerin kaynağı ve siyasi partilerin geçmişi hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu açıdan, ele alınan çalışmanın önemi de büyüktür. Öte yandan çalışmada daha çok birinci el kaynakların kullanılmış olması da, ortaya çıkan sonucun değeri açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Bu arada yeri gelmişken beni bu çalışmayı yapmaya teşvik eden danışman hocam Sayın Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a, yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof.Dr.Ramazan BUYRUKÇU, Prof.Dr.Kemal SÖZEN, Aziz BAYRAK'a, tez yazma ve kaynak toplamada yardımcı olan aziz dostum Fazul Ahmad BURGET'E ve emeği geçen tüm dostlara teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bu çalışmanın daha sonraki çalışmalara bir adım olması umuduyla...

Mohammad Aleem SAAİE

Aralık 2009

ÖZET

AFGANİSTAN’DA SİYASİ PARTİLER

Mohammad Alem SAAİE

Süleyman Demirel Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, 157 sayfa, Aralık 2009

Danışman: Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Son otuz yıldan beri yaşadığı sorunlar nedeni ile dünya gündeminden hiç düşmeyen Afganistan, özellikle 11 Eylül 2001’de New York ve Washington’a yönelik saldırılar ile bir kez daha dünya gündemine gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Afganistan’da faaliyet gösteren siyasi unsurlara ilişkin farklı yorumlar ve analizler ile karşılaşmaktayız. Bu analizlerin farklılığının temel nedeni, Türkiye’de Afganistan’la ilgili çalışmaların oldukça sınırlı kalmasıdır. Özellikle de bu ülkedeki siyasi unsurlara ilişkin belli bir çalışmanın bulunmaması, bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de Afganistan ile ilgili çalışmaların çoğu da Batı kaynaklarına dayanmaktadır. Batı kaynakları ise okuyucuları stratejileri gereği çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir. Dolayısı ile bu çalışmaların çoğu konuya ilgi duyanları olaylara batı perspektifinden bakmaya zorlamaktadır.

Bu kapsamda, yüksek lisans tezi olarak ele aldığımız “‘Afganistan’da Siyasi Partiler Tarihçesi” konulu çalışmada, Afganistan kaynaklarından daha fazla yararlanmaya çalıştık. Bu arada Batı ve Rus kaynaklarını da gözardı

etmedik. Ayrıca, Afganistan siyasi tarihinde önemli rolleri olan kişilerin hatıralarına da baş vurarak birinci el kaynaklardan yararlanmaya çalıştık.

Bu doğrultuda, giriş dışında beş ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünü Afganistan hakkındaki genel bilgilere ayırdık. Bu bölümde, ülkenin coğrafi ve sosyal yapısını, etnik kimliğini ve kısaca tarihini anlattık. İkinci bölümde, Afganistan’da siyasal fikirlerin oluşum süreci hakkında bilgi vermeye çalıştık. Üçüncü bölümü, Afganistan’da ilk demokrasi tecrübesi ve siyasi oluşumlar konusuna ayırdık. Dördüncü bölümde de, Afganistan’da cumhuriyetin ilanından Sovet işgaline kadar olan siyasi partiler hakkında bilgi vermeye çalıştık. Beşinci bölümde ise Sovyet işgalinden bugüne kadar gelen süreçte siyasi partileri ele aldık.

ABSTRACT
POLITICAL PARTIES IN AFGHANISTAN
Mohammad Aleem SAAIE
University of Süleyman Demirel
Institute of Social Sciences, Department of History
Master Thesis, 157 pages, Dec, 2009

Supervising Professor: Prof. Dr. Bayram Kodaman

Afghanistan which are not deducted from the world agenda because of its own troubles since the last thirty years, especially it began to come to the world agenda once again for 11 September 2001 attacks in New York and Washington. In this context, the different interpretations and analysis , are related to showing activity of the political elements in, are compared. The main reason for the diversity of this analysis, the work in Turkey is quite limited, related to. Especially regarding certain political elements of a work does not exist in this country, appeared as the deficiency. Most of the works in Turkey are related to Afghanistan based on the sources of the west. Most of the times, the sources of west direct reader their self-interest. Most of these studies with who are interested in subjects, forced to look at events from the perspective of the west.

In this context, we take the study as thesis "The Political Parties History on Afghanistan ",we tried to make better use of the resources of afghanistan.Meantime, we did not ignore the west and Russian source.In addition, we tried to exploit the first-hand sources by applying for having the memories of people who have roles in the history of Afghanistan political.

In this direction, consisting of in the five main parts external input portion of the study were allotted for general information about Afghanistan at the first part's of the study.In this section, we describe the country's geographical and social structure, ethnic identity, and briefly its' history.In the second part, we tried to provide information about process of the formation of political ideas in Afghanistan.In the third section, the first democratic experience and political formations in Afghanistan to the topic have reserved.In the fourth section, we tried to provide informatin about the political parties until the declaration of the republic in Afghanistan to The Soviet invasion .In the fifth section, so far from the Soviet occupation in the process of political parties have discussed.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX

GİRİŞ

GİRİŞ	13
-------------	----

I. BÖLÜM: GENEL GÖRÜNÜMÜ İLE AFGANİSTAN

1) Coğrafi Yapı.....	17
2) Etnik Kimlik.....	20
2. a) <i>Peştunlar</i>	20
2. b) <i>Türkler</i>	21
2. c) <i>Tacikler</i>	22
2. d) <i>Hazaralar</i>	22
2. e) <i>Diğer Etnik Gruplar</i>	23
3. Sosyal Durum	24
3. a) <i>Şehirli Kesim</i>	24
3. b) <i>Köylü Kesim</i>	25
4) Tarihi Arka Plan.....	26
5) Afganistan'ın Şekillenmesinden Bugüne.....	29

II. BÖLÜM: AFGANİSTAN'DA SİYASAL FİKİRLERİN OLUŞUM SÜRECİ... 33	
---	--

1) Seyid Cemalüddin Afgani'nin Siyasi Hareketlere Olan Etkisi	34
2) Monarşi Hükümeti İçinde Monarşiye Karşı İlk Siyasi Örgütlenme	37
3) Mahmut Tarzi ile Yeniden Toparlanma Süreci	40
4) I. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz Karşısı Örgütlenmeler ve Afganistan'ın İstiklali	43
4. a) <i>Hizb-i Sırri-yi Derbar</i> (<i>Saraydaki Gizli Parti</i>)	44
4. b) <i>El Mücahid Hareketi</i> (<i>Mücahit Hareketi</i>)	45
4. c) <i>Cemiyet-i Hidmetgaran-i Hüdai</i> (<i>Tanrı Hizmetçileri Cemiyeti</i>)	46
4. d) <i>Hizbullah</i> (<i>Allah Partisi</i>)	46
5) Meşrutiyet Hükümeti Döneminde Siyasi Oluşumlar	49
5. a) <i>Encümen-i Himayet-i Nesvan</i> (<i>Kadınları Savunma Encümeni</i>)	50
5. b) <i>Cevanan-i Afgan</i> (<i>Afgan Gençliği</i>)	50
5.c) <i>Gruh-i Seyid Mir Kasım Han</i> (<i>Seyid Mir Kasım Han Grubu</i>)	51
6) Meşrutiyetçiler Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme	52
7) Nadir Han ile Yeniden Hükümet ve Siyasette Tekelcilik	56

III. BÖLÜM: AFGANİSTAN'DA İLK DEMOKRASİ TECRÜBESİ VE SİYASİ OLUŞUMLAR

1) Afganistan'da İlk Solcu Hareketler	61
1. a) <i>Veyş Zelmiyan</i> (<i>İlerici Gençler</i>)	62
1. b) <i>Hizb-i Halk</i> (<i>Halk Partisi</i>)	64
1. c) <i>Hizb-i Demokratik-i Halk</i> (<i>Demokratik Halk Partisi</i>)	66
1. d) <i>Şule-yi Cavid</i>	72
1. e) <i>Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat</i> (<i>Afgan Sosyal Demokrat Partisi</i>)	73

2) Afganistan’da İlk İslami Oluşumlar.....	75
2. a) <i>Sünni Fraksiyon</i>	76
2. a. 1) <i>Nahzet-i İslami</i>	76
2. a. 2) <i>Cebhe-yi Milli (Milli Cephe veya Milli Hareket))</i>	78
2. b) <i>Şii Fraksiyon</i>	79
2. b. 1) <i>Hizb-i İrşad (İrşad Partisi)</i>	79
2. b. 2) <i>Hareket-i İslami (İslami hareket Partisi)</i>	80
2. b. 3) <i>Sazman –i Nasr</i>	81
3. Afganistan’da Diğer (Merkez) Partiler	82
3. a) <i>Hizb-i Vatan (Vatan Partisi)</i>	82
3. b) <i>Hizb-i Demokratik –i Milli (Milli Demokratik partisi)</i>	84
3. c) <i>Hizb-i Demokratik-i Mutaraki (İlerici Demokratik Partisi)</i>	85
 IV. BÖLÜM: CUMHURİYETİN İLANINDAN SOVYET İŞGALİNE SİYASİ PARTİLER.....	86
1) Davut Han Cumhuriyeti, Siyasi Partiler ve Tek Partili Düzen	88
2) Demokratik Halk Partisi İktidar Peşinde	92
3) İslami ve Diğer Partilerin Faaliyetleri.....	94
4) Demokratik Halk Partisi İktidarı ve Parçalanması.....	97
5) Sovyet İşgali ve Parçam Fraksiyonu İktidarı	102
6) Direnişin Hızlanması ve İslami Hareketin Parçalanması.....	105
6. a) <i>Sünni Fraksiyon</i>	107
 1. <i>Hizb-i Cemiyet- i İslami (İslami Cemiyet Partisi)</i>	108

2. <i>Hizb-i İslami – yi Afganistan (Afganistan İslam-i Partisi)</i>	108
3. <i>Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan (Afganistan Milli Kurtuluş Cephesi)</i>	109
4. <i>Hareket-i İnkılab-i İslami-yi Afganistan (Afganistan İslam-i İnkılap Partisi)</i>	109

GİRİŞ

Bugünkü coğrafi konumu itibarıyla Orta Asya, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya memleketleri arasında önemli bir geçit oluşturan Afganistan, sahip olduğu bu jeopolitik konumu sebebi ile tarih boyunca farklı devletlerin dikkatini kendisine çekmiştir. Bu nedenle Afganistan toprakları, tarihin farklı dönemlerinde doğudan batıya, güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye geçmek isteyen devletlerin istilâsına uğramıştır. Bu bağlamda milattan önceki yıllarda Pers (M. Ö. 500 – M. Ö. 338) ve Büyük İskender (M. Ö. 334 – M. Ö. 325) devletlerinden başlayarak İslam ordularının M. S. 670 yılında bölgeye hâkim olmasına, Samani, Gazneli ve Selçuklu devletlerinden başlayarak Moğol istilasına, Timuriler sülalesinden 1747'de Kandahar'da kurulan Afgan devletine ve 19. yüzyıldaki İngiliz sömürgesinden 1979'deki Sovyet işgaline kadar gelen dönemlerde çeşitli küresel ve bölgesel güçlerin saldırısına maruz kalmıştır.

İlk defa 1747'de Ahmedhan Durani tarafından Kandahar'da temelleri atılan bugünkü Afganistan, 19. yüzyılın ilk yarısında, Hindistan üzerinden gelen İngilizlerin saldırısına uğramıştır. Bu çerçevede Afganistan'ın kuzey komşusu Rusya, kendisine büyük bir tehdit olarak gördüğü İngilizlerin önünü kesmek amacı ile 1879'da Afganistan'a doğru ilerlemeye başlamıştır. İki imparatorluk ortasında sıkışan Afganistan toprakları, 1880 yılında Rusya ve İngiltere arasında tampon bir bölge olarak ilân edilmiştir. Bir süre sonra 1887 yılında bugünkü Afganistan'ın kuzey sınırları Rusya, İngiltere ve İngiliz himayesindeki Afgan Devleti tarafından bugünkü sınırlar olarak belirlenmiştir. 1893 yılında ise, hâlâ Afganistan-Pakistan arasında bir sorun teşkil eden güney sınırlar (Durand Hattı), İngiliz sömürgesindeki Hindistan ile Afganistan sınırı olarak tespit edilmiştir. Böylece kısa aralıklarla batı ve doğu sınırlar da belirlenerek, İngiliz himayesinde bugünkü Afganistan şekillenmiştir.

18 Ağustos 1919'da Şah Amanullah Han liderliği ile Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını almış ve Afganistan'ı dünyadaki gelişim sürecine entegre etmek için

uğraşmıştır. 1928'de Habibullah Kalekani isyanı ile Amanullah Han devrilmiş ve bir yıllık bir süre için Kelekani hâkimiyeti başlamıştır. 1929'da Nadir Han iktidarı ele geçirmiş ve 1933'e kadar Afganistan'da monarşi idaresini sürdürmüştür. Bu yılda bir öğrenci tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerine oğlu Muhammad Zahir iktidara gelmiştir. 16 Temmuz 1973'e kadar toplam kırk yıl iktidarda kalan Muhammed Zahir, bu tarihte amcasının oğlu Muhammad Davut tarafından devrilmiştir.

Monarşi idaresini devirerek yerine cumhuriyeti ilân eden Davut Han yönetimi 1978'deki komünist darbesi ile son bulmuştur. 1979'da Sovyet işgaline uğrayan Afganistan bu dönemler itibarıyla âdetâ Avrasya bölgesinin kanayan bir yarasına dönüşmüştür.

Bu arada Afganistan'da ilk defa siyasal fikirlerin oluşmaya başlaması, tüm Ortadoğu bölgelerinde olduğu gibi 19. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde Seyid Cemalüddin Afgani'nin bölgedeki faaliyetleri Afganistan'ı da etkisi altına almıştır. Bu dönemler itibarıyla başlayan birtakım siyasal hareketler zaman zaman Afgan yönetimi ve Hindistan'daki İngiliz sömürgesi tarafından yatıştırılmaya çalışılmıştır. Bundan sonra da bazı gizli siyasi hareketlerin devam ettiği görülmektedir. Ancak, asıl siyasi faaliyetlerin Afganistan'da serbest bırakılması 1950'lerden sonra gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile sömürgeci devletlere karşı, özellikle de İngiltere'ye karşı yapılan mücadeleler olumlu sonuç vermeye başlayınca, bölgesel manada birtakım özgürlükçü zihniyetlerin gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu da haliyle Afganistan'ı da etkilemekteydi. Öte yandan bu sıralarda dünyadaki ekonomik ve sosyal krizler dolaylı olarak Afganistan'ı da etkilemiştir. Özellikle de gıda maddelerinin fiyatlarının artması, Afganistan'da hükümet karşıtı birtakım protestolara sebep olmuştur. Diğer taraftan dönemin başbakanı Muahammed Haşim Mayvandval ise halk ile devlet arasındaki sorunun çözümünü şiddette aramaya başlamıştır. Bu da haliyle gittikçe halk ile devlet arasındaki mesafenin açılmasına sebep olurken, öte yandan dünya

kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Bu çerçevede Afganistan devleti özellikle BM, diğer uluslararası örgütler ve büyük devletlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.

Özellikle Soğuksavaş döneminin hassasiyeti sebebi ile kral Muhammed Zahir, tüm bu eleştiriler karşısında sessiz kalamazdı. Bu nedenle iç ve dış politikaları doğrultusunda birtakım acil kararlar almak üzere harekete geçmiştir. Bu doğrultuda 1946'da Başbakan Muhammed Haşim Mayvandval, kral tarafından istifaya zorlanmış ve Haşim Mayvandval istifasını vermiştir. Kral tarafından Haşim Han yerine Başbakan olarak atanan Şahmahmut Han hükümetini kurar kurmaz, oluşan muhalefeti azaltmak ve dünya kamuoyundan olumlu not alabilmek için, daha ilk konuşmasında demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü gibi sözleri kullanmış ve bunun uygulanmasına dair söz vermiştir. Yeni Başbakanın bu sözleri özellikle aydın çevrede büyük bir alkışla karşılanmıştır.

1950'de basın yayın ve siyasi faaliyetlerin serbet bırakılmasını içeren kanun Afganistan meclisi tarafından onaylanmıştı. Bu da ülkedeki siyasi oluşumların, birer siyasi parti gibi faaliyet etmelerine zemin hazırlamıştır. Afganistan'da demokrasi dönemi olarak bilinen bu dönemlerden itibaren yeni siyasi oluşumların resmen faaliyete başladıkları görülmektedir.

Bu kapsamda, Afganistan'ın kuzey komşusu olan Sovyetler Birliği, Amanullah Han döneminden itibaren Afganistan içerisinde birtakım solcu hareketleri destekleyerek kendi faaliyet sahasını genişletmeye çalışmaktaydı. Bu doğrultuda, Sovyetler *Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan (Afganistan Demokratik Halk Partisi)* adı altında kurulan Marksist partiyi açık bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Öte yandan, Sovyetlerin bu ataklarına karşı Çin Halk Cumhuriyeti de birtakım siyasi unsurları destekleyerek kendi varlığını göstermeye çalışmıştır. Diğer taraftan daha önce eğitim almak amacı ile Mısır'a giden birtakım öğrenciler, Müslüman Kardeşler ideolojisini benimseyerek ülkeye dönmüş ve gizli faaliyetlere başlamışlardır. İşte Şahmahmut Han döneminde başlayan demokratikleşme süreci tüm bu grupların siyasi faaliyetlerinin önünü açmış ve birbirine zıt, farklı siyasi oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tüm bu siyasi partilerin faaliyetleri, zaman zaman yasaklanmış ve liderleri hapse atılmışsa da artık Afganistan'da ok yaydan çıkmıştı. Bu partiler, daha sonra kendi aralarında silahlı çatışmalara varan büyük sorunlara sebep olmuşlardır.

Söz konusu siyasi partileri ideolojik eğilimleri çerçevesinde, Marksist, İslâmcı ve diğer olmak üzere kategorize etmek mümkündür. Ancak, daha sonraki dönemlerde, Marksist ideolojiyi benimseyenler, Moskova ve Pekin fraksiyonları olarak kendi aralarında ayrılırken, Moskovacılar da kişisel sorunlar nedeni ile Halk Partisi ve Parçam Partisi olarak ayrılmıştır. İslâmcı Partiler de önceleri mezhep bağlamında, daha sonra etnik kimlik çerçevesinde gruplaşmışlardır. Son dönemlerde ise ülkedeki siyasi gruplar arasında, çıkar ilişkileri ve çıkar çatışmaları çerçevesinde zaman zaman birleşmeler ve ayrılmaların da yaşandığı görülmüştür. Tüm bunlar ülkeyi büyük bir siyasi kaosa sürüklemiştir.

I. BÖLÜM

GENEL GÖRÜNÜMÜ İLE AFGANİSTAN

1) Coğrafi Yapı

Avrasya bölgesinin güneydoğu kısımlarını oluşturan bugünkü Afganistan, kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan, batıda İran, güneyde Pakistan ve doğuda Çin Halk Cumhuriyeti sınırlarında kalan Doğu Türkistan özerk bölgesi ile aynı sınırları paylaşmaktadır.

Genel görünümü ile dağlık bir memleket konumunda olan Afganistan'ın en yüksek yerlerinin 7,697 m. olduğu bilinmektedir. Bu ülke kuzey ve batıdan doğuya doğru gittikçe yükselen dağlarla ihata edilmiş ve bu dağ silsileleri dünyanın en yüksek dağları olan Himalyalara kavuşmuştur.

Afganistan'ın en ünlü ve önemli dağ silsileleri Hindukuş dağlarıdır. Hindukuş dağlarının en yüksek tepesi deniz seviyesinden 7,697 m. olup ülkenin güneybatısından kuzeydoğusuna uzanarak yükselir ve Pamir ile Himalyalara kavuşur. Bu dağ silsilelerinin en önemli geçitleri Salang, Şiber, Khavak ve Kuşan geçitleridir.

Afganistan'ın diğer önemli dağ silsilesi Vakhan dağlarıdır. Büyük Pamir ile Küçük Pamir arasındaki bağlantıyı sağlayan Vakhan dağları, aynı zamanda Pamir dağları ile Vakhan vadisini birbirinden ayırmaktadır. Deniz seviyesinden 6,281 m. yükseklikteki bu dağ silsilesinin bir kısmı ülkenin kuzeydoğusunda Tacikistan ile Afganistan arasındaki sınırı da oluşturmaktadır. Vakhan dağlarının Kutal-i Ancuman ve

Ardemin isminde iki önemli geçidi bulunmaktadır. Ancak bu geçitlerden insanların yaya olarak geçmesi mümkündür.¹

Ülkenin bir başka dağ silsilesi de Küçük Pamir adı ile bilinen Pamir dağlarıdır. Bu dağlar Afganistan'daki Vakhan vadisi ile Pakistan'ın Sind vadisini birbirinden ayırmaktadır. Doğu Türkistan, kısmen Keşmir, Pakistan'ın Çatral bölgesi ve Afganistan'ın Badakhşan bölgelerinin kesişme noktasında yer almaktadır. Pamir dağlarının en önemli geçitleri Akcar (rak. 4,922 m.) ve Bargel (rak. 3,347 m.) geçitleridir. Özellikle Bargel geçidi tarihi bir önemi haizdir. Çünkü tarihi İpek yolunun bu geçitten geçtiği bilinmektedir. Bu geçitten da ancak insan yaya olarak geçebilir. Araba yolu bulunmamaktadır.²

Afganistan'ın bu üç büyük dağ silsilelerinin dalları mahiyetinde olan Kuh-i Baba (rak.5,143 m.), Safid-kuh (rak. 4755 mtç.), Siyah-kuh ve Tirbend-i Türkistan gibi başka dağ silsilelerinden de söz etmek mümkündür.³

Afganistan'da sözünü ettiğimiz büyük ve küçük dağların yanı sıra, deniz seviyesinden 1,000 m. ile 500 m. yükseklikte değişen küçük tepelere ve bu tepelerin eteklerinde nispeten geniş ovalara da rastlamak mümkündür. Bu ülkenin en geniş ovaları Hindukuş dağlarının kuzey ve kuzeybatı kısımlarında bulunmaktadır.

Kuzeydeki Tacikistan sınırlarına yakın olan Takhar'ın Darkat, Yangikala, Khocabahauddin ve Daştıkala bölgelerinden başlayarak Türkmenistan sınırındaki Kaysar bölgelerine kadar uzanan Amu Nehri kıyıları tamamen düz ovalardan oluşmaktadır. Tarıma son derece elverişli olan bu ovaların su ihtiyaçları Pamir ve

¹ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Muhibulla Rahmeti, *İhtisar-i ez coğrafya-yı Afganistan*, Peşaver- 1999, s. 9, Basir Ahmed Davlatabadi, *Şinasname-i Afganistan*, Kum 1993, s. 166 – 194.

² Konu ile ilgili bkz. Mir Gulam Muhammed Gubar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Kabil 1967, s. 59.

³ Davlatabadi, 1993, a.g.e. s. 176.

Vakhan dağlarından kaynaklanan Amu, Kökçe ve Hindukuş dağlarından kaynaklanan Derya-yi Murgab ve Derya-yi Askalan gibi nehirlerden karşılanmaktadır.⁴

Diğer bir önemli düzlük de ülkenin güneybatı bölgelerinde bulunmaktadır. Bu ovalar Pakistan sınırları yakınlarındaki Candum bölgesinden başlayarak Helمند Nehri kıyıları boyunca Emiran ve Çahansur bölgelerine kadar uzanır. Ülkenin güney bölgelerinde bazı düzlüklere rastlamak mümkündür. Bunlardan en önemlisi Celalabad bölgesindeki düzlüklerdir. Bu bölge Nangarhar ile Lapur arasındaki bölgeleri oluşturmaktadır.⁵

Bu arada Afganistan akar su açısından da dikkate değer nehirlere sahiptir. Bu nehirlerin en önemlileri, Amu Derya, Kökça Derya, Derya-i Askalan, Derya-i Kunduz, Derya-i Helمند, Derya-i Balkh ve Derya-i Murgab gibi büyük nehirlerdir.⁶

Ülke genelinde yer yer geniş ovaların bulunmasına ve akar su açısından da dikkate değer bir zenginliğe sahip olmasına rağmen sulama sisteminin yetersizliği ve su dağılımının düzensizliği sebebi ile ülke toprağının çok az bir kısmından yararlanılmaktadır.

⁴ Rahmeti, 1999, a.g.e. s. 188.

⁵ Rahmeti, 1999, a.g.e. s. 188.

⁶ Afganistan'ın akar suları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Gita şınası-yi Tehran, 1990, Gubar, 1967, a.g.e. s. 31-45, Rahmeti, 1999, a.g.e. s. 51-73.

2) Etnik Kimlik

Dünyanın en büyük istila yollarından birinin üzerinde bulunan Afganistan, coğrafi konumu sebebi ile tarih boyunca pek çok devletin istilasına uğramış ve birçok medeniyetin egemenliği altında kalmıştır. Bu durum Afganistan'ın kültürel kimliğine büyük bir etki yapmıştır. Bu nedenle Afganistan günümüz itibarıyla karmaşık bir etnik kimliğe bürünmüş, çok kavimli bir memleket görünümüne gelmiştir. Afganistan'ın etnik kimliğini oluşturan grupların en önemlilerini Peştunlar, Türkler, Tacikler ve Hazaralar oluşturmaktadır.

Ülke genelinde yaşayan etnik gruplar arasında güvenilir bir nüfus sayımı yapılamadığı için araştırmacılar Afganistan devletinin daha önce vermiş olduğu rakamlara dayanarak ve söz konusu grupların yaşadıkları coğrafyanın genişliği, bölgenin nüfus yoğunluğu ve dilsel çoğunluğunu esas alarak farklı tahminlerde bulunmaktadır.⁷ Bu nedenle söz konusu etnik grupların sayıları ile ilgili verilen rakamlar güvenilir rakamlar değildir.

2. a) Peştunlar: 18. yüzyılın ortalarında Nadirşah Afşar'ın ölümüyle Afşar ve Baburi hanedanının dağılmasından sonra 1747'de Ahmadşah Durani liderliğinde ilk defa bir devlet kuran Peştun kabileleri bir süre sonra Afganistan'ın büyük bir bölümüne hakim olmuşlardır. 19. yüzyılda Afganistan, İngiliz ve Rus imparatorlukları arasında Peştunların hakimiyetinde tampon bir devlet olarak ilan edilmesi ile Peştunlar tüm Afganistan'a hakim olmuşlardır.⁸

Afganistan'ın en büyük etnik grubunu oluşturan Peştunların anayurtları hususunda hemen hemen bütün araştırmacılar, Hindistan kuzeyindeki Sind Nehri kıyıları ile Himalayaların etrafı noktasında fikir birliği içerisindeyler. Fakat ilk olarak Gazneli Türk Devleti döneminde bugünkü Afganistan'ın güney ve güneydoğu bölgeleri ile 18.

⁷ Abdulgafur Arzu, *Çegunagi Huviyet-i Milli-yi Afganistan*, Tahran 2002, s. 13- 19.

⁸ Peştun kabilelerinin Afganistan'ın kuzey bölgelerine yayılması ile ilgili bkz. M. Metin Andhoyi, *Andhoy ve Caygah-i an der Tarih*, Peşaver, 2000, s. 34 -40, Gubar, 1967, s. 373.

ve 19. yüzyıllarda tedricen bugünkü Afganistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir.⁹ Daha sonra 1920'li yıllardan sonra Peştunların sistemli olarak kuzey ve kuzeydoğudaki Türkistan ve Katagan bölgelerine yerleştirildiği bilinmektedir.¹⁰

Afganistan'da Peştunların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler güney, güneydoğu ve güneybatı bölgeleridir. Peştunların yaşadıkları bölgeler ziraate pek fazla elverişli olmadığı için az nüfusun tarımla uğraşmaktadırlar. Genellikle hayvancılıkla uğraşan bu kavmin bir kısmı ticaret ve bir kısmı da devlet memurluğu ile meşguldür.¹¹

Çoğunlukta Sünni mezhebi ve bir kısmı da Şii mezhebi mensubu olan Peştunların aşiret bağları oldukça kuvvetlidir. Peştunlar arasında merkezi yönetimden veya ülke kanunlarından daha çok aşiret liderlerinin fermanları geçerlidir.¹²

2. b) Türkler: Afganistan'ın ikinci kalabalık etnik grubunu oluşturan Türkler, ülkenin en eski yerleşik etnik grubundan biri olmakla beraber, birkısmı Orta Asya'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile bu bölgelere göç ettiği de bilinmektedir.¹³

Türkler ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyi ve kuzeydoğusunda yaşamaktadırlar. Genellikle tarım, hayvancılık, ticaret el sanatları ve hacılıkla uğraşmaktadırlar.

Bu arada şu noktanın da altını çizmekte fayda vardır: Afganistan Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları kuzey ve kuzeydoğu bölgelerindeki Türk kavimleri kendi ulusal kimliklerini korumuşlardır, ancak diğer bölgelerde yaşayan Türk kavimleri ise o bölgede çounlukta olan etnik gruplar arasında asimile olmuşlardır. Bunların en

⁹ M. Siddik Farhang, *Afganistan der Panc Karn-, Ahir*, Meşhed 1993, I. C. s. 37.

¹⁰ Asadullah Valvalici, *Der Safahat-i şemal-I Afganistan çi megozeşt*, Peşaver 2000, s. 124 - 128.

¹¹ Konu ile ilgili detay için bkz: Bernt Glatzer – Machael J. Casmir, *Damdari der Meyan-I Küçnişinan Peştun*, Afganistan, Akvam-i Kuçi, Muhammed Hossein Popali Yazdi, (Derl. ve Far. Çev.) Tahran, 1993, s. 87 – 114.

¹² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke: Afganistan*, İstanbul, 2001, s. 41.

¹³ Saray, 2002, a.g.e. s. 13.

önemlileri, Afşarlar, Aymaklar, Bayatlar, Kızılbaşlar, Kalaçlardır.¹⁴ Ancak bunlar arasında çok az olmak üzere Kazaklar ve Kırgızlar ülkenin kuzey bölgelerinde kendi lehçelerini muhafaza etmektedirler, diğer gruplar ise farklı bölgelerde yaşayarak bazıları Özbek Türkçesi ile konuşurlar, ama büyük bir kısmı, çoğunlukta olan etnik grupların etkisi ile kendi dillerini kaybetmişlerdir.

2. c) Tacikler: Afganistan'ın bir başka kalabalık etnik grubunu oluşturan Taciklerin menşei hakkında, kimi araştırmacılar Türk kökenli olduklarını ve sonradan dillerini kaybettiklerini söylerken¹⁵, kimi ise bunların Arap oldukları husunda fikir yürütmektedir.¹⁶ Fakat Taciklerin kendi araştırmacıları ise kendilerinin Fars kökenli bir kavim olduklarını öne sürmektedirler.¹⁷ Nitekim konuştukları dil gramer açısından İran ve Tacikistan'da konuşulan Farsça ile aynı olup, sırf telaffüz yönünden biraz farklıdır.

Tacikler, Afganistan'ın en eski yerleşik kavimlerinden biri olarak bilinmektedir.¹⁸ Çoğunlukla Sünni olan Tacikler daha çok ülkenin başkenti Kabil ve kuzeyi ile Afganistan'ın kuzeydoğusu ve batı bölgelerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadır. Genelde ticaret, ziraat ve devlet memurluğu ile uğraşmaktadırlar. Peştunlar gibi aşiret yapıları güçlü olmayan Tacikler, Taliban rejiminin yıkılması ile önemli ölçüde hükümete ortak olmuşlardır.

2. d) Hazaralar: Afganistan'da kimlikleri üzerinde en fazla tartışılan bir etnik grup olan Hazaralar'ın Türk-Moğul karışımı bir kavim oldukları öne sürülmektedir.¹⁹ Çoğunluğu Şii mezhebine mensup olan Hazaralar son dönemlerde kendilerini Türk

¹⁴ Akhun devletinin kurucuları olarak bilinen Kalaç Türklerinin Gılzay / Galcay, şeklinde hala Afganistan'da yaşadığı bilinmektedir. Konu ile ilgili bkz. Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993, s. 65 – 74, K. Rai Barlas, *Afgan Kabilelerinin Türklük ile Alakaları, Abdaliler, Eftalitler (Ak-Hunlar)in Torunu mu?* Türk Kültürü S. XXIV, Haziran 1986, s. 367.

¹⁵ Ergeş Uçkun, *Tacik mi, Taclik mi?* NJ. 1993, s. 18

¹⁶ Saray, 2002, a.g.e. s. 13

¹⁷ Arzu, 2002, a.g.e. s. 13- 19.

¹⁸ Farhang, 1993, a.ge. s. 36.

¹⁹ Davlatabadi, 1993, a.g.e. s. 307

kimliğine mensup olduklarını söylemektedirler.²⁰ Nitekim bazı bölgelerde yaşayan Hazaralar, Karluk Hazara ve Türkmen Hazara olarak da bilinmektedirler.²¹

Farsça ve Türkçe karışımı bir dil konuşan Hazaralar genellikle serbest ticaret ile uğraşan Hazaralar Kabil ve Afganistan'ın iç bölgelerinde yaşamaktadırlar. Aşiret yapıları nispeten güçlü olan Hazaralar arasında çoğu zaman mezhep ön plandadır.

2. e) Diğer Etnik Gruplar: Yukarıda adı geçen etnik grupların dışında Afganistan'da azınlıkta olup kendilerine has bir bölgede yaşayan Araplar, Nuristaniler, Beluçlar, Paşailer ve Şıñniler gibi farklı etnik grupların da yaşadıkları bilinmektedir. Bunların büyük bir kısmı kendilerine has bölgelerde yaşamakla birlikte, az bir kısmı da ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır.²²

Bu arada şu hususu da belirtmekte fayda vardır: Afganistan'daki etnik gruplar ile ilgili yapılan çalışmaların nerede ise tümünde verilen rakamlar ile Afganistan'ın genel nüfusu arasında birtakım çelişkiler mevcuttur. Etnik gruplar ile ülke nüfusu karşılaştırıldığında birbiriyle tutarlı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla etnik gruplar ile ilgili rakamlar yanında ülke nüfusu ile ilgili verilen rakamların da doğruluğu tartışmaya açıktır. Bu nedenle çalışmamda etnik gruplarının nüfusları hakkında rakam vermekten çekindim.

²⁰ Bu bilgiler, farklı Hazara bilim adamları ve siyasetçileri ile yapılan kişisel görüşmelere dayanmaktadır. Ayrıca bkz. Kalafat – Kayani, *İsmaili Hazara Türklerinde Halk İnançları*, Yol , S. 15, Ocak, Şubat 2002, s. 106 – 111.

²¹ Bazı Hazara bilimadamları (Din Muhammed Cavit ve benzeri), Özbek ve Türkmen kavimleri kendi dillerini kaybedince Hazara olurlar, şeklindeki fikirdedirler. Onlara göre, Özbekler ve Türkmenlerin Hazaralardan tek farkı, onların kendi dillerini muhafaza ediyor olmasıdır.

²² Arzu, 2002, a.g.e. s.18

3. Sosyal Durum

Afganistan bir tarım ülkesi olması sebebi ile nüfusun büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla, az bir kısmı ise ticaret, esnaflık ve memurlukla uğraşmaktadır.

Son araştırmalara göre ülke nüfusunun yüzde 75'i tarımla, %13'ü hayvancılıkla ve %12'si ise ticaret, esnaflık, sanayi işçiliği ve memurlukla uğraşmaktadır. Nüfusun %87'lik bir bölümü yerleşik hayat yaşarken, geri kalan %13'lük bölümü ise göçebe hayat yaşamaktadır.²³

Okuma yazma oranının oldukça düşük ve feodal değerlerin oldukça güçlü olduğu Afganistan'ın sosyal yapısını şehirli ve köylü olarak iki ana gruba ayırmak mümkündür. Ayrıca, bazı araştırmacılar bu iki ana grubu, sosyal statüleri açısından kendi arasında bir çok alt kategoriye ayırmışlardır.²⁴

3. a) Şehirli Kesim: Ülkedeki şehirli insanları gelir düzeyi itibarıyla zengin, orta gelirli, işçi ve aydın olarak ayrabiliriz. Oldukça az olan zengin kesim daha çok ithalat ve ihracat ile uğraşan büyük tüccarlardır. Bunlar ülkenin sanayileşmesine de katkıda bulunmaktadır. Afganistan'da başlayan savaşlar sırasında bu kesim ülkeyi terk ederek komşu ve diğer ülkelere sığınmışlardır. Taliban yönetiminin yıkılması ile bu kesim yeniden ülkeye dönerek birtakım yatırımlar yapmaya başlamışlardır.

Ayrıca, öğretmen, memur, esnaf ve ruhani kişileri orta kesimde inceleyebiliriz. Aydın kesimi oluşturan kişiler ise daha çok bürokratlardır. Bunlar genelde işleri gereği şehirlerde yaşamaktadırlar.²⁵

²³ Mary Louise Clifford, *Serzemin ve Mardom-i Afganistan*, M. Asadi (Far. Çev.), Tahran, 1993, s. 69.

²⁴ Daha detaylı bilgi için bkz: Asadullah Valvalici, *Mror-i ber Muşahasat-i İctimayi-i Camiye-yi Afganistan*, Peşaver, 1999, s. 16 – 24.

²⁵ Clifford, 1993, a.g.e. s. 75.

3. b) Köylü Kesim: Tarımla uğraşan bu kitle arasında feodal bir düzen hakimdir. Bu bakımdan söz konusu kitleyi toplumdaki sosyal statüsüne göre mülk sahibi (mellak) ve çiftçi (dehkan) olarak sınıflandırmak daha makuldür.²⁶

Mülk sahibi olan kesim 300'den başlayarak 2000 dönüme kadar araziye sahiptir. Zaman zaman ticaret ile de uğraşan bu kesim toplum arasında önemli bir statüye sahip olup, devletin mahalli idarelerinde de söz sahibidirler. Çoğu zaman toplum arasındaki ufak çatışmaların çözümü de bu kesime havale edilmektedir.²⁷

Çiftçi kesim ise, ya az mülke sahiptirler, ya da hiç arazisi yoktur. Bunlar daha çok mülk sahiplerinin arazisinde belli bir bedel karşılığında çalışır, ya da onların arazilerini belli bir bedel karşılığında işletirler. Köylü kesim arasında müreffeh yaşayabilmek için tarım arazisi büyük bir önem taşımaktadır.²⁸

Bu arada şu hususu da belirtmek lazım Afganistan'da tüm etnik gruplar arasında, özellikle de kırsal kesimlerdeki tarım bölgelerinde feodal değerlerin oldukça güçlü olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle hemen hemen ülke genelinde, şehirli, köylü; mektepli, molla ve mellak, çiftçi gibi ayrımlar bulunmakta ve bu da birtakım toplumsal çatışmaları beraberinde getirmektedir. Hiç kuşkusuz Afganistan'daki mevcut sorunlara, farklı boyutların yanı sıra, bu çerçeveden de bakmak gerekir. Çünkü tarihin her safhasında sosyal sorunlar birtakım sosyal çatışmalara neden olmuş ve bu çatışmalar da savaşları kaçınılmaz kılan en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶ Valvalici, 1999, a.g.e. s. 19.

²⁷ Gubar, 1967, a.g.e. s. 15, 16

²⁸ Clifford, 1993, a.g.e. s. 79.

4) Tarihi Arka Plan

Bugünkü coğrafi konumu itibarı ile Orta Asya, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya memleketleri arasında önemli bir geçit oluşturan Afganistan, sahip olduğu bu jeopolitik konumu sebebi ile tarih boyunca farklı devletlerin dikkatini kendisine çekmiştir.

Bu çerçevede bulunduğu bölge itibarıyla bugünkü Afganistan coğrafyası, Türklerin de genel göç güzergâhlarından birinin üzerinde yer alması ile, çeşitli Türk kavimlerinin doğudan batıya göç etmesindeki geçitlerden birini oluşturmuştur.²⁹ Bu sebepten dolayı bugünkü Afganistan coğrafyasında kayda değer bir Türk nüfusunun yaşadığı görülmektedir.

Yaklaşık beş bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip olduğu bilinen Afganistan toprakları, sahip olduğu coğrafi konum sebebi ile tarihin farklı dönemlerinde farklı milletlerin ve çeşitli devletlerin istilasına uğramıştır.³⁰ Bu bağlamda milattan önceki yıllarda Pers (M. Ö. 500 – M. Ö. 338) ve Büyük İskender (M. Ö. 334 – M. Ö. 325) devletlerinden başlayarak, Hindistan'daki Baburi Devleti'nin zayıflaması ve Nadirşah'ın ölümü ile İran'daki Afşar Türk Devleti'nin yıkılmasından sonra 1747'de bugünkü Afganistan'ın güneyindeki Kandahar bölgesinde kurulan Afgan Devleti'ne kadar, çoğunluğu Türk olmak üzere farklı medeniyetlerin egemenliği altında kalmıştır.

M. Ö. 130'da kuzeyden gelen Saka Devleti, uzun bir süreden beri Kuzey ve Kuzeydoğu Afganistan topraklarını elinde bulunduran ve Büyük İskender'in halefleri

²⁹ Bazı araştırmacılar Türk kavimlerinin doğudan batıya göçü sırasında iki önemli yolu kullandıklarını tespit etmişlerdir. Bunlardan biri Tian-şan dağlarının etekleri ile Seyhun civarı, bir diğeri de Ceyhun (Amu Derya) nehrinin kaynaklandığı bölgelerdeki Vahan vadisi üzerinden bugünkü kuzey Afganistan bölgeleridir. Türkler bu bölgelerden İran ve oradan da Anadolu'ya kadar ilerlemişlerdir. Konuya ilişkin bkz: Karoly Czegledy, *Bozkır Kavimlerinin Doğudan Batıya Göçleri*, trc. Erdal Şaban İstanbul 1998, s. 57. Mehmet Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, Ankara 1998, s. 13. Hamit Göktürk, *Tarih İçinde Doğu Türkistan'dan Göçler*, Ali Ahmetbeyoğlu (Derl.) Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2002, s. 193 – 203.

³⁰ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Gubar, 1967, a.g.e. s. 42 -48; Davlatabadi, 1993, a.g.e. s. 194 -197; Jean -Paul Roux, *Orta Asya – Tarih ve Uygarlık*, trc.Lale Arslan İstanbul 1999, s. 72 – 86.

olduğu bilinen Backtrian Devleti'ni yıkarak bölgeye yerleşmeye başlamışlardır.³¹ Saka Devleti miladın ilk yıllarında yine kuzeyden gelen ve kendi bünyesinde Türk unsurlarının da barındırdığı bilinen Kuşan kabilelerince yıkılmıştır. M. S. 45-420 yılları arasında Seyhun kıyılarından başlayarak Hindistan'a kadar uzanan geniş coğrafyada hüküm süren Kuşanlılar, bu dönemlerde bugünkü Afganistan coğrafyasının da mutlak hakimi olarak bilinmektedir.³² Bu bölgeler M. S. 425'li yıllardan itibaren yine kuzeyden gelen Eftalit (Akhun) Türklerinin idaresine girmeye başlamıştır.³³

M. S. 425-566 yılları arasında, bugünkü Afganistan, Hindistan ve Orta Asya ülkelerinin tam hakimiyetini elinde bulunduran Eftalit Türkleri, özellikle Batı Göktürklerin İran'daki Sasani Devleti ile işbirliği yaparak ilerlemesi neticesinde Hindukuş dağlarının güney bölgelerine çekilmek zorunda kalmıştır. İslâm ordularının bölgeye ilerlemesine kadar, Akhun halefleri Tekinşahlar ve Kabulşahlar adları ile varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁴

Emeviler liderliğindeki İslam orduları M. S. 670'te bölgenin büyük bir kısmına hakim olmasına rağmen, Hindukuş dağlarının güney kısımları Akhun haleflerinin idaresindeydi. Daha sonraları M. S. 746'da Emevilerin Hindukuş'un güneyinde savaşmakla meşgul oldukları bir sırada Ebu Müslim Horasani isimli bir genç, bu sıralarda yeni gelişmeye başlayan Abbasi Halifeliğinin desteği ile isyan ederek Emevileri yıkmış ve M. S. 748 yılında bugünkü Afganistan'ın Kuzey bölgelerinde Horasan adı ile bağımsız bir devlet kurmuştur. Daha sonra 759 yılında Ebu Müslim Horasani, gittiği Hac ziyareti sırasında Abbasi Halifesi Mensur tarafından öldürülmüş ve

³¹ Saray, 2002, a.g.e. s. 16 -21.

³² Kuşanlılar hakimiyeti döneminde bugünkü Afganistan topraklarında Buda dini oldukça gelişmiş ve İslâmî dönemlere kadar varlığını sürdürmüştür. Buda mabetlerinin kalıntıları ülkenin iç kısımlarında hala mevcuttur. Konuya ilişkin bkz: Gubar, 1967, a.g.e. s. 49-52. Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973, s. 5 -18.

³³ Konuya ilişki bkz. Rasony, 1993, a.g.e. s. 73. Saray, 2002, s. 18

³⁴ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, I. C. s. 88 – 99. L. Nikolayeviçen Gumilov, *Eski Türkler*, trc. D. Ahsen Batur, İstanbul 1999, s. 69. Saadettin Gömeç, *Gök-Türkler Tarihi*, Ankara 1998, s. 13 – 21; Saray, 2002, a.g.e. s.19, Rasony, 1993, a.g.e. s.73 Buğra, 1998, a.g.e. s. 77; Konukçu, 1973, a.g.e. s.99; Gubar, 1967, a.g.e. s.57.

bu yıllardan sonra bölgeye Abbasiler hâkim olmuşlardır.³⁵ 819 yılında Tahir İbn Hüseyin isimli bir şahıs bölgedeki Abbasilerden ayrılarak Tahiri adı ile kendi devletini kurmuştur. Bundan sonra bölgenin hakimiyeti, sırası ile Tahiriler (819 - 827), Saffariler (827 - 874) ve Samaniler (874 - 998) gibi nispeten küçük devletlere intikal etmiştir.³⁶ 998 yılında Samani devletinden ayrılarak Afganistan'ın orta bölgelerindeki Gazne'ye gelen Alp Tekin, burada Gazneli adı ile bir devlet kurmuştur. Bu tarihten başlayarak Moğol istilası ve Timur sülalesine kadar bugünkü Afganistan idaresi Gazneliler (998 - 1040), Selçuklular (1040 - 1157), Harezimşahlılar, Gurlular (1157 - 1221), Moğollar ve Kuhin ailesi (1221 - 1369) tarafından idare edilmiştir.³⁷

1369'da Timur tarafından ele geçirilen Afganistan toprakları, bazı mahalli ayaklanmalar ve bölgesel idareler dışında, 1747'de Afgan Devleti kuruluncaya kadar Timuriler, Hindistan'daki Baburiler ve İran'daki Afşar Türk hanedanlarınca idare edilmiştir.³⁸

³⁵ Gubar, 1967, a.g.e. s. 80.

³⁶ Gubar, 1967, a.g.e. s. 80. Davlatabadi, 1993, a.g.e. s.200.

³⁷ Bu dönemlerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz: V. V. Barthold, *Moğol İstilasına kadar Türkistan*, trc. H. Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 274 – 280. Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1996, s. 18 -24. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. bsk. İstanbul 1999, s.100 – 105. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 7. bsk. İstanbul 1998, s. 103 – 242. Gubar, 1967, s. 188

³⁸ Timuri ailesi döneminde bugünkü Afganistan toprakları ilim, kültür ve sanat bakımından en parlak dönemini yaşamıştır. Özellikle Şaroh Mirza ve Hüseyin Baykara dönemlerinde, bugünkü Afganistan'ın batısında yer alan Herat bölgesi dünyanın en büyük kültür merkezlerinden biri sayılmaktaydı. Konuya ilişkin bkz. Cavaharlal Nehru, *Negah-i Ba Tarih-i Cehan*, Farsça trc. Mahmut Tafazzoli, Tahran 1959, I. C. s. 532. Çari Avaz, *Emir Timur Cengnaması*, Taşkent 1990, s. 5. Rasonyi, 1993, a.g.e. s. 174. Buğra, 1998, a.g.e. s. 184. Gubar, 1967, a.g.e. s. 266.

5) Afganistan'ın Şekillenmesinden Bugüne

Bazı araştırmacılar, 1747'de Ahmedşah Durani tarafından Kandahar'da temelleri atılan Afgan Devleti'ni bugünkü Afganistan'ın "mutlak hâkimi" ve ilk devleti olarak görmektedirler.³⁹ Oysa ki, bu dönemlerde Ahmedhan Durani liderliğindeki Afgan Devleti henüz kuzey bölgelere hâkim değildi. Nadirşah Afşar'ın ölümünden sonra Hindukuşun kuzeyi ile Amu Derya'nın güney bölgelerinde birçok Özbek ve Türkmen hanlıklarının varlığı ve Ahmedşah Durani devleti ile zaman zaman sorunlar yaşadığı bilinmektedir.⁴⁰

Kendi aralarında siyasal birlikleri olmayan ve zaman zaman da çatışmalara giren bu hanlıklar, kuzeydeki Buhara Emiri Murad Beg ve güneydeki Durani devletleri arasında âdeta sıkışmış bir durumdaydılar. 1770 yılında Ahmedhan Durani, Buhara Emiri ile bir anlaşma yaparak, söz konusu hanlıklar üzerine yürümüş ve bugünkü Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Badahşan Hanlığı dışında kuzey bölgeleri ele geçirmiştir. Ancak yine de bölgeye tam hâkimiyet sağlayamamış ve bölgedeki Özbek ve Türkmenler her şeye rağmen mücadelelerine devam etmişlerdir.⁴¹

1773'te Ahmedhan Durani'nin ölümü ile ortaya çıkan taht kavgasında, kuzeydeki Özbek ve Türkmenler, Ahmedhan'ın büyük oğlu Süleyman Şah'a karşı küçük oğlu Timur Şah'ı desteklemişlerdir. Bazı araştırmacılara göre bunların Timur Şah'ı desteklemelerindeki temel neden, Timur Şah'ın eşinin aslında Nadirşah Afşar hanedanına mensup olmasıdır.⁴²

Timur Şah'ın ölümünden (1793) sonra şehzadeler arasında ortaya çıkan taht kavgasında Şahmahmut'u destekleyen Özbek ve Türkmen kavimleri, daha sonra İngilizler ile işbirliği yaptığı için ona karşı ayaklanmış ve Peştun kavimlerinden

³⁹ Saray, 2002, a.g.e. s. 23.

⁴⁰ Andhoyi, 2000, a.g.e. s. 34 -40.

⁴¹ Konuya ilişkin bkz: Gubar, 1967, a.g.e. s. 372, Nehru, 1959, a.g.e. s. 533.

⁴² Andhoyi, 2000, a.g.e. s. 34 – 20. Gubar, 1967, a.g.e. s. 373.

Muhammadzayi ailesine mensup olan Dost Muhammed'i destekleyerek 1829'da onun iktidara gelmesini sağlamışlardır. 1861'de Dost Muhammed ölünce onun yerine oğlu Şirali Han geçmiş ve bölgeye tam hâkimiyetini sağlamak için İngilizlerin desteği ile kuzeydeki Özbek ve Türkmen hanlıklarını ortadan kaldırmak istemiştir. Bunun için 1870 yılında, Katagan hakimi Şahmardankul, Belh hakimi İşan Orak, Samangan hakimi Baba Beg, Andhoy hâkimi Gazenfar Han, Taşgurgan hâkimi Gencali Han, Şibirgan hakimi Mirhakim Han, ve Serpol hâkimi Muhammed Han gibi kuzeydeki Türklerin önde gelen liderlerini bir toplantı bahanesi ile başkent Kabil'e çağırarak ve hepsini de öldürmüş ve böylece Afganistan'ın kuzey bölgelerine tam hâkimiyeti sağlamıştır.⁴³

Bugünkü Afganistan toprakları, 19. yüzyılın ilk yarısında, Hindistan üzerinden gelen İngilizlerin saldırısına uğramıştır. Bu çerçevede Afganistan'ın kuzey komşusu Rusya, kendisine büyük bir tehdit olarak gördüğü İngilizlerin önünü kesmek amacı ile 1879'da Afganistan'a doğru ilerlemeye başlamıştır. İki imparatorluk arasında sıkışan Afganistan toprakları, 1880 yılında Rusya ve İngiltere arasında tampon bir bölge olarak ilân edilmiştir. Bir süre sonra 1887 yılında bugünkü Afganistan'ın kuzey sınırları Rusya, İngiltere ve İngiliz himayesindeki Afgan devleti tarafından bugünkü sınırlar olarak belirlenmiştir. 1893 yılında ise, hâlâ Afganistan-Pakistan arasında bir sorun teşkil eden güney sınırlar (Durand Hattı), İngiliz sömürgesindeki Hindistan ile Afganistan sınırı olarak tespit edilmiştir. Böylece bir süre sonra doğu sınırları da belirlenerek, İngiliz himayesinde bugünkü Afganistan şekillenmiştir.⁴⁴

Uzun bir müddet İngiliz hâkimiyetinde kalan Afganistan, 18 Ağustos 1919'da Şah Amanullah Han liderliği ile İngilizlerden bağımsızlığını almıştır. Amanullah Han Afganistan'ı dünyadaki gelişim sürecine entegre etmek için uğraşırken, Afganistan halkının örf ve âdetlerini göz ardı ederek bazı batı ülkelerini kendisine model almıştır. Bu sebepten Afganistan halkı ayaklanmış ve 1928'de halk isyanlarına liderlik eden

⁴³ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Muhammed İsa Gorcistani, *Kelle minare-ha der Afganistan*, Kum 1992, s. 26. Faiz Muhammed Katib, *Seracü't Tevarih*, Kum, 1994, s. 4-192.

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz: S. Mehdi Farrohi, *Tarih-i Siyasi Afganistan*, Tahran 1993, s. 337. Katib, 1994, a.g.e. s. 189. Farhang, 1993, a.g.e. s. 397 – 409.

Habibullah Kelekani, Amanullah Han hakimiyetini devirmiştir.⁴⁵ Ancak bir yıl sonra 1929'da Nadir Han iktidarı ele geçirmiş ve 1933'e kadar Afganistan'ı yeniden toparlamıştır. 1933'te bir öğrenci tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerine oğlu Muhammad Zahir iktidara gelmiş ve 16 Temmuz 1973'e kadar toplam kırk yıl hüküm sürmüştür. 16 Temmuz 1973'te Muhammed Zahir, amcasının oğlu Muhammad Davut tarafından devrilmiştir.⁴⁶

Afganistan'da krallık devrini bitirip cumhuriyeti ilân eden Muhammed Davut, otoriter bir rejim kurmaya çalışmıştır. 1978'de Afganistan komünistleri tarafından yapılan bir darbe ile Davut iktidarı da son bulmuştur. Afganistan halkının ulusal değerlerine karşı reformist hareketleri başlatıp, kendilerine muhalif olan insanları ve birtakım dini liderleri öldüren komünist rejimine karşı, ülke çapında büyük bir ayaklanma başlamıştır. Bu ayaklanmaları bastırmak ve Afganistan'da yeni bir komünist rejimini sağlamlaştırmak Hint Okyanusu'na bir adım daha ilerlemek amacı ile 1979 yılında bu ülke Sovyet işgaline maruz kalmıştır.⁴⁷

On yıllık bir işgal sonrasında da Afganistan halkının direnişini kıramayan Ruslar, 1989'da ülkeyi terk etmiş ve komünist lideri Necibullah'ı desteklemeye başlamıştır. 1992 yılında Afganistan'da komünist rejimi yıkılmış ve mücahit adı ile bilinen direnişçiler iktidara gelmişlerdir.

Farklı etnik ve siyasi görüşlere mensup olan direniş liderleri sağlam bir hükümet kuramayınca kendi aralarında ciddi çatışmalara başlamışlardır. Bunun neticesinde 1994 yılında ilk defa Kandahar'da Taliban adı ile ortaya çıkan bir grup özellikle Peştun kabilelerinin desteğini alarak güney bölgelere hakim olmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra, El-Kaida adlı terör örgütü ve bazı komşu devletlerin de desteği ile 1996'de Kabil

⁴⁵ Konuya ilişkin bkz: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 12. Bsk. Alkım yay. 1999, s. 210-212. Abdulhak Mucaddadi – Fazlullah Mucaddadi, *Afganistan ez Amir-i Kebir ta Rahber-i Kebir*, Kabil, 2008, s. 455 – 460. Farhang, 1993, a.g.e. s. 490 – 542.

⁴⁶ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 560 . Farhang, 1993, a.g.e. II. C. s. 792.

⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Yayınları Ankara, 5. Bsk. 1996, 2. C. s. 506. Armaoğlu, 1999, a.g.e. s. 761.

ve diğler bölgelere hâkim olmaya başlayan Taliban örgütü, Afganistan'ın %90'lık bir bölümünü ele geçirmiştir.

11 Eylül 2001'de Amerika'daki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar ile Afganistan ve Taliban rejimi ilk hedef olarak seçilmiştir. Bunun neticesinde yapılan uluslararası bir askeri operasyon ile Taliban rejimi yıkılmış ve aynı yılda Almanya'nın Bonn kentinde yapılan bir konferans ile Karzai başkanlığında geçici bir hükümet kurulmuştur. 2004 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde Hamid Karzai Afganistan'ın Devlet Başkanı olarak seçilmiştir.

II. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA SİYASAL FİKİRLERİN OLUŞUM SÜRECİ

Bilindiği üzere ortadoğu ve güneydoğu Asya coğrafyaları, edebiyat, sanat ve diğer fikri yeniliklerde olduğu gibi, siyasal anlamda da 19. yüzyıldan ikinci yarısında Avrupa'daki fikir hareketlerinden etkilenmiş ve bu etki hemen hemen tüm ortadoğu coğrafyasına yayılmıştır. Afganistan'daki fikir akımları ve yenileşme sürecini de bu kapsamda incelemek mümkündür. Ancak bu ülkedeki fikir hareketleri 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra İngiliz himayesindeki Afganistan istibdat yönetimi ve İngiliz sömürgesine karşı ortaya çıkarak, halkın özgürlük psikolojisi çerçevesinde olgunlaşmıştır.

Afganistan'daki siyasal fikrin yayılmasında, iki önemli faktörü gözönünde bulundurmak lazımdır. Bunlardan biri, Hindistan'dan, İngiliz sömürgesine karşı oldukları için sürgün edilip Afganistan topraklarına sığınan Hindistan Müslümanları ve diğeri de sarayda bir nevi rehin tutulan, ülkenin çeşitli bölgelerindeki aristokrat ailelerinin çocuklarıdır.⁴⁸

19. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'ın işgal süreci İngilizler tarafından tamamlanmış ve bu ülkede İngiliz sömürge devleti kurulmuştur. Bu bağlamda Hindistan'ın birtakım aydınları Afganistan'a sığınmışlardır. Daha sonra Afganistan da İngilizler tarafından işgal edildiğinde bu ülkede kalarak İngiliz karşıtı bazı hareketlerin örgütlenmesinde rol almaya çalışmışlardır. Bunlar, daha sonra üzerine durulacak olan gizli meşrutiyetçi hareketinin önemli üyelerinden sayılmaktadır.⁴⁹

⁴⁸ Konuya ilişkin bkz. Dr. Akram Osman, *Nahzat-i Meşruta-hahi, Matla ve Mebna-ye Devran-i Cedid*, Kabil, 2005, s. 10 – 13; Abdülhey Habibi, *Cünbeş-i Meşrutiyet Der Afganistan*, Kum 1993, s. 80 – 86; Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 333.

⁴⁹ Farhang, 1993, a.g.e. s. 454.

Diğer taraftan Afganistan'daki İngiliz sömürge idaresi, İngilizlerin talimatı ile ülkenin farklı bölgelerinden birtakım eşrafın çocuklarını başkent Kabil'e getirmiş ve burada devletin gözetimi altında eğitimlerine devam etmesini sağlamıştır. "*Gulam baççagan*" (genç köleler) adı ile bilinen bu aristokrat çocuklar, aslında babalarının İngiliz sömürge devletine karşı isyan edebileceği ihtimaline binaen bir nevi rehin olarak alınmıştır. Daha sonraları bu gençler Afganistan'ın ilk lisesi olan ve aynı zamanda bu ülkedeki fikir hareketlerinin merkezi sayılan *Darü'l-Ulum-i Habibiye* (hala mevcut olan Habibiye Lisesi) de eğitim görmüşler ve burada siyasal düşüncelerini olgunlaştırarak örgütlenmeye başlamışlardır.⁵⁰

Bu iki gruptaki aydın gençlerin üzerine kuşkusuz o dönemlerde, Osmanlı aydınlanma hareketinin etkisini de görmek mümkündür. Zira, 1903'te Afganistan Kralı Habibullah Han tarafından kurulan *Darü'l-Ulum-i Habibiye*'de çok sayıda Türk asıllı insanın da öğretmenlik yaptığı ve yukarıda sözünü ettiğimiz gençlerin söz konusu öğretmenlerden büyük ölçüde etkilendikleri de bilinmektedir.⁵¹ Ama bir süre önce, özellikle aydınlar arasında siyasal düşünce ortamını hareketlendiren ve sadece Afganistan'da değil, tüm Ortadoğu coğrafyasında fikirleri yankılanan Seyid Cemalüddin Afgani birtakım yenilikçi fikirlerin tohumunu bölgeye ekmişti. Sözünü ettiğimiz aydın gençleri, belki o tohumların mahsulü olarak da görmek mümkündür.

1) Seyid Cemalüddin Afgani'nin Siyasi Hareketlere Olan Etkisi:

1861'de Afganistan Emiri Dost Muhammed Han ölmüş ve şehzadeler arasında birtakım mücadeleler başlamıştır. Bu dönemlerde bölgeye hâkim olan İngilizler ise Dost Muhammed'in oğullarından biri olan Muhammed Azam Han'ı desteklemekteydi ve bölgenin tam hakimi olarak görülmekteydi (1867). Tam bu sıralarda 31 Ocak 1868

⁵⁰ Osman, 2005, a.g.e. s. 6. Farhang, 1993, a.g.e. s. 453 – 457.

⁵¹ Farhang, 1993, a.g.e. s. 454.

tarihinde Seyid Cemalüddin Afgani'nin İstanbul'dan Kabil'e gelmiş ve birtakım fikri faaliyetlerde bulunmuştur.⁵²

Seyid Cemalüddin Afgani'nin aslında 1838 yılında Afganistan'ın Konar bölgesinde doğduğu ve daha sonra bilinmeyen nedenlerden dolayı İran'ın Asadab bölgesine ve oradan da Irak ve Suriye'ye gittiği ve daha sonraları eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a geçtiği bilinmektedir.⁵³

Anadolu'da başlayan fikri hareketler çerçevesinde kendi düşüncelerini olgunlaştıran Seyid Cemalüddin Afgani, yukarıda sözünü ettiğimiz tarihte Afganistan'a gelerek dönemin birçok aydınını kendi etrafına toplamakla kalmayıp, Emir Muahmmed Azam Han sarayına yerleşerek kendi fikirleri ile saraydaki aristokrat gençleri ve Azam Han'a yakın olan aydınları da etkilemiştir. Diğer taraftan Seyid Cemalüddin Afgani'nin birçok konuda Emir Azam Han'a danışmanlık yaptığı da bilinmektedir. Sayid Cemalüddin Afgani'nin Kabil hükümet sarayına yerleşerek yapmış olduğu faaliyetlere ilişkin, Hindistan hükümet vekilinin Ocak 1868'deki raporunda şöyle denilmektedir:

‘İstanbul’lu bir seyid bir süreden beri Kabil’dedir. Kendisinin söylediğine göre yapmış olduğu geziler çerçevesinde Kabil’i de görmek istemiş. Ama görünüşü öyle değildir. Muhtemelen Büyük Britanya karşıtı olan herhangi bir ülke için çalışır. Emir, Balahisar’da (Balahisar, o dönemde hükümet konağıydı.) onun için bir yer ayırmıştır. Çoğu zaman aydın kesimler ile eşrafzadeler bu seyidi görmeye gidiyorlar. Hatta zaman zaman Emir de onu kendi yanına çağırarak birçok konuda ona danışır.’’⁵⁴

⁵² Farhang, 1993, a.g.e. s. 322.

⁵³ Osman, 2005, a.g.e. s. 6.

⁵⁴ Farhang, 1993, a.g.e. s. 322.

Yine söz konusu vekilin, 6 Şubat 1868 tarihli raporunda, Seyid Cemalüddin'in aslında Mevlevi Abdurrauf'un⁵⁵ özel misafiri olduğunun ortaya çıktığı ve Emir Azam Han ile de aralarının kısmen bozulduğu kaydedilmektedir.⁵⁶ Nitekim bu dönemlerde Seyid Cemalüddin Afgani'nin Kabil'de birtakım siyasi faaliyetlerde bulunduğu, aydın kesimleri İngilizlere karşı örgütlemeye çalıştığı ve bu nedenle de Afgan yönetimi tarafından sınır dışı edilmesi hususunda karar alındığı ve ancak Emir Azam Han'a karşı Emir Şirali Han'ın galip olması ile bu kararın ertelendiği bilinmektedir.⁵⁷

1868'de Emir Şirali Han Kabil'i ele geçirince bir süre Seyid Cemalüddin ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Seyid Cemalüddin'in önerisi ile ülkenin ilk gazetesi olan ve ancak tek bir sayı çıkarılabilen *Şemsü'n Nehar* isimli gazete bu yıllarda yayına başlamıştır.⁵⁸ Yine aynı yıllarda sarayda *Encümen-i Ulema* isimli aydınlar birliği kurulmuştur. Fakat, Seyid Cemalüddin'nin Afganistan Emiri sarayına yerleşerek buna benzer faaliyetlerini kendi sömürge yönetimi için büyük bir tehdit oluşturabileceğini düşünen İngiliz hükümeti, bir süre sonra, kendi himayesindeki Afgan yönetiminden Seyid Cemalüddin Afgani'yi ülkeden çıkarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Emir Şirali Han 1868 yaz aylarında Seyid Cemalüddin Afgani'yi İran'a sınır dışı etmiştir.⁵⁹

Yukarıda verilen bilgiler bağlamında Afganistan'daki siyasal fikirlerin oluşumu ve gelişmesinde, o dönemlerde İstanbul'dan Kabil'e gelen Seyid Cemalüddin Afgani'nin büyük bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Ancak o dönemlerde bunun fikri hareketlerini kendisi için büyük bir tehdit olarak gören İngiliz hükümetinin talimatı ile yerli Afgan yönetimi tarafından sınır dışı edildiği bilinmektedir. Fakat, yine de başlamış olan aydınlanma süreci sönmemiş ve Seyid Cemalüddin Afgani'nin ekmiş olduğu fikri

⁵⁵ Mevlevi Abdurrauf, bu tarihlerden kısa bir süre sonra kurulan gizli meşrutiyetçi hareketinin yayın organı olan Seracü'l Ahbar gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Bu konu hakkında ayrıca bilgi verilecektir.

⁵⁶ Farhang, 1993, a.g.e. s. 322.

⁵⁷ Osman, 2005, a.g.e. s. 7.

⁵⁸ Habibi, 1993, s. 92.

⁵⁹ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Farhang, 1993, a.g.e. s. 323. Osman, 2005, a.g.e. s. 7 -10.

hareketlerin tohumları kısa bir süre içerisinde ürün vermeye başlamıştır. Bu kapsamda Seyid Cemalüddin Afgani'nin görüştüğü aydın kitlenin kısa bir süre içerisinde örgütlenmeye başladığı görülmüştür.

2) Monarşi Hükümeti İçinde Monarşiye Karşı İlk Siyasi Örgütlenme

Daha önceki bölümde görüldüğü gibi, 1 Ekim 1901 tarihinde Afganistan Emiri Emir Abdurrahman Han vefat etmiş ve onun yerine gelenekler gereği büyük oğlu Emir Habibullah Han geçmiştir. Hoşça vakit geçirmeyi devlet ve siyaset işlerine tercih eden Habibullah Han sarayındaki bazı aydınlar, sarayın dört duvarı arasından çıkarak kendi fikirlerini halka yaymak için yeni bir yol arayışına girmişlerdir. Bu doğrultuda kralın dünyevi işlere düşkün olduğundan yararlanmak isteyen söz konusu aydınlar, kralı modern bir okul açmaya ikna etmişlerdir. Kral Habibullah Han 1903'te kendi adını taşıyan *Darü'l-Ulum-i Habibiye* isimli bir okulun açılmasına izin vermiştir.⁶⁰

Bazı aydınlar söz konusu okulda öğretmenlik yaparak kendi fikirlerini yaymaya başlamışlardır. Bunların çoğunluğunu Hindistan'dan sürgün edilen Müslüman aydınlar ve Anadolu'dan gelen bazı öğretmenler oluşturmaktaydı.⁶¹ Özellikle Hindistan'dan gelen aydınların mücadelelerinin temelini İngiliz karşıtlığı oluşturmaktaydı. Bunlar İngilizlere karşı mücadelenin ilk yolunu Habibullah Han'ın monarşi yönetimini yıkmaktan geçtiğine inanmaktaydılar. Dolayısıyla Kabil'de saray çevresinde uzun bir süreden beri oluşmaya başlayan parlamanterci (*meşrutiyetçi*) grup ile işbirliği yapmışlardır.⁶²

Bilindiği üzere devlet sisteminde parlamanterci düşünce hareketi ilk olarak 17. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış, Fransız ihtilalinden sonra bu düşünce tarzı Avrupa

⁶⁰ Habibi, 1993, s. 25.

⁶¹ Farhang, 1993, a.g.e. s. 322

⁶² Osman, 2005, a.g.e. s. 5.

kıtasında kapsamıştır. 19. yüzyılda Anadolu'daki *Tanzimat* hareketi sonucunda bu fikir akımı Ortadoğu coğrafyasına yayılmıştır.⁶³ Afganistan'a bu düşüncenin yayılması ise daha önce kısmen söz ettiğimiz gibi Seyid Cemalüddin Afgani'nin etkisi ile gerçekleşmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere, Seyid Cemalüddin Afgani, Kabil'e geldiğinde Kabil yönetimine karşı oluşmaya başlayan gizli muhalefet gruplarla da görüşerek onlara parlamenterci bir düşünce tarzını aşılamıştır. Daha sonra *Darü'l-Ulum-i Habibiye* etrafında birleşen bu mualifler, 1905 yılında *Cemiyet-i Milli* adıyla gizli bir örgüt kurmuşlardır. Bu örgüt üyeleri genellikle saraya yakın kişiler oldukları için tüm işlerini Emir Habibullah Han'ın bilgisi dahilinde yapmaktaydılar. Habibullah Han'ın kendisi bu aydınların yapmakta olduğu işlerin sonucu hakkında fikir yürütmekten acizdi. Fakat İngilizlerin talimatı doğrultusunda bazı kararları alabilirdi.⁶⁴

1906'da *Cemiyet-i Milli* üyelerinin isteği ile, Afganistan'da onbeş günde bir yayılanacak olan ve genel yayın yönetmenliğini Mevlevi Abdurrauf'un yaptığı *Serecû'l-Ahbâr-i Afganiye* isimli gazetenin yayın izni Emir Habibullah Han tarafından verilmiştir. Ancak söz konusu gazete daha ilk sayısından başlayarak meşrutiyetçilerin propagandasını yapmaya ve parlamenter sisteme geçişin yararlarından söz etmeye ve İngiliz sömürgesini kötülemeye başlamıştır. Bu nedenle ilk sayısı yayımlanır yayımlanmaz Afgan yönetimi tarafından kapatılmış ve *Cemiyet-i Milli* üyelerinden büyük bir kısmı da hapse atılmıştır.⁶⁵

Yine aynı yıllarda söz konusu aydınların bir kısmı, Mir Kasım Han Pağmani, Cevherşah Gorbandi ve Hindistan müslümanlarından olup Emir Habibullah Han sarayında önemli bir mevkiye sahip olan Doktor Abdulgani öncülüğünde *Can Nesarân-i Milet* (millet fedaileri) adlı yeni bir örgüt etrafında yeniden birleşmişlerdir. Bazı araştırmacılar bu dönemde Afganistan'daki siyasal örgütlenmenin iki fraksiyon etrafında

⁶³ Sander, 1996, a.g.e. ss.107 -112.

⁶⁴ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 333.

⁶⁵ Daha detaylı bilgi için bkz. Farhang, 1993, a.g.e. s. 453. Osman, 2005, a.g.e. s. 16.

birleştğini kaydetmektedir. Bunlardan biri, liderliğini Doktor Abdulgani'nin yaptığı ve Hindistan müslümanlarının oluşturduğu *Can Nesaran* ve diğeri de Mir Kasım Han Pağmani ve Cevherşah Gorbandi tarafından yönetilen *İhvan-i Afgan* adları ile bilinmekteydi.⁶⁶

Afganistan'da birinci meşrutiyetçiler hareketi adıyla bilinen bu siyasi örgütlenmenin temel istekleri, Afganistan'daki yönetim biçiminin monarşiden parlamenter rejime geçiş, İngilizlere karşı siyasi istiklalin elde edilmesi ve modern uygarlığın Afganistan'a yayılması gibi temel fikirler esasına dayanmaktaydı⁶⁷. Bunların yazılı olan herhangi bir tüzükleri yoktu, ama, yeni üye olan kişileri Kur'an ve kılıca yemin ettirirlerken, kendi mücadelelerini şu temel ilkelere dayandırmaktaydılar:

1. *İslam Dini ve Kuran hükümlerine itaat etmek,*
2. *Ulusal haklar, parlamenter bir rejim, ulusal egemenlik ve kanunların hakimiyeti için mücadele etmek,*
3. *Ülkedeki tüm gelenek ve göreneklere saygı göstermek,*
4. *Ülkede yaşayan tüm kavimler arasında barışı sağlamak için çalışmak,*
5. *Barış yolu ile tek ulus devleti kurmak,*
6. *Eğitim ve öğretimi tüm ülke geneline yaymak,*
7. *Seçim yolu ile millet temsilcilerini seçmek ve ülke parlamentosunu kurmak,*
8. *Ülkenin siyasi istiklalinin alınması ve dünya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmak,*
9. *Sosyal adalat ve eşitliğin temini için çalışmak,*

⁶⁶ Abdülhey Habibi, 1993, a.g.e. s. 47.

⁶⁷ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. Seyid Mesud Pohanyar, *Zuhur ve Sukut-i Meşrutiyet ve Kurbanıyan-i İstibtad Der Afganistan*, Peşaver, 1996, s. 49.

10. Çağdaş uygarlığın ülkeye yayılması için çabalamak.⁶⁸

Özellikle aydın kitle arasında hızla yayılmaya başlayan *Can Nesarân-i Millet* ve *İhvan-i Afgan* düşüncesi, o dönemlerde bölgeye hâkim olan İngilizler tarafından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle söz konusu cemiyetlerin bir an önce ortadan kaldırılması için Afgan yönetimine talimat verilmiştir. Bunun üzerine Afgan yönetimi, içinde Hindistan Müslümanlarından olan Doktor Abdulgani ve Özbek asıllı ünlü ressam Gulam Muhammed Maymanagi'nin de bulunduğu, bu örgütün tam 43 üyesini hapse atmış ve çoğunu da idam etmiştir. Ancak bunlardan Emir Habibullah'ın yakını olan sekiz kişi Habibullah Han fermanı ile serbest bırakılmıştır.⁶⁹

Daha önce kısmen işaret edildiği üzere Afganistan'da siyasi örgütlenme fikirleri sarayın içinde veya saraya yakın çevrelerde oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle söz konusu örgütlenmede krala yakın kişilerin de rol aldığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan kralın yaptığı eğitim reformları da kendi yönetimine karşı hareketlerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu nedenle kral, eğitim reformlarını durdurmakla kalmayıp, kendi adını taşıyan *Darü'l-Ulum-i Habibiye*'nin de tüm faaliyetlerini gözetim altına almış ve sadece güvendiği kişilerin bu okula devam etmesine izin vermiştir. Daha sonraki dönemlerde, yeniden oluşan siyasi hareketlerin yine saray içinden başlaması ve kralın oğlu Amanullah Han'ın da bu hareketlerin içinde bulunması dikkat çekmektedir.

3) Mahmut Tarzi ile Yeniden Toparlanma Süreci

Daha önce ülkedeki Habibullah Han'ın istibdat yönetimi ve İngiliz sömürmesine karşı başlayan siyasi örgütlenmelerin Habibullah Han yönetimi tarafından dağıtıldığını ve bu hareketlere liderlik eden birtakım insanların hapse atıldığını ve bazılarının da idam edildiğini belirtmiştik. Fakat tüm bunlar, Afganistan'da oluşup olgunlaşmaya başlayan

⁶⁸ Habibi, 1993, a.g.e. s. 87-88.

⁶⁹ Daha detaylı bilgi için bkz. Farhang, 1993, a.g.e. s. 454-455. Pohanyar, 1996, a.g.e. s. 65. Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 333 – 338.

siyasi fikirlerin yayılmasına engel olamamıştır. Yine Anadolu’da eğitim görüp Afganistan’a gelen Mahmut Tarzi ile söz konusu fikirler yeniden Kabil’de kendisini göstermeye başlamıştır.

Daha önce Emir Abdurrahman Han döneminde birtakım siyasi faaliyetler nedeniyle Afganistan’dan sınır dışı edilen ve 1900’de İran’da vefat eden Gulam Muhammed Tarzi’nin oğlu Mahmut Beg Tarzi, bu sıralarda İstanbul’da eğitim görmekteydi. Farsça’nın yanında çok iyi Türkçe, Arapça ve Fransızca öğrenen Mahmut Tarzi, Avrupa’daki yenilikleri yakından takip etme imkânına sahipti. Eğitimini tamamlayıp uzun bir süre İstanbul’da kalan Mahmut Tarzi, Anadolu’daki meşrutiyet hareketinden fazlası ile etkilenmiş ve Afganistan’daki meşrutiyetçiler ile yakından ilgilenerek zaman zaman onlarla mektup vasıtası ile fikir alış verişinde bulunmaktaydı.⁷⁰

1902’de Emir Habibullah Han, daha önceki hükümetler döneminde sınır dışı edilip vatandaşlıkları ellerinden alınan kişilere yönelik umumi bir af ilân etmişti. Mahmut Tarzi de bu aftan yararlanarak Afganistan’ın başkenti Kabil’e geri dönmüş ve dokuz ay Kabil’de kaldıktan sonra yeniden İstanbul’a dönmüştü. 1905’te Habibullah Han’ın isteği ile yeniden Kabil’e gelen Mahmut Tarzi kısa bir süre sonra tüm ailesini de getirerek kesin dönüş yapmıştır.⁷¹

Mahmut Tarzi’nin yeteneklerinden yararlanmak isteyen Emir Habibullah Han, onu sarayın tercüme bürosu başkanı olarak görevlendirmişti. Mahmut Tarzi’nin kendisi de Habibullah Han sarayına girebilmek için zaten bir fırsat kollamaktaydı. Bu görevi de iyi bir şans olarak değerlendirmiştir.⁷²

Daha sonra Mahmut Tarzi iki kızını da Emir Habibullah Han’ın iki oğlu, (İnayetullah ve Amanullah) ile evlendirerek saraydaki konumunu daha da güçlendirmiştir. Tarzi 1911 yılında, eğitim bakanı olan damadı İnayetullah Han’ın

⁷⁰ Farhang, 1993, a.g.e. s. 453

⁷¹ Habibi, 1993, a.g.e. s. 150.

⁷² Osman, 2005, a.g.e. s. 21.

yardımı ile *Seracü'l-Ahbar* gazetesinin yeniden yayın iznini almış ve 19 Aralık 1918 tarihine kadar haftada bir kez olmak üzere yeniden yayınlamıştır.⁷³

Mahmut Tarzi'nin fikirleri kısa bir süre içerisinde gerek saray çevresinde gerekse ülkenin diğer bölgelerindeki aydın kitle arasında büyük bir etki yaratmıştır. Tarzi, Habibullah Han yönetimi ve İngiliz sömürmesine karşı birinci meşrutiyetçilerden farklı düşünmemekteydi, ancak onların mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından bir ders çıkararak mücadele yöntemini değiştirmişti. Daha önce sözünü ettiğimiz *Can Nesarân-i Milet ve İhvan-i Afgan* gibi gruplar mücadelerinin birinci hedefi olarak açık bir şekilde Habibullah yönetimini seçmişlerdi, Mahmut Tarzi ise herşeyden önce mücadelesinin haklı olduğuna Habibullah Han'ı inandırmaya çalışmış, asıl hedefin İngiliz sömürgesi olduğunu kendi çalışmaları ile sezdirmiştir. Bu yüzden Tarzi'nin fikirleri saray çevresinden tepki almamakla birlikte zaman zaman İngilizlere karşı savunulmuştur.⁷⁴

Mahmut Tarzi, kısmen Habibullah Han'ın da desteğini alarak tüm fikirlerini *Seracü'l-Ahbar* gazetesinde rahatlıkla yayınlamaya başlamıştır. Bu yüzden söz konusu gazetenin İngiliz sömürgesindeki Hindistan ve Çarlık Rusya'nın egemenliği altındaki Orta Asya topraklarına girmesi bu devletler tarafından yasaklanmıştı.⁷⁵

İkinci meşrutiyetçiler adı ile bilinen Mahmut Tarzi hareketinin temel fikirlerini, İngiliz karşıtlığı oluşturmaktaydı. Bu yüzden Tarzi'nin fikirleri günden güne taraftar toplamaya başlamıştır. Özellikle de gençler ve daha önceki hareketlere rağbet gösteren kitle arasında hızla yayılarak büyük bir güç haline gelmiştir. Hatta Habibullah Han'ın iki oğlu ve Mahmut Tarzi'nin damatları Şehzade Amanullah ile Şehzade İnayetullah'ın ikinci meşrutiyetçilerin en faal üyelerinden olduğu da bilinmektedir. Nitekim Amanullah

⁷³ Farhang, 1993, a.g.e. s. 453

⁷⁴ Osman, 2005, a.g.e. s. 38.

⁷⁵ Habibi, 1993, a.g.e. s. 170

Han dönemi Afganistan tarihinde ikinci meşrutiyetçiler iktidarı olarak da anımsanmaktadır.⁷⁶

Bazı araştırmacılar, Mahmut Tarzi'nin Emir Habibullah Han ile birçok konuda anlaşamadıklarını ve bu yüzden de 1915'te saray içinde, *Hizb-i Sırri -yi Derbar* adı ile gizli bir siyasi parti kurduğunu belirtirken, bu partinin başına da Şehzade Amanullah Han'ı getirdiğini söylemektedirler. Onlara göre, Mahmut Tarzi uzakları düşünebilen biri olduğu için kendi fikirlerini hayata geçirme hususunda Habibullah Han'ın oğlu ve kendisinin de damadı olan Amanullah Han üzerine yatırım yapmıştır. Nitekim çok geçmeden fikirlerinin mahsulünü almaya başlamıştı.⁷⁷

Mahmut Tarzi *Seracü'l-Ahbar* gazetesinde yayınladığı makaleler ile özellikle Hindistan ve Afganistan'da İngilizlere karşı bir çok cephe oluşturmaya başlamıştır. Tam bu sıralarda birinci dünya savaşı başlamış ve söz konusu mahalli cepheler organize olmuş birer örgüt haline dönüşerek devam etmiştir.

4) I. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz Karşısı Örgütlenmeler ve Afganistan'ın İstiklâli

Bilindiği üzere 12 Ağustos 1914 tarihinde Avusturya'nın Sırbistan'a saldırması ve 17 Ağustos'ta da Rusya'nın Doğu Prusya bölgelerine girmesi ile I. Dünya savaşı de resmen başlamıştır. Bu sıralarda Almanya, Kafkaslar ve İngiltere sömürgesinde olan Hindistan coğrafyasında İngilizlere karşı yeni bir cephe açarak bu bölgelerde onları sıkıştırmak istemiştir. Bu hedefe ulaşmak için 3 Ağustos 1914'te Almanya Osmanlı'nın bu bölgelerdeki potansiyelinden yararlanmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Afganistan, sahip olduğu coğrafi konumu sebebi ile önemli rol oynayabilirdi. Bu çerçevede 1914 Eylül ayında Alman ve Osmanlı heyeti, Hindistan topraklarında İngilizlere karşı ve Orta

⁷⁶ Osman, 2005, a.g.e. s. 43.

⁷⁷ Gubar, 1967, a.g.e. s. 725.

Asya bölgelerinde de Ruslara karşı yeni cepheler açmak için İran üzerinden Afganistan'a gelmişlerdir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri ve Osmanlı topraklarında İngilizlere karşı lobcilik yapan bir grup Hindistanlının da bu heyet ile birlikte geldiği bilinmektedir. Heyet görüştükleri Emir Habibullah Han'a Enver Paşa'nın mektubunu vermiş ve ancak Habibullah Han, İttihat ve Terakki hâkimiyetindeki Osmanlı devletinin önerisini kabul etmemiştir. Çünkü Afganistan hükümeti savaşta tarafsızlık ilân etmiş ve savaş sonuna kadar kendi tarafsız konumunu korumak istemiştir.⁷⁸ Öte yandan Afganistan sınırları içerisinde hükümet dışındaki muhalif unsurlar İngiliz karşıtı tutumlarına devam edip, Habibullah Han hükümetini edindiği tutum nedeni ile eleştirmektedirler.⁷⁹ Özellikle Kazım Bey başkanlığındaki Osmanlı heyeti, Amanullah Han dönemine kadar Kabil'de kalmış ve bu muhalif unsurlardan yararlanarak amacına ulaşmak istemiş ve bölgede oluşan İngiliz ve Rus karşıtı siyasi unsurları gizlice organize etmeye çalışmıştır.⁸⁰

Bu dönemlerde Afganistan topraklarında İngilizlere karşı oluşan ve Kabil'deki ikinci meşrutiyetçiler veya başka bir isimle *Hizb-i Sırri -yi Derbar* ile yakın ilişki halinde olan en önemli siyasi hareketleri şu şekilde sıralamak mümkündür:⁸¹

4. a) *Hizb-i Sırri-yi Derbar (Saraydaki Gizli Parti)*

Afganistan'ın çağdaş tarihini ihtiva eden eserlerde böyle bir siyasi oluşumdan bahsedilmemektedir. Ancak, o dönemlerde ülkenin siyasi platformunda faaliyet gösteren ünlü Tarihçi Mir Gulam Muhammed Gubar, 1915'te Mahmut Tarzi'nin çabaları ile Şehzade Amanullah Han liderliğinde bu isimle yeni bir örgütün kurulduğundan söz etmektedir.⁸² Öte yandan bu dönemlerde, özellikle de İngilizler ile ilişkiler hususunda,

⁷⁸ Farhang, 1993, a.g.e. s. 460 – 464.

⁷⁹ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 330 – 340.

⁸⁰ Habibi, 1993, a.g.e. s. 130.

⁸¹ Söz konusu grupların tamamı için bkz. Habibi, 1993, a.g.e. s. 119 – 144.

⁸² Gubar, 1967, a.g.e. s. 725

saray içindeki bazı çekişmelere binaen böyle bir oluşumun ortaya çıkmış olabileceği de ihtimallerden uzak değildir.

Bu dönemlerde, saray üyeleri kendi aralarında iki önemli gruba ayrılmıştır. Bunlardan biri, İngilizlere karşı Hindistan muhacirlerini desteklemek isteyen ve İngilizlere karşı savaş taraftarı olan gruptur. Başka bir deyişle *Hizb-i Sirri-yi Derbar* üyeleridir. Bunlar Mahmut Tarzi etrafında toplanan, şehzade Amanullah, Şehzade İniyetullah ve kralın kardeşi Nasrullah Han gibi kişilerden oluşmaktadır. Bunlar Anadolu'dan gelen Kazım Bey ile yakın ilişkide olup bölgedeki İngiliz karşıtı hareketleri de desteklemektedirler. İkinci grup ise Kral Habibullah Han'a itaat eden ve İngilizler ile ilişkilerini sağlam tutmak isteyen gruptur.⁸³

Hizb-i Sirri-yi Derbar bu dönemde en güçlü bir siyasi hareket olup Afganistan'daki tüm İngiliz karşıtı hareketlerin liderliğini üstlenmekteydi. Eylül 1916'da bu grubun himayesi ile Kabil'de geçici Hindistan idaresi de kurulmuştur.

4. b) *El-Mücahid Hareketi (Mücahit Hareketi)*

Bunların büyük bir kısmını Hindistan Müslümanları ve bugünkü Pakistan ve Afganistan sınır bölgelerindeki kabile reisleri oluşturmaktaydı.

El-Mücahit hareketi aslında İngilizlerin 1803'te Dehli'ye girmesi ile başlamıştı. Dehlevi hareketi adı ile de bilinen bu hareketin asıl kurucusu Şahveli Dehlevi'dir. Bunların asıl amaçları ekonomi ve sosyal düzenin İslâm üsulüne göre düzenlenmesi ve İslami bir hükümetin kurulmasıydı. Bunlar Hindistan'da İngilizlerden kaçarak Afganistan'ın güney bölgelerine sığınmış ve burada faaliyetlerine devam etmiştir. Kabil'deki aydın çevre ile sürekli irtibat halinde olan bu grup, daha sonra Mahmut Tarzi'nin çıkardığı *Seracü'l-Ahbar* Gazetesi'ni gizlice Hindistan'da dağıtılmasını da üstlemişlerdir. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile kendi gruplarının adını taşıyan *El-Mücahit* isminde yeni bir gazete çıkarmışlardır. Bu dönemlerde liderliğini

⁸³ Konuya ilişkin bkz. Habibi, 1993, a.g.e. s. 133.

Muhammed Beşir'in yaptığı *El-Mücahit* grubu Hindistan'daki *Kongre* partisi ile de yakın ilişki halindeydi.⁸⁴

4. c) Cemiyet-i Hidmetgaran-i Hüdayi (Tanrı Hizmetçileri Cemiyeti)

Bu grup 1915'te Afganistan'ın ünlü fikir adamlarından biri olan Peştun asıllı Han Abdulgaffarhan tarafından kurulmuştur. Her zaman Afganistan'ın güney bölgelerinde yaşayıp, bu bölgelerde çıkan birtakım sosyal sorunların çözümünde önemli rol oynayan Abdulgaffarhan, Afganistan sarayında da önemli derecede söz sahibiydi. Kurduğu *Cemiyet-i Hidmetgaran-i Hüdayi* isimli örgüt etrafında birtakım gençleri toplayarak, onları İngilizlere karşı bağımsızlık için teşvik etmiştir. Abdulgaffar Han aynı zamanda, İngilizler ve yerli yönetim ile işbirliği içinde olan birtakım eşraf kesimine karşı da mücadelenin haklı olduğunu iddia ederek özellikle güneydeki köylü aşiretleri de kendi etrafına toplamıştır. Her zaman sosyal adaleti siyasi faaliyetlerinde bir slogan olarak vurgulayan Abdulgaffar Han, bu nedenle, Afganistan'daki sosyalist hareketler için de bir olgu haline gelmiştir.⁸⁵

4. d) Hizbullah (Allah'ın Partisi)

Yine fikirlerinin esasını İngilizlere karşı mücadeleye dayandıran bir başka siyasi hareket de bu dönemlerde kurulan *Hizbullah* hareketidir. Bu hareketin asıl kurucuları bugünkü Pakistan ve Afganistan sınırları arasında yaşayan Peştun kabilelerine mensup Fazıl Vahid ve Mevlevi Abdulaziz Atmanzay isimli iki din alimidir. Daha sonra Mevlana Seyifurrahman Alkozai ve Mevlevi Fazılrab Mahfi gibi kabile reisleri de bu harekete katılmışlardır. Bu örgütün asıl hedefi iki konuda yoğunlaşmaktaydı. Bunlardan biri İslâm kültürü çerçevesinde sosyal reformasyon ve yabancı kültürlerle karşı mücadele, ikincisi de, İngilizlere karşı Afganistan'ın istiklâlini kazanılması ve İngilizlere karşı ülke çapında cihad ilân edilmesidir.

⁸⁴ Habibi, 1993, a.g.e. s. 120.

⁸⁵ Zahir Tanin, *Afganistan Der Karn-i Bistom, 1900 – 1996*. 2. Bsk. Tahran, 2005. s. 101.

Han Abdulgaffar Han liderliğindeki Cemiyet-i Hidmetgaran-i Hüdaî ile aynı çizgide faaliyet eden bu grup üyeleri, sürekli olarak Habibullah Han yönetimini İngilizlerle olan ilişkilerini ve Osmanlı Devleti'nin cihad çağrısına ilgi göstermeyişini sert bir dil ile eleştirmiş, Kabil'de saray dışında faaliyet eden Kazım Bey ve saraydaki *Hizb-i Sırrî-yi Derbar* üyeleri ile yakın ilişki halinde bulunmuşlardır.⁸⁶

Bu sıralarda Afganistan'daki siyasi hareketlerin temelini kuşkusuz İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi oluşturmaktaydı. Hindistan ve Afganistan halkının bu yıllarda müşterek faaliyet etmesi siyasi hareketleri daha da güçlü bir hale getirmiştir.

Diğer taraftan tam bu sırada Mahmut Tarzi, *Seracü'l Ahbar* gazetesinde ‘‘Heyalel Felah’’ (Kurtuluş İçin Çağrı) adını taşıyan bir makale yayınlarak İngilizlere karşı olan kendi tutumunu açık bir dil ile ortaya koymuş ve tüm halkı İngiliz sömürgesine karşı mücadeleye çağırmıştır. Bu makale bölgede büyük bir yankı uyandırırken İngilizler ve yerli Afgan yönetiminin büyük bir tepkisini çekmiştir. Bu nedenle Mahmut Tarzi Afgan yönetimi tarafından 26 bin rupiye (o dönemde Afganistan para birimi) ceza ödemekle cezalandırılmıştır. Bu paranın da damadı Şehzade Amanullah Han tarafından ödendiği bilinmektedir.⁸⁷

11 Kasım 1918 tarihinde I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile de Afganistan'daki İngiliz karşıtı hareketler bitmemiştir. Aksine eskisinden daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Öte yandan Afganistan'daki muhalif gruplar, sözü edilen savaşın Afganistan'ın bağımsızlığını alması için vaz geçilmez bir fırsat olduğunu ve Afgan yönetiminin de bu fırsattan yararlanamadığını söyleyerek Habibullah Han yönetimini sert dil ile eleştirmekteydiler. Habibullah Han'a karşı halkın tutumu günden güne sertleşmeye başlamıştı. Hatta bu sıralarda Habibullah Han Kabil'i gezerken, arabasına ateş açıldığı bilinmektedir. Daha sonra ateş açan kişinin Abdurrahman Ludin isminde Seracü'l-Ahbar Gazetesi'nin muhabirlerinden biri olduğu ortaya çıkmıştır. Habibullah

⁸⁶ Habibi, 1993, a.g.e. s. 141, 142.

⁸⁷ Habibi, 1993, a.g.e. s. 124.

Han'ın otoritesi halk ve devlet içinde o kadar zayıflamıştı ki, Abdurrahman Ludin'i idam edememiştir. Nihayetinde 1919 kış aylarında Habibullah Han Celalabad'ın Kelleguş bölgesine gittiği bir av sırasında tanınmayan kişiler tarafından tabanca ile öldürülmüştür.⁸⁸

Habibullah Han'ın öldürülmesinden sonra, bir süre onun kardeşi Nasrullah Han birtakım sorunlar çıkardıysa da başarılı olamamıştır. Aynı yılda Mahmut Tarzi'nin öğrencisi ve damadı olan Amanullah Han babasının yerine geçmiştir. Amanullah Han tahta çıkar çıkmaz 3 Mart 1919 tarihinde İngilizlere bir mektup yazarak, babasının vefat ettiğini ve kendisinin de amcası Nasrullah Han'ın elinden Afgan yönetimini ele geçirdiğini belirtmiştir. Yine söz konusu mektupta Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve kendilerine saldırmak isteyenlere karşı savaşa hazır olduklarını da ifade etmiştir. 13 Nisan 1919'da tüm devlet erkânı ile ülkenin bağımsızlık meselesini konuşmuş ve birçok muhalefete karşın 18 Ağustos 1919'da yaptığı bir konuşma ile Afganistan'ın bağımsızlığını resmen ilân etmiştir. Yine aynı zamanda İngilizlerin saldırma ihtimaline karşı tüm savaş hazırlıklarını da tamamlamıştır. Kısa bir süre içerisinde İngilizler başta olmak üzere bir çok ülke Afganistan'ın bağımsızlığını resmen tanımışlardır.⁸⁹ Amanullah Han 1919-1928 yılları arasında *Hizb-i Sırri-yi Derbar*'ın lideri ve ikinci meşrutiyetçilerin üyesi olarak iktidarda kalmıştır.

⁸⁸ Farhang, 1993, a.g.e. s. 467, 468.

⁸⁹ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 354 – 374.

5) Meşrutiyet Hükümeti Döneminde Siyasi Oluşumlar

Amanullah Han'ın da içinde bulunduğu meşrutiyetçilerin iki önemli amaçları vardı. Bunlardan biri, Afganistan'ın bağımsızlığı ve diğeri de ülke idaresinde yapılması gereken değişiklikler ile birlikte devlet düzeninin meşrutiyet ve parlamenter esaslarına göre değiştirilmesiydi. Bu kapsamda, Amanullah Han iktidarı ele geçirince Afganistan'ın bağımsızlığını ilân etmekle birlikte, kendisi kral ve aynı zamanda başbakanlık görevini üstlenirken, meşrutiyetçilerin lideri ve kendisinin kayınbabası olan Mahmut Tarzi'yi Dışişleri Bakanı, Salih Muahammed Han'ı Savunma Bakanı, Ali Ahmed Han'ı İçişleri Bakanı, Şücauddevle'yi Emniyet Bakanı, Serdar Abdulhabib Han'ı Milli Eğitim Bakanı ve Mirza Mahmut Han'ı Maliye Bakanı olarak tayin etmiştir. Bu arada, tüm bakanlıklarda geleneklerin tersine kendisi ile kan bağı olan kimsenin bulunmaması dikkat çekmektedir.⁹⁰

Amanullah Han, devlet idaresinde yaptığı reformların yanı sıra, ekonomi, sosyal, eğitim ve siyasal gibi alanlarda dikkate değer değişiklikler ve yenilikler getirmiştir. Bu çerçevede Amanullah Han, özellikle Avrupa seferlerinden döndükten sonra, 1922'de ilk Loya Cirga'yı (Meclisi)⁹¹ davet etmiş ve ilk anayasayı da '*Nezamname-yi Asasi Devlet-i Ali-yi Afganistan*' ismi ile bu yılda çıkarmıştır. Yine bu anayasa hükümlerine binaen, saray dışında birtakım siyasi oluşumların faaliyetlerine izin verilmiştir.⁹² Bu dönemlerde yasal olarak faaliyete başlayan oluşumları şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁹⁰ Farhang, 1993, a.g.e. s. 531, 532.

⁹¹ Loya Cirga, Afganistan'da geleneksel ayan meclisidir. Herhangi bir önemli konuyu tartışmak ve karara bağlamak üzere, aşiret reisleri ve halk büyüklerinden oluşan bu meclis hükümdar tarafından davet edilir. Loya Cirga Afganistan'ın en üst karar merciidir.

⁹² Habibi, 1993, a.g.e. s. 124.

5. a) *Encümen-i Himayet-i Nesvan (Kadın Savunucuları Encümeni)*

Bu hareket, 1922’de çıkarılıp onaylanan Anayasa çerçevesinde kurulan ve Amanullah Han sarayı tarafından desteklenen ilk siyasi parti olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Afganistan tarihinide ilk kadın hareketi olarak da bilnen bu hareketin sol eğilimli ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkisi olduğu da bilinmektedir.⁹³

Asıl kurucusunun Amanullah Han’ın kız kardeşi Kebirya olduğu bilinen bu grubun gerçek hedefi, Afganistan geleneklerine bağlı olarak erkek kadın eşitliğinin bulunmadığı bu ülkede, iş dünyasından siyasal alana kadar, eğitimden bürokrasiye kadar kadın erkek eşitliğini sağlamak için çalışmaktı. 1923’te bu hareket *İrşad-i Nesvan* isminde haftada bir yayımlanmak üzere bir gazete de çıkarmışlardır. Kendi propagandalarını bu gazete aracılığı ile yayınlamaktaydılar. Bu grubun faaliyetleri, kuşkusuz Afganistan şartları gereği çok büyük tepkilere neden olmuştur. Ancak yine de Amanullah Han dönemi boyunca faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir. 1928’deki iç isyanlar sonucunda yıkılan Amanullah Han rejimi ile birlikte Encümen-i Himayet-i Nesvan hareketi de son bulmuştur. Bazı araştırmalara göre bu hareketin önde gelen üyelerinden bir kısmı Sovyetlere sığınarak uzun bir müddet Sovyet topraklarında faaliyetlerini sürdürmüştür.⁹⁴

5. b) *Cevanan-i Afgan (Afgan Gençliği)*

Herhangi bir parti veya hareketin iktidara gelmesi ile, özellikle iktidar paylaşımı hususunda tüm üyelerini memnun edememesi son derece doğaldır. Bu kapsamda İkinci Meşrutiyetçiler veya farklı ismi ile *Hizb-i Sırri-yi Derbar* iktidara geldiğinde, bazı üyeler Amanullah Han’ın idaresine karşı eleştirel bir tutuma girmişler ve 1920’de *Hizb-i Sırri-yi Derbar* dışında örgütlenmeye başlamışlardır.

⁹³ Muhammed İsa Fahimi, *Revayet-i Ez Ceryan-hayi Çep Der Afganistan*, Tarh-i Nav, , Ağustos 2009, S. 18 s. 21. B. Ahmed Davlatabadi, *Şenasname-yi Ahzab ve Ceryan-hayi Siyasi-yi Afganistan*, Kum 1992, s. 27.

⁹⁴ Fayyaz Nacimi, *Nuhostin Sazman-hai Çep-i Radikal-i Afganistan*, Tajikperss Web sitesi, 18. 10. 2009. <http://www.tajikpress.com/historical/historical.html>

Bu grubun Amanullah Han yönetimine karşı eleştiri argümanları, Afganistan'ın Batı ile ilişkilerinin sınırlı tutulması ve buna karşın Sovyetler ile yakın ilişkide olması gerektiği üzerine odaklanmıştır. Ancak bu fikirler başlangıçta Amanullah Han yönetimi tarafından reddedilerek bu grubun faaliyetleri de devlet tarafından gözetim altında tutulmuştur. Ancak daha sonra, 1921'de Afganistan, Rusya ile bazı anlaşmalar imzalamış ve bu anlaşmalar kapsamında, Sovyetler Birliği söz konusu grubun faaliyetlerine Afgan yönetimi tarafından izin verilmesi yönünde bir öneride bulunmuştur. Bu öneri kapsamında aynı yılda resmen faaliyete başlamışlardır. Bu grubun herhangi bir lideri olmaması ve tamamen bir şura tarafından yönetilmesi dikkat çekmektedir. Bunların da faaliyetlerinin 1928'deki Kelekani ayaklanmasına kadar devam ettiği bilinmektedir.⁹⁵

Cevanan-i Afgan hareketinin kurucuları veya idari şurasının Abdurrahman Ludin (1930'da idam edilmiş), Tac Muhammed Beluç, Muhammed Anvar Bismil, Faiz Muhammed Kabuli (1929'da idam edilmiştir) ve Mirza Abdurrahman Han gibi Hizb-i Sırrı-yi Derbar üyelerindendir. Söz konusu hareketin de Afganistan'da ilk sol hareketlerden biri olduğu bilinmektedir.⁹⁶

1930'de bu hareket üyelerinin büyük bir kısmı Sovyetler Birliği'ne sığınmışlardır. Daha sonra Buhara'da, bu grubun üyelerinden olduğu bilinen Muhammed Yakup başkanlığında *Komite-yi Merkezi Cevanan-i İnkılabi-yi Afgan* adı ile kurulan hareketin söz konusu Cevanan-i Afgan'ın bir uzantısıdır.⁹⁷

5.c) Gruh-i Seyid Mir Kasım Han (Seyid Mir Kasım Han Grubu)

Bu grubu oluşturan kişiler, daha çok birinci meşrutiyetçilere dayanmaktaydı. İkinci meşrutiyetçilerin iktidara gelmesi ile, birinci meşrutiyetçiler arasında bulunan Mir Kasım Han, kendi fikirlerini yakın olan kişileri toplayarak bir grup oluşturmuştur. Söz

⁹⁵ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 27. Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 22.

⁹⁶ Habibi, 1993, a.g.e. s. 215

⁹⁷ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 22. Nacimi, Tajikperss Web sitesi, a.g.m. 18. 10. 2009

konusu grubun kayıtlı herhangi bir adı olmadığı için, grup lideri olan Mir Kasım Han olarak grubun adı anılmaktadır.⁹⁸

Şeriat esaslarına göre parlamenter bir rejimden yana tavır içinde olan bu grup o dönemlerde rahatlıkla faaliyet göstermekteydi, ancak 1930'da Nadir Han döneminde faaliyetleri tamamen yasaklanmıştı. Daha sonra 1933'te bu grubun ünlü üyelerinden olan Mir Kasım Han idama mahkûm olmuştu, ancak yaşının ileri olması nedeni ile ömür boyu hapse edilmiştir. Yine söz konusu grubun önde gelen isimlerinden Fakir Ahmed Han, aynı yılda idam olurken, Abdulhadi Davi on üç yıl hapse mahkûm olmuştur. Söz konusu grubun buna benzer bir çok üyesi ya idam olmuş ya da ömür boyu hapse atılmıştır. Kısacası, bu grubun faaliyetleri Nadir Han Hükümeti (1929 - 1933) dönemine kadar devam etmiştir. Nadir Han Hükümeti'nin son yılına kadar ülkedeki tüm siyasi hareketlerin faaliyetlerinin tamamen durdurulmuş olduğu bilinmektedir.⁹⁹

6) Meşrutiyetçiler Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme

I. Dünya Savaşı yılları sırasında veya ondan önceki dönemlerde Afganistan'da oluşan siyasi örgütlenmeler teşkilat bakımından modern siyasi partilere benzemezdi. Hiçbir partinin tüzüğü olmadığı gibi, herhangi bir kongre de yapmamışlardır. Zaten o dönemlerde İngiliz sömürgesindeki Afgan yönetimi de bunların teşkilâtlanmasına müsaade etmezdi. Çünkü o dönemlerde tüm siyasi hareketler özellikle de I. Dünya Savaşı yıllarında, dönemin şartları çerçevesinde hedeflerini tek bir noktaya odaklamışlardı. O da İngiliz sömürgesine karşı mücadeleydi. İkinci Meşrutiyetçiler veya farklı ismi ile Hizb-i Sırri-yi Derbar ise bunları bu hedefe yönelik olarak daha da teşvik eden birleştirici bir rol üstlenmişti.

⁹⁸ Habibi, 1993, a.g.e. s. 216 – 218.

⁹⁹ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 28-29.

Diğer örgütlerde olduğu gibi Hizb-i Sırrı-yi Derbar da belli bir parti tüzüğüne sahip olmadığı gibi, ülkede çoğunluğun desteğine de sahip değildi. Ancak, memleket çapında yaratmış olduğu etki ve elde ettiği sonuç bakımından bu hareketi Afganistan siyasi tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu hareket, İngilizlere karşı Afganistan'ın bağımsızlığını elde etmekle kalmayıp, gelenekçi bir monarşiye ve iktidardaki tekелci zihniyetlere de son vermiştir. Diğer taraftan tarih boyunca kararların hükümdarların fermanları doğrultusunda alındığı bu ülkede ilk defa, ilkel ve amatörce de bir meclis oluşturulmuş ve bir anayasa düzenenerek yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, ilk defa çok önemli kararlar alınırken devletin en üst düzey yöneticilerinden başlayıp en alt tabakasına kadar, ülkedeki aydın kesimler ile siyasi parti temsilcilerin istişareye çağrılırdı. Örneğin 1921'de Afganistan Devleti Ruslar ile yakınlaşmaya başlayınca İngiliz hükümeti Afgan yönetimine bir nota vererek Ruslardan uzak durmasını, aksi takdirde iki ülke ilişkilerinin bozulacağını söylemişti. Bunun üzerinde Amanullah Han ülkedeki siyasi parti temsilcilerinden devletin en alt kademedeki memurlarına kadar herkesi toplayarak onların fikrine baş vurmuştu. Bu toplantıda *Cevanan-i Afgan* hareketini temsil eden Mir Gulam Muhammed Gubar, “*bu toplantıdan sonra İngilizler hayal kırıklığına uğradı, çünkü bizim grubun fikirleri ağır bastı ve Sovyetler ile ilişkiler gelişmeye başladı*” ifadesini kullanmaktadır.¹⁰⁰

Amanullah Han, hâkimiyetinin ilk yıllarında halkın büyük desteğini arkasına almıştı. Ancak yeni anayasanın ilânından sonra birtakım sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Çünkü bu anayasada Afganistan'ın gelenekçi yapısı pek fazla dikkate alınmaksızın, aydınlanma sürecini ve kültür devrimlerini çoktan gerçekleştirip başarılı olan bazı Avrupa ülkelerinden direkt olarak kopyalandığı için bu ülkede ciddi tepkilere neden olmuştur. İlk tepki 1924'te Paktiya bölgesinde Molla Abdurraşid ve Molla Abdullah isimlerindeki iki din adamı, *Hifz-i Şeriat-i İslami* adı altında bir grup kurarak, söz konusu anayasanın İslam'a aykırı olduğu gerekçesi ile halkı kışkırmaya başlamıştır. Bu

¹⁰⁰ Gubar, 1967, a.g.e. s. 870.

ayaklanma Amanullah Han yönetimine karşı yapılan isyanların başlangıcı olarak tarihe geçmiştir.¹⁰¹

Daha sonraları, özellikle de Amanullah Han'ın Avrupa gezisinden sonra yapmaya çalıştığı reformlar, hemen hemen tüm Afganistan coğrafyasında tepki ile karşılanmıştır. Kuşkusuz bu reformlar arasında en fazla tepki alan ve neredeyse Amanullah Han yönetiminin sonunu getiren reform da kıyafetreformu olmuştur ki, özellikle kadınların başörtüsünü kaldırma çabaları Amanullah Han yönetimini temelden yıkmıştır. Tamamen gelenekçi, aşiret ve kabile değerlerine sınıksız bağlı olan bir toplumun bireysel yaşam özgürlükleri ellerinden alınmak istendiğinde doğal olarak, bunun sonucu toplumsal tepki olacaktır. Bunlar eğer baskı ile yapılmaya çalışılırsa, toplumsal şiddet de kaçınılmaz olur. Bunun örneğini Amanullah Han yönetiminde açık bir şekilde görmek mümkündür. Amanullah Han yönetimine karşı başlayan mahalli isyanlar kısa bir süre içerisinde ulusal boyutlara ulaşarak Kabil'in kuzeyindeki Kelekan bölgesinde yaşayan ve Tacik kökenli Habibullah Kelekani isyanları sonucunda 1928'de Amanullah Han yönetimi yıkılmıştır.¹⁰²

Diğer taraftan Amanullah Han yönetiminin yıkılmasında araştırmacılar, iç faktörlerin yanı sıra dış etkenlerin de büyük rol oynadığı yönünde fikir bildirmektedirler. Bu çerçevede, Afganistan'ın ünlü tarihçilerinden biri olan Abdülhey Habibi, Afganistan halkını bir akar suya benzeterek şöyle demiştir:

‘‘Akar suyun önünde bir engel olduğu zaman hep kendi üzerine yüklenir. Kendi üzerine yüklenen suya yön vermek daha kolay olur ve istediğin tarafa da çekebilirsin. İşte Afganistan halkı o dönemlerde bir akar su gibiydi. Yeni bağımsızlığını almış ve kendi haline ilerlemekteydi. Ülkedeki iç etkenler ise çoğu

¹⁰¹ Farhang, 1993, a.g.e. s. 514

¹⁰² Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 418 -426.

zaman bunun önünde büyük bir engel oluşturmaktaydı. Bu yüzden Afganistan halkını hem İngiltere hem de Rusya istediği yöne çekmeye çalışmaktaydı”.¹⁰³

Bu arada Afganistan 1919’da istiklâlini ilân ettiğinde, dönemin iki süper gücü arasında sıkışmış durumdaydı. Bir tarafta güneydeki Hindistan’da (bugünkü Pakistan toprakları dahil), o dönemin dünya devi olan İngiltere ve kuzeydeki Türkistan topraklarında ise yine bir süper güç olan Rusya bulunmaktaydı. Daha yeni istiklâlini alıp henüz kendi iç sorunları ile uğraşmakta olan Afganistan ise özellikle dış politika konusunda bu iki devden birini tercih etmek zorundaydı. Zaten kendi komşuluğundaki Afganistan’da istikrarlı ve güçlü bir yönetimin kurulmasını her iki süper güç de istemezdi. Bu yüzden her iki süper gücün Afganistan’ın iç işlerine karışması doğal karşılanabilir. İngilizler ile sürekli olarak Afganistan’da mücadele halinde olan ikinci meşrutiyetçiler, daha önce bahsettiğimiz gibi Ruslara daha yakın olmaya çalışmışlardır. Bu da haliyle İngilizlerin hoşuna gitmemiş ve her fırsattan yararlanarak Afganistan’a müdahale etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda 1924’te *Hifz-i Şariat-i İslami* adı altında yapılan isyanların geri plânında ve 1928’de Amanullah Han’ın eşi Melike Süreyya’nın başı açık resimlerinin çoğaltılarak Afganistan’ın güneyine dağıtılmasının arkasında İngiltere’nin olduğu bilinmektedir.¹⁰⁴ Bu da nihayetinde Amanullah Han liderliğindeki ikinci meşrutiyetçiler hükümetinin yıkılmasına sebep olmuştur.

Sonuç itibarıyla ikinci meşrutiyetçiler hükümeti döneminde, ülkede amatör bir meclisin açılması ve anayasanın oluşturulmasının yanı sıra, siyasi hareketlerin gerçekleştirilmesi hususunda nispeten bir özgürlük verildiği de dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Afganistan’da siyasi fikirlerin oluşup olgunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemlerde genç yaşta olup farklı hareketler içinde yetişen öğrenciler daha sonraki dönemlerde özellikle de 1950’lerden sonra ortaya çıkan siyasi örgütlenmelerin liderliğini yapmışlardır. Ancak, Amanullah Han yönetiminin yıkılmasından sonra, uzun bir süre hiçbir siyasi hareketin faaliyetinden söz etmek mümkün olmamıştır.

¹⁰³ Habibi, 1993, a.g.e. s. 145.

¹⁰⁴ Gubar, 1967, a.g.e. s. 870 - 887. Farhang, 1993, a.g.e. s. 537 – 541.

7) Nadir Han ile Yeniden Hükümet ve Siyasette Tekelcilik

1928 Habibullah Kelekani isyanı neticesinde Amanullah Han yönetiminin yıkıldığını daha önceki kısımlarda görmüştük. Kendisinin yeteri kadar okuma – yazması olmadığı gibi, belli bir devlet tecrübesi de olmayan ve dağlarda eşkiyalıkla uğraştığı bilinen Habibullah Kelekani'nin hükümet sınırları Kabil ve Kabil'in kuzeyindeki bazı bölgeler ile sınırlıydı.¹⁰⁵ Ülkenin bazı bölgeleri yeni yeni Kelekani yönetimine bağlanırken, güneydeki bazı bölgelere bir süre Kral Amanullah Han taraftarları ve daha sonra Nadir Han yerleşerek Kelekani yönetimine karşı mücadeleye başlamıştır. Eski meşrutiyetçilerden biri olup, önceleri Genelkurmay Başkanı ve sonra Paris Büyükelçisi olan ve daha sonra da Amanullah Han ile fikri ihtilafa düşerek görevden alınan Nadir Han, Afganistan'da isyanlar başlayınca, Paris'ten Afganistan'a dönmüş ve güney bölgelere yerleşmiştir.¹⁰⁶ Bir yıllık mücadeleden sonra 15 Ekim 1929'da Kelekani hâkimiyetine son vererek 1933'e kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. 8 Kasım 1933'te Abdulhaluk isimli genç bir öğrenci tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁷

Muhammed Nadir Han iktidarı ele geçirince devlet erkânı önünde kendisini yeni hükümdar olarak ilân ederken, kardeşi Muhammed Haşim Han'ı Başbakan ve diğer kardeşi Şahmahmut Han'ı da Başbakan Yardımcısı ve Harbiye Bakanı olarak tayin etmişti. Diğer taraftan devletin üst düzey yönetimine kendi akrabalarını getirerek, adalet ve dışişleri bakanlıkları dışında hükümeti nerdeyse tamamen kendi ailesinden

¹⁰⁵ Kelekani yönetimine ilişkin bkz. Mucaddadi-Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 442 – 450. Gubar, 1967, a.g.e. s. 898 - 902. Farhang, 1993, a.g.e. s. 564-567.

¹⁰⁶ Nadir Han'ın daha önceki faaliyetlerine ilişkin bkz. Farhang, 1993, a.g.e. s. 574.

¹⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s. 269. Tanin, 2005. a.g.e. s.74. Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 521 – 524. Farhang 1993, a.g.e. s. 605. Gubar, 1967, a.g.e. C-2, s. 1050.

oluşturmuştur. Ayrıca, Nadir Han'ın üç kardeşi olan, Muhammed Aziz Han, Muhammed Haşim Han ve Şahmahmut Han da kendilerini saltanatta ortak olarak görmekteydiler.¹⁰⁸

Amanullah Han reformlarına karşı bir tutum izleyen Nadir Han, ayrıca hükümet dışındaki tüm sosyal ve siyasi faaliyetleri de durdurmuştur. İlk olarak Encümen-i Himayet-i Nesvan hareketini durdurup kadınların çalışmasını ve hatta okumasını da yasaklamıştır. Cevanan-i Afgan örgütünün başta gelen liderlerini hapse atarken, Gruh-i Seyid Mir Kasım Han isimli hareket ise İslâmî bir tutum içinde olduğu için sadece faaliyetleri durdurulmuştur. Bu dönemlerde özellikle Cevanan-i Afgan örgütünün kurucularından olan Abdurrahman Ludi ve Faiz Muhammed Kabuli idam edilmiştir. Yine grup üyelerinden olan Tac Muhammed Beluç, Muhammed Anvar Bismil gibi kişiler ömür boyu hapse mahkûm olmuşlardır. Söz konusu gruba mensup bazı kişiler ise ülkeyi terk ederek Sovyetlere kaçmıştır. Daha sonra 1932'de Muhammed Yakup başkanlığında *Komite-yi Merkezi Cevanan-i İnkılabi-yi Afgan* adı ile Buhara'da yeniden örgütlendiği bilinmektedir. Ancak bunlar Afganistan içinde faaliyet edememişlerdir.¹⁰⁹

Diğer taraftan Nadir Han Eylül 1930'da kendisine yakın olan çok sınırlı sayıdaki insanların katılımı ile Loya Cirga ismi ile bir toplantı yapmış ve bu toplantıda Nadir Han, hükümdarlığı onaylanmakla birlikte Amanullah Han dönemindeki anayasanın yürürlükten kaldırılmasına ve yeni anayasanın düzenlenmesine karar verilmiştir. Ekim 1931'de *Üsul-i Devlet-i Aliye-yi Afganistan* adı ile 110 maddelik yeni bir anayasa çıkarılmıştır. Bu anayasa, bir milli şuradan söz etmekteydi, ama bu milli şuranın hükümdarın fermanı ile oluşacağı ifade edilmekteydi. Tüm yetkiler hükümdar ve kardeşlerine verilmişti.¹¹⁰

Tamamen totaliter bir idare biçimi ile hüküm süren Nadir Han, 8 Kasım 1933'te öldürülünce, 16 yaşındaki oğlu Muhammed Zahir tahta çıkmıştır. Daha önce

¹⁰⁸ Farhang 1993, a.g.e. s. 591. Gubar, 1967, a.g.e. C-2, s. 957.

¹⁰⁹ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 22. Nacimi, Tajikperss Web sitesi, a.g.m, 18. 10. 2009. Ayrıca bkz. Gubar, 1967, a.g.e. C-2, s. 987 – 1009.

¹¹⁰ Farhang 1993, a.g.e. s. 592. Gubar, 1967, a.g.e. C-2, s. 987 – 1001.

bahsettiğimiz gibi, Nadir Han'ın tüm kardeşleri kendilerini hükümetle ortak olarak gördükleri için kabinede hiç bir değişiklik yapılmıştır. Her ne kadar Zahir Şah kral da olsa devletin tüm işleri amcaları Haşim Han ve Şahmahmut Han tarafından yürütölmekteydi. 1950'lere kadar Afganistan'da aynen Nadir Han'ın yönetim biçimi devam etmiştir.

III. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA İLK DEMOKRASİ TECRÜBESİ VE SİYASİ OLUŞUMLAR

İkinci Dünya Savaşı'nda Afganistan Devleti tarafsızlığını ilân ettiyse de dünyadaki yeni gelişmeler ve değişmelerden kendi nasibini almıştır. Bu çerçevede, 1945'lerden sonra bölgedeki sömürgeci devletlere karşı, özellikle de İngiltere'ye karşı yapılan mücadeleler olumlu sonuç vermeye başlamıştır. Bu da bölgede birtakım özgürlükçü zihniyetlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca, bu sıralarda dünyadaki ekonomik bozukluklar dolaylı olarak Afganistan'ı da etkilemiştir. Özellikle de gıda maddeleri fiyatlarının artması, Afganistan'da hükümet karşıtı birtakım protestolara sebep olmuştur. Bu da gittikçe halk ile devlet arasında büyük bir mesafenin açılmasına sebep olmuştur. Dönemin başbakanı Muhammed Haşim Mayvandal ise halk ile devlet arasındaki sorunun çözümünü şiddette aramaya başlamıştır. Bu da haliyle dünya kamuoyunun tepkisine neden olmuş ve bu nedenle Afganistan Devleti özellikle BM, diğer uluslararası örgütler ve büyük devletlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.¹¹¹

Dolayısıyla Afganistan Kralı Muhammed Zahirşah, iç ve dış politikaları doğrultusunda acil kararlar almak üzere harekete geçmiştir. Bu doğrultuda 1946'da Başbakan Muhammed Haşim Mayvandal, Kral Zahirşah tarafından istifaya zorlanmış ve Haşim Mayvandal istifasını vermiştir. Kral da aynı yılın Mayıs ayında onun yerine Şahmahmut Han'ı Başbakan olarak atamıştır.

Şahmahmut Han kendi hükümetini kurar kurmaz, oluşan muhalefeti azaltmak ve dünya kamuoyundan olumlu not alabilmek için, daha ilk konuşmasında, o güne kadar Afganistan halkının hiç duymadığı ve bilmediği demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğü gibi sözleri kullanmış ve bunun uygulanmasına dair birtakım vaatler vermeye

¹¹¹ Tanin, 2005, a.g.e, s. 83.

başlamıştır. Başbakanın bu sözleri özellikle aydın çevrede büyük bir alkışla karşılanmıştır.¹¹²

Hemen ertesi yıl, yani 1947’de Afganistan devleti belediye kanununu çıkarmış ve buna göre belediyelerin seçimle gelmesini yasallaştırmıştır. Bu kanun ilk olarak Kabil’de ve daha sonraları diğer büyük illerde uygulanmaya başlamıştır.¹¹³ Diğer taraftan, daha önceleri devlet tarafından tayin edilen veya ısmarlama seçimler ile seçilen meclis üyeleri 1949’da halk oylaması ile seçilmiştir. Bu seçimlerde, ülkenin farklı bölgelerinden bazı aydın ve siyasi kişilerin aday gösterilerek meclise girdikleri de bilinmektedir. Bunların en önemlileri, daha önce bahsettiğimiz Cevanan-i Afgan üyelerinden olan Adburrahman Mahmudi ve Mir Gulam Muahammed Gubar Kabil’den seçilirken, Özbek asıllı ve ikinci meşrutiyetçilerin önde gelen simalarından Kerim Nezih Andhoy’dan ve Nazar Muhammed Neva da Maymana’dan seçilmiştir. Ayrıca yine Nadir Han hükümetine karşıtlığı ile bilinen Gülpaça Ülfet, Celalabad, Salahüddin Selduki Herat’tan ve Abdülhay Habibi de Kandahar’dan seçilmiştir. Mezkûr Şahısların meclisteki konumlarından yararlanarak açıkça siyasi mücadeleye başladıkları bilinmektedir.¹¹⁴

1950’de Afganistan meclisi tarafından, basın yayın ve siyasi faaliyetler özgürlüğü kanunu çıkarılmış ve bu da yeniden siyasi oluşum faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Afganistan’da demokrasi dönemi olarak bilinen bu dönemlerden itibaren, yeni siyasi oluşumlar, resmen faaliyete başlamışlardır.¹¹⁵

Bu arada şu noktanın da altını çizmekte fayda vardır ki, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, Afganistan’ın kuzey komşusu olan Sovyetler Birliği daha Amanullah Han döneminden itibaren Afganistan içerisinde birtakım solcu hareketleri destekleyerek kendi faaliyet sahasını genişletmeye çalışmıştı. Öte yandan, Sovyetlerin bu ataklarına

¹¹² Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1098.

¹¹³ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 658.

¹¹⁴ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 659.

¹¹⁵ Tanin, 2005, a.ge. s. 84, 85.

karşı Çin Halk Cumhuriyeti de seyirci kalmamış ve Abdurrahman Mahmudi etrafında yer alan bir grubu desteklemeye başlamıştır. Ayrıca, daha önce eğitim almak amacı ile Mısır'a giden bazı öğrenciler, Müslüman Kardeşler ideolojisini benimseyerek ülkeye dönmüş birtakım gizli faaliyetlere başlamışlardır. Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile de yeni siyasi fikirler ve ideolojiler o dönemdeki aydın gençler arasında yayılmaya başlamıştır. İşte Şahmahmut Han'ın demokratikleşmeye geçme çabaları, bunların siyasi faaliyetlerinin önünü açmış ve birbirine zıt farklı siyasi oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹¹⁶

Söz konusu siyasi oluşumların ideolojik eğilimleri çerçevesinde, Marksist, İslâmcı ve diğer olmak üzere üç ana kategoride incelenmesi mümkündür. Daha sonraki dönemlerde, Marksist ideolojiyi benimseyenler, Moskova ve Pekin fraksiyonları olarak kendi aralarında ayrılırken, İslâmcı gruplar ise mezhep bağlamında gruplaşmışlardır. Son dönemlerde ise ülkedeki siyasi gruplar arasında, çıkar ilişkileri ve menfaat çatışmaları çerçevesinde zaman zaman birleşmelerin ve ayrılımların da yaşandığı görülmüştür.

1) Afganistan'da İlk Solcu Hareketler

Daha önceki bölümde kısmen söz ettiğimiz gibi, Afganistan'da ilk solcu eğilimler 1920'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Amanullah Han'ın eğitim reformları çerçevesinde Marks ve Lenin ideolojilerini içeren ve daha önce İran'da Farsça'ya çevrilen birtakım kitaplar Afganistan'da okunmaya başlanmıştır. Ayrıca Afganistan'dan eğitim için Sovyetlere gönderilen öğrenciler, tamamen sol fikirler ile donanımlı olarak ülkeye geri dönmüşlerdir. Bunlar Afganistan'da solculuk hareketinin başlamasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadırlar.¹¹⁷

¹¹⁶ Muhammed Yasin Nesimi, *Revabit-i Parlamen ba Hükümet-ha-ye Afganistan Der dehe-yi Demokrasi*, Kabil, 2005, s. 19 – 23.

¹¹⁷ Fahimi, Tarh-i Nav, , Ağustos 2009, S. 18, a.g.m. s. 21. Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 27.

1921’de Amanullah Han yönetimi ile Sovyetler Birliği arasında yapılan bir anlaşma çerçevesinde Afganistan’da solcu hareketlerin faaliyetleri serbest olmuş ve hatta ilk solcu hareket olarak bilinen *Encümen-i Himayet-i Nesvan*’ın faaliyetlerinin Amanullah Han tarafından desteklendiği de bilinmektedir. Öte yandan, Afganistan’da ilk solcu hareketinin *Cevanan-i Afgan* olduğunu daha önce belirtmiştik. 1930’da bu hareketin önde gelen simaları Kral Nadir Han fermanı ile tutuklanarak bazıları idam edilmiş ve bazıları da ömür boyu hapse mahkûm olmuştu. Bu yıllardan sonra, Sovyetler Birliği topraklarına sığınan bazı gençler, Buhara’da *Komite-yi Merkezi-yi Cevanan-i İnkılabi-yi Afganistan* adı ile yeniden örgütlenmişlerdir. Bu grup, Afganistan’a bildiriler dağıtarak mücadelelerine devam etmişlerdir. 1950’den sonra, solcu hareketin Afganistan’da yeniden açık bir şekilde faaliyete başladığı görülmüştür. Ancak kısa bir süre sonra yeniden devlet tarafından faaliyetlerinin durdurulduğu bilinmektedir.¹¹⁸

1950’den sonra Afganistan’da siyasi parti olarak resmen faaliyete başlayan ilk sol hareketler, kuruluş tarihlerine göre aşağıdaki şekilde incelenebilir:

1. a) Veyş Zelmiyan (İlerici Gençler)

Afganistan’da demokratikleşme söylemleri başlar başlamaz, çoğunluğunu o dönemdeki Peştun yazarlarının oluşturduğu bir hareketi başlamıştır. Veyş Zelmiyan (*İlericiGençler*) adı altında ilk defa 1947’de faaliyete başlayan bu grup, aynı yılda yapılan meclis seçimlerine faal bir şekilde katılmış ve bir çok millet vekili de çıkarmıştır. Bu dönemlerde kısmen gizli olarak faaliyet gösteren bu grup, 1950’den sonra resmi olarak faaliyete başlamıştır. Söz konusu grup Afganistan tarihinde ilk resmi siyasi partidir.¹¹⁹

Veyş Zelmiyan partisinin en önemli kurucularını, Abdurrauf Han Bineva, Gülpaça Han Ülfet, Faiz Muhammed Han Engar, Nur Muhammed Taraki, Gulam

¹¹⁸ Fahimi, Tarh-i Nav, , Ağustos 2009, S. 18, a.g.m. s. 23. Nacimi, Tajikperss Web sitesi, a.g.m. 18. 10. 2009

¹¹⁹ Nesimi, 2005, a.g.e., s. 19.

Hüseyin Han Safi, Muhammed Peştun, Abdulşekur Reşad, Abdulhadi Tohi ve Muhammed Enver Eçikzay gibi kişiler oluşturmaktaydı. Kuruluşunda genel sekreterliğini Abdurrauf Han Bineva'nın yaptığı bu parti, 1950'de yaptığı ilk kongresi ile Abdurrazak Farahi tarafından yönetilmekteydi.¹²⁰

Söz konusu partinin yayın organı olarak 1951'de Engar Gazetesi çıkarılmıştır. Ancak aynı yılda devlet tarafından kapatılmış ve onun yerine aynı yılda, Voles isminde yeni bir gazete çıkararak kendi fikirlerini yaymaya başlamışlardır.

1952'de bu parti Kabil ve Kandahar fraksiyonlarına ayrılmıştır. Muhammed Enver Eçikzay, Abdulhadi Tohi, Gulam Ceylani Alokozay ve Kazi Bahram Han gibi kişiler tarafından yönetilen Kandahar fraksiyonu kendilerine *İhvet* adını vermişlerdir. Ancak bir süre sonra *İhvet* grubunun önde gelen simaları devlet tarafından tutuklanmışlar ve geri kalanları da yeniden Kabil grubuna bağlanmışlardır.¹²¹

Veyş Zelmiyan hareketinin temel amaçları şu beş maddeye göre düzenlenmiştir:

- 1) *Eğitimi ülke çapına yayılması ve gençlerin fikirlerinin geliştirilmesi,*
- 2) *Zülüm ve ihanete karşı mücadele,*
- 3) *Halkın alışılmış ve gerici geleneklerini düzeltmeye yönelik mücadele,*
- 4) *Sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması için çalışmak,*
- 5) *Ulusal birliği sağlamak için tek bir ulus düşüncesini yaymak.*

¹²⁰ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 661.

¹²¹ Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1123.

Aslında Veyş Zelmiyan Partisi, 1947’de Abdurrauf Bineva tarafından yazılan ve aynı ismi taşıyan kitaptan esinlenerek kurulmuştur. Daha çok sosyalist şemsiyesi altında Peştun milliyetçiliği esaslarına göre faaliyet göstermekteydi.¹²²

Bir süre sonra bu hareketin bir çok kola ayrılarak farklı isimler ile faaliyete başladığı bilinmektedir. Nitekim, daha sonra bahsedeceğimiz Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan’ın kurucu lideri olan Nur Muhammed Taraki’nin, bu grubun kurucuları içinde de adı geçmektedir.¹²³

1. b) Hizb-i Halk (Halk Partisi)

1950’deki demokratikleşme sürecinde siyasi faaliyetlerin serbestleşmesi esnasında başlayan sol eğilimli siyasi hareketler arasında bir diğer parti de Hizb-i Halk (Halk Partisi) adı ile karşımıza çıkmaktadır.

Aslında Hizb-i Halk, 1950’de Doktor Abdurrahman Mahmudi tarafından çıkarılan ve genel yayın yönetmenliğinin Abdulhamid Mübariz’in yaptığı *Neda-yi Halk* isimli gazete etrafında örgütlenmiş ve aynı yılda siyasi bir partiye dönüştürülerek resmen faaliyete başlamıştır. *Neda-yi Halk* gazetesi ise bu partinin yayın organı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁴

Liderliğini Doktor Abdurrahman Mahmudi’nin yaptığı bu partinin genel sekreteri Muhammed Naim Şayan’dı. Ayrıca Mevlevi Hal Muhammed Hasta, Mevlevi Fazıl Rabi, Abdulhamid Mübariz, Doktor Abdullah Vahidi ve Doktor Abdulahad Raşidi gibi isimler söz konusu partinin kurucuları arasında yer almaktaydı.

Parti lideri Doktor Abdurrahman Mahmudi, Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun olmuş, gerek öğrenciliği döneminde gerekse meslek hayatında

¹²² Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 30. Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 22. Nacimi, Tajikperss Web sitesi, a.g.m. 18. 10. 2009. Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 661.

¹²³ Tanin, 2005, a.ge. s. 84, 85.

¹²⁴ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 661

halkla ilişkileri çok güçlü olan bir kişi olduğu için kısa bir süre içinde, özellikle Kabil'deki aydın çevre arasında önemli derecede şöhret kazanmıştır. Yapılan toplantılarda da fikirleri ile yeni yetişen gençleri etkileyebilecek kapasiteye sahip olan Doktor Mahmudi, 1949'da Kabil'den millet meclisine seçilerek siyasi faaliyetlerine başlamış ve 1950'de Halk Partisi'ni kurmuştur.¹²⁵

1951'de, partinin yayın organı olan *Neda-yi Halk* (Halkın Sesi) gazetesinde yayımlanmış olan Halk Partisinin temel amaçları şu temel ilkelere dayanmaktadır:

- 1) *Halk partisi ulusal bir parti olup, hiçbir kavim, kabile, mezhep ve dini ayrılığı gözetmeksizin faaliyet etmektedir.*
- 2) *Halk partisi gerçek demokrasi esaslarına göre faaliyet ettiği için, hakimiyetin halka ait, halk için ve halk tarafından olması gerektiği ilkelerine binaen mücadele etmektedir.*
- 3) *Halk partisi sosyal eşitlik, hukukun hakimiyeti, halkın maruz kaldığı adaletsizliğe karşı ve sosyal adalet esaslarına göre bir hükümetin kurulması için mücadele etmektedir.*
- 4) *Halk partisi siyasi, kültürel, ekonomik ve tüm sahalarda sosyal adaletin temini için çalışmaktadır.*
- 5) *Halk partisi, din, mezhep, ırk ve bölge farklarını gözetmeden ülke insanının ulusal birliği için çalışmaktadır.*
- 6) *Halk partisi çalışmayı ülke gelişiminde birinci etken olarak kabul eder ve bu nedenle ülke insanına iş zemini hazırlamak üzere çabalamaktadır.*
- 7) *Halk partisi, ekonomik ve sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmak için çalışmaktadır.*¹²⁶

¹²⁵ Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1135.

¹²⁶ *Neda-yi Halk*, s. 29, 7 Temmuz 1951.

1952'den sonra Afganistan Devleti siyasi partilerin hızla çoğalmasını ve gelişmesini kendi bekası için büyük bir tehdit olarak görmüş ve bu partilerin faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Bu çerçevede diğer partiler gibi Halk Partisi de devlet tarafından kapatılmış ve önde gelen simaları de hapse atılmıştır.¹²⁷

1. c) Hizb-i Demokratik-i Halk (Demokratik Halk Partisi)

1951'de Veyş Zelmiyan partisi kapatılmış ve parti liderlerinin büyük bir kısmı hapse atılmıştır. Söz konusu partinin önemli simalarından biri olan Nur Muhammed Taraki de tutuklanmış, ancak, Başbakan Şahmahmut Han tarafından hapisten çıkarılarak Washington'a basın temsilcisi olarak atanmıştı. Kısa bir süre sonra basın temsilciliği görevinden alınan Taraki, Amerika'ya sığınma talebinde bulunmuştur. Fakat, Taraki'nin bu isteği Amerika Devleti tarafından reddedilince tekrar Afganistan'a geri dönmüştür. Bir süre Birleşmiş Milletler'de tercüman olarak çalışan Nur Muhammed Taraki, 1953'te *Dar'ül-tercüme-yi Nur* adı ile bir tercüme bürosu açmıştır.¹²⁸

Nur Muhammed Taraki, 1954'te gittiği Moskova'dan geri döndüğünde *Yeni Demokrasi* isminde bir kitap yazmış ve bu kitapta Marksist ideolojisini basit bir dil ile anlatmıştır. Taraki'nin bu kitabı özellikle sol eğilimdeki gençler arasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu nedenle birtakım gençler Nur Muhammed Taraki'nin etrafında toplanmaya başlamıştır. 1963'te Muhammed Yusuf'un başbakanlığı esnasında Afganistan'da demokratikleşme süreci yaşanmış ve 1 Ekim 1964'te siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun 32. maddesi hükmü gereği siyasi partilerin kurulması serbestleşmiştir.¹²⁹

Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmel öncülükleri ile yeni bir siyasi parti kurma çabaları görülmüştür. Bu çerçevede, Kasım 1964'te, Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmel, Mir Gulam Muhammed Gubar, Mir Muhammed Sıddik Farhang, Mir

¹²⁷ Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1138.

¹²⁸ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24

¹²⁹ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24,

Akbar Haybar, Sıddikullah Ruhi, Tahir Badahşi ve Ali Muhammed Zehma gibi kişilerden oluşan bir komite kurulmuştur. Bir süre sonra söz konusu komite, 1 Ocak 1965'te 30 kişinin katılımı ile Nur Muhammed Taraki'nin evinde yapılan ilk kongrede *Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan* (Afganistan Demokratik Halk Partisi) adı ile bir partiye dönüşmüş ve Nur Muhammed Taraki liderliğinde resmen faaliyete başlamıştır.

130

Her ne kadar bazı araştırmacılar Nur Muhammed Taraki'yi söz konusu partinin asıl kurucusu olarak kabul etseler de, bu partinin kurucu üyelerinden olup ilk kongrede faal rol alan Sultanali Kışmand, Taraki'nin parti liderliğine getirilmesini şöyle açıklamaktadır:

*“Partinin kuruluşunda Babrak Karmel belirleyici rolü üstlenmişti. Fakat Nur Muhammed Taraki yaşça herkesten büyük olduğu için hepimiz ona özel bir saygı göstermekteydik. Bu nedenle onun evinde gizlice toplandık. Tahir Badahşi tarafından yürütülen kongrede Taraki ile Karmel'in biyografileri okundu. Bu da liderliğin her ikisi tarafından yürütülmesi anlamını taşıymaktaydı. Ancak, Karmel kendi isteği ile liderliği Taraki'ye bıraktı.”*¹³¹

Afganistan'da en güçlü sosyalist hareket olan ve kuruluşundan 13 yıl sonra bir darbe ile iktidara gelip Afganistan'ı Sovyetler Birliği'nin kucağına atan bu parti, diğer partilerden daha profesyonel işlemekteydi. Nisan 1966'da, başkanlığını Babrak Karmel'in yaptığı, Tahir Badahşi, Dastgir Pancşiri, Doktor Şahvali ve Sultanali Kışmand gibi kişilerden oluşan bir komisyon tarafından parti tüzüğü düzenlenmiş ve aynı tarihlerde, büyük tartışmalar sonucunda söz konusu partinin yayın organı olarak, fakat, Nur Muhammed Taraki adına çıkarılan *Halk* gazetesinin ilk sayısında

¹³⁰ Bu bilgilerin çoğu, söz konusu partinin kurucu üyelerinden olan Sultanali Kışmand'ın kitabına dayanmaktadır. Sultanali Kışmand, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi*, (3cilt), 2. bsk. Kabil, 2003, C.I, s.140.

¹³¹ Kışmand, 2003, a.g.e., C.I, s.143.

yayınlanmıştır. Bu tüzükte yer alan ana hedefleri ve iktidara geldikten sonra neler yapacakları şu esaslara göre düzenlenmiştir:

- 1) *Feodaller, tüccarlar ve alt tabaka arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması için savaşmak,*
- 2) *Toplumsal en ezik sınıfını teşkil eden işçiler, çiftçiler ve diğer zayıf kitlenin hakkını almak için çalışmak.*
- 3) *Kötü bürokrasiye karşı mücadele etmek,*
- 4) *Aydınlar, işçiler, feodaller, tüccarlar, esnaf ve ülkenin diğer sosyal sınıfları arasında sosyal eşitliği sağlamak için çalışmak,*
- 5) *Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak,*
- 6) *Feodal düzenin imhası ve emperyalizmin nüfuzunun engellenmesi için çabalamak,*
- 7) *İktidarı tekercilikten çıkarıp seçim yolu ile halka teslim etmek ve halkın gerçek temsilcilerinden oluşan bir parlamento kurmak,*
- 8) *Ulusal sorunları demokratik yollarla çözüme kavuşturmak,*
- 9) *Ekonomik özgürlük ve ulusal egemenliği sağlamak,*
- 10) *Düşünce özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü, grev ve gösteri yapma özgürlüğü gibi kişisel ve sosyal özgürlükleri sağlamak,*
- 11) *Siyasi partiler ve sosyal kuruluşların oluşturulmasını sağlamak,*
- 12) *Dış politikada tarafsızlık ve demokratik ilkeleri savunmak.*¹³²

Bu arada Afganistan'da siyasi partilerin, kendi fikirlerini halka duyurmak üzere, her zaman kendilerine ait bir yayın organlarının bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle Demokratik Halk Parti merkez komitesi tarafından 2 Nisan 1966'da bir gazete

¹³² Kıştmand, 2003, a.g.e., C.I, s.154.

çıkarmaya yönelik karar verilmiştir. Ancak, siyasi partilerin yayın organı çıkarabileceği hükmü siyasi partiler yasasında belirtilmediği için gazetenin kimin adına çıkarılacağı hususu büyük tartışmalara neden olmuştur. Tartışmalar, sadece gazetenin sahibi üzerine değil, aynı zamanda gazetenin adı, şekil ve muhtevası üzerine de yoğunlaşmıştır. Nur Muhammed Taraki ve ona yakın olanlar söz konusu gazetenin *Halk* adını ve manşetlerinin de kırmızı rengi kullanmasından yanayken, Babrak Karmel ile birlikte bir grup ise bu fikre karşıydı. Uzun tartışmalar sonunda Nur Muhammed Taraki'nin fikirleri ağır basmıştır. Neticede 10 Nisan 1966'da, sahibinin Taraki ve genel yayın yönetmeninin de Barek Şefii'nin olduğu *Halk* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin adı ve muhtevası ile başlayan fikri ayrılıklar, daha sonra Demokrat Parti'nin bölünmesine de sebep olmuştur.¹³³

Demokratik Halk Parti'nin iki lideri arasında görünüşte partinin yayın organının çıkarılması üzerine tartışma yaşanarak fikir ayrılığına gidilmiş gibi gözükse de, bazı araştırmacılar bunun nedenini farklı sebeplerde aramaktadırlar. Söz konusu araştırmacılara göre, Nur Muhammed Taraki, daha önce kısmen bahsettiğimiz gibi Moskova seferinde Marksist ideolojinin etkisinde kalmış ve oradan döndüğünde bir kitap yazarak sosyalist fikirleri benimsemeye başlamıştır. Ondan önce Veyş Zelmiyan partisinde olduğu sıralarda, bu partinin yayın organları olan *Engar* ve *Voles* gazetelerinde yazıları çıkmaktaydı. Bu dönemde yayımlanan yazılarında sosyalist fikri pek fazla sezilmemekteydi. Daha sonraları bu fikri benimsediğini ve hem de çok aşırı cılıktan yana olduğu bilinmektedir.¹³⁴

Babrak Karmel ise daha önce Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken marksist fikirleri ile dikkatleri kendi üzerine çekmiş ve 1950'de kurulan Öğrenci Birliği hareketinde faal rol almıştır.¹³⁵ Bir süre sonra genç komünistler tarafından kurulan ve asıl hedefleri komünizmi güney sınırlara yaymak olan *İttihadye-yi*

¹³³ Kıştmand, 2003, a.g.e., C.I, s.154.

¹³⁴ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 661

¹³⁵ Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1140, 1141.

Azadi-yi Peştunistan (Peştunistan Özgürlükçü Birliği) hareketinin kurucuları arasında da yer almıştır. Kısacası Karmel, çekirdekten bir komünist olarak yetişmiştir.¹³⁶ Bu da her iki lider arasında birtakım sorunlara neden olabilirdi. Öte yandan her iki liderin asıl sorunu Afganistan'ın sosyal yapısına yönelik analizlerinin farklı olmasıydı.¹³⁷

Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmel arasındaki fikri ayrılıklar 1967'de Demokratik Halk Partinin, ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Ancak bu dönemlerde her iki hareket de kendilerine Demokratik Halk Partisi adını vermektedir. 1968'de Karmel fraksiyonu *Parçam* (*Bayrak*) adını taşıyan bir gazete çıkardı. Bundan sonra Afganistan halkı arasında Nur Muhammed Taraki fraksiyonu *Halki* adı ile tanınmaya başlanırken, Babrak Karmel fraksiyonu da *Parçami* adı ile bilinmeye başlanmıştır. Babrak Karmel liderliğindeki Parçami fraksiyonunu oluşturan Demokratik Halk Parti'nin en önemli simaları, Doktor Nacibullah, Süleyman Layık, Sultanali Kıştmand, Mir Akbar Haybar, Doktor Şahveli ve Fazılhak Halukyar gibi kişilerden oluşmaktaydı.¹³⁸

Afganistan Demokratik Halk Partisi *Halki* ve *Parçami* olarak ikiye bölünmekle kalmayıp yine aynı yıllarda (1967) Muhammed Tahir Badahşi, halk arasında kısaca *Sitemi* ve aydın çevrede ise *Sitem-i Milli* adıyla tanınan *Sazman-i İnkılab-i Zehmet-keşan-i Afganistan* (SAZA) adıyla yeni bir grup kurarak ayrılmıştır. Bunların herhangi bir yayın organları yoktu, ancak, sözlü olarak söylediklerine göre, hem Nur Muhammed Taraki, hem de Babrak Karmel sosyalizm gölgesinde etnik milliyetçilik yapmaktaydı. Öte yandan, Demokrat Partinin kurucularından olup, Karmel liderliğindeki *Parçami* fraksiyonuna mensup olan Sultanali Kıştmand, bu ayrılığın sebebini Tahir Badahşi ile *Halki* fraksiyonundan olan Hafızullah Emin arasındaki münakaşaya bağlamaktadır.¹³⁹

Aslında Özbek asıllı olup ülkenin güneydoğusundaki Badahşan'dan olan Tahir Badahşi, siyasette, hükümette, eğitimde ve diğer sahalarda etnik eşitlik ve mahkûm

¹³⁶ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 31

¹³⁷ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24

¹³⁸ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 26.

¹³⁹ Kıştmand, 2003, a.g.e., C.I, s.177.

milletler hakkı gibi sloganları ile kısa bir süre içerisinde ülkenin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerindeki Tacikler, Özbekler ve kısmen Hazaralar arasında ciddi bir taraftar toplamıştı. Hızla büyümeye başlayan bu hareketi kendileri için büyük bir tehdit olarak gören diğer gruplar bunlara düşman kesilmeye başlamışlardır.¹⁴⁰

Demokrat Parti kendi menfaatları doğrultusunda zaman zaman birleşip tekrar ayrılırken, Sitemileri bu birleşmeye pek fazla dahil etmemişlerdir. 1978'de Demokrat Parti'nin *Halki* ve *Parçami* fraksiyonları birleşerek bir darbe ile iktidara geldiklerinde, ülkedeki binlerce muhalif gibi *Sitem-i Milli* liderleri olan Tahir Badahşi ve Mevlana Bais Badahşi'yi yakalayarak öldürmüştür. Yine 1968'de Dastgir Panşiri, Şahrullah Şahpar ve Abulhakim Şeri Cuzcani gibi kişiler Dastgir Pançşiri liderliği ile *Halk-i Karger* adıyla kendi gruplarını kurarak Demokrat Parti'den ayrılmıştır. Gerçi Dastgir Pançşiri grubu bir süre sonra yeniden Demokrat Parti'ye katılmıştır, ama buna karşın ayrılmalar devam etmiştir. Bir süre sonra Demokrat Parti'den birçok grup ayrılmaya başlamıştır. Bu gruplardan en önemlileri, *Guruh-i Kar*, *Sazman-i Fedai-an-i Afganistan (SEFZA)*, *Cemiyet-i İnkılabi-yi Zehmet-keşan- Afganistan (CEZA)* ve *Kargeran-i Cevan-i Afganistan (KECA)* gibi gruplardır.¹⁴¹

Söz konusu grupların her biri kendi bölgelerinde az ya da çok bir taraftar kitlesine sahipti. Bu gruplar kendi menfaatleri doğrultusunda zaman zaman diğer bazı sol ve sağ gruplar ile birleşerek kendi varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunların hiçbirinin yayınlanmış her hangi bir tüzüğü yoktur, tamamen ana grup olan Demokratik Halk Partisi tüzüğünü esas almışlardır.¹⁴²

¹⁴⁰ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 655.

¹⁴¹ Kıştmand, 2003, a.g.e., C.I, ss.177,178.

¹⁴² Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 27.

1. d) *Şule-yi Cavid (Ebedi Meşale)*

Daha önce Halk Partisinin kurucu üyelerinden biri olan ve bu partinin lideri Abdurrahman Mahmudi'nin kardeşi Abdurrahim Mahmudi, 1964'te birtakım aydın gençleri etrafına toplayarak *Hizb-i Demokratik-i Navin* (Yeni Demokratik Parti) isminde yeni bir hareketi başlatmıştır. Maovist ideoloji etrafında birleşen bu grubun çok aşırı tutumları dikkat çekmekteydi. Bu nedenle halk arasında pek fazla sevilmemekteydi. Dolayısıyla parti içinde de birtakım fikir ayrılıkları yaşanmaktadı. ¹⁴³

1967'de yapılan ilk kongresinde partinin adı *Sazman-i Cevanan-i Mutarakki* (Gelişmiş Gençler Partisi) olarak değiştirilmiş ve aynı zamanda partinin yayın organı olarak *Şule-yi Cavid* isminde bir gazete çıkarılması kararı alınmıştır. Öte yandan parti liderliğine Abdurrahim Mahmudi yerine Muhammed Osman Landay getirilmiştir. Bu arada partinin adı *Sazman-i Cevanan-i Mutarakki* olmasına rağmen, halk arasında ise partinin yayın organı olan *Şule-yi Cavid* veya kısaca Şuleyi adı ile tanınmaktadır. ¹⁴⁴

Daha önce Abdurrahim Mahmudi ve sonra da Osman Landay liderliğindeki bu partinin kurucu üyeleri, Muhammed Sadık Yari, Muhammed Akram ve Doktor Abdulhadi Mahmudi gibi kişilerden oluşmaktaydı. ¹⁴⁵

Afganistan'daki Maocu hareketin çekirdeğini oluşturan bu grubun aşırı bir tutum sergilemesi dikkat çekmiştir. Kendileri dışındaki tüm gruplarla sürekli münakaşa halinde olduğu için pek fazla hoş görülmemekteydi. Bu da parti içinde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu grup kuruluştan itibaren alt gruplara ayrılmaya başlamıştır. Söz konusu gruptan ayrıldığı bilinen küçük grupların en önemlileri şunlardır:

1. *Hizb-i Cefa-keşan-i Afganistan; 1970'te ayrılmıştır.*

¹⁴³ Tanin, 2005, a.ge. s. 133

¹⁴⁴ Tanin, 2005, a.ge. s. 133. Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24.

¹⁴⁵ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24.

2. *Guruh-i İnkılabi-yi Afganistan; 1971'de ayrılmıştır.*

3. *Gururh-i Ahger; 1975'te ayrılmıştır.*

4. *Sazman-i Azadi-bahş-i Mardom-i Afganistan (SAMA): 1978'de ayrılmıştır.*

Şuley-i Cavid partisinin üyeleri cumhuriyetin ilânından sonra Cumhurbaşkanı Muhammed Davut fermanı ile yakalanmış ve kurtulanları ise farklı bölgelerde hükümete karşı mücadelelerine devam etmiştir. 1978'de söz konusu grubun Pancşir'de gizli bir kongre yaptığı bilinmektedir. Ancak, büyük bir tartışmayla geçen bu kongre sonucunda, Mecid Kelekani liderliğinde SAMA (*Sazman-i Azadi-bahş-i Mardom-i Afganistan*) ve Abdulhadi Mahmudi liderliğinde SAVA (*Sazman-i Vatan-perestan-i Afganistan*) adları ile iki grup etrafında birleştikleri bilinmektedir. Ancak bir süre sonra, kendi aralarındaki münakaşalar nedeni ile 27 küçük gruba ayrıldığı bilinmektedir.¹⁴⁶

1. e) *Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat (Afgan Sosyal demokrat Partisi)*

Afganistan'da siyasi partilerin kurulması kısmen serbestleştiğinde, Gulam Muhammed Farhad liderliği ile *Afgan Millet* adıyla yeni bir hareket ortaya çıkmıştı. Esas olarak Peştun milliyetçiliği, Pakistan ile Afganistan Peştunlarının birleşerek *Büyük Peştunistan* ideali üzerine kurulan bu grup, daha çok birtakım Peştun kökenli aydınlar tarafından desteklenmiştir. Bir süre sonra bu hareketin üye sayısı artınca, 8 Mart 1966'da Kabil'de yapılan bir kongre ile *Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat* (Afgan Sosyal Demokrat Partisi) adıyla siyasi bir parti olarak kurulmuştur. Söz konusu tarihte yapılan kongrede yine Gulam Muhammed Farhad parti başkanı olark seçilmiştir. Her ne kadar bu partinin adı Afgan Sosyal Demokrat da olsa *Afgan Millet* adıyla tanınmaktadır ve kendileri de bu ismi ikinci bir isim olarak kullanmaktadırlar. Yine aynı yılda söz konusu

¹⁴⁶ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 297, 298.

partinin yayın organı olarak çıkarılan hafta sonu gazetesine de *Afgan Millet* adı verilmiştir.¹⁴⁷

Afgan Millet partisi başlangıçta *büyük Peştunistan* veya *büyük Afganistan* sloganları ile ortaya çıkarak bir nevi etnik üstünlük istemekteydi. Bu özelliği ile aslında tamamen hedefleri etnik milliyetçiliğe dayanmaktaydı. Ancak sosyalizmi de uzak bir idea olarak kendi hedefleri arasında tutmaktaydılar. Daha sonraları bu parti etnik milliyetçilik söylemlerini kısmen azaltmış ve komünizm düşüncelerini içeren sloganlar ile halkın karşısına çıkmaya başlamışlardır.¹⁴⁸

Bu parti o dönemlerde etnik milliyetçilik ve Afganistan halkı arasında ayrımcılık yapmakla suçlanmaktaydı, bu da söz konusu partiyi halk desteğinden mahrum bırakmıştı. Dolayısıyla ile taraftarı da belli bir peştun milliyetçileri ile sınırlı kalmıştı. 1978'den sonra, Vagman adlı bir kişi Hindistan'da yayınladığı bir bildiri ile kendisini bu partinin lideri olarak gösterirken, bir darbe ile iktidara gelen komünistlerin lideri Nurm Muhammed Taraki'nin tüm politikalarını tasvip ettiğini açıklamış ve kendi taraftarlarından Nurm Muhammed Taraki'yi desteklemelerini istemiştir. Bu nedenle büyük bir kısmı hükümete katılırken bazıları da küçük gruplar etrafında birleşmişlerdir. Bu grupların en önemlileri, *Hizb-i Milli ve Mutarakki-yi Afgan Millet, Millet, Afgan Millet ve Afgan Sosyal Demokrat* hareketleridir. Daha sonraları bu grupların üyelerinden büyük bir kısmı ülkeyi terk ederek farklı ülkelere sığınmışlardır.¹⁴⁹

Afganistan'da Taliban yönetiminin yıkılması ile söz konusu partinin aynı isimde (*Hizb-i Afgan Sosyal Demokrat – Afgan Millet-*), ama, farklı bir siyasi program ve tüzükle karşımıza çıkması dikkat çekmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 24

¹⁴⁸ Kıştmand, 2003, a.g.e., C.I, s. 137, 138.

¹⁴⁹ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 109

¹⁵⁰ Bu konuda farklı bir bölümde ayrıca bilgi verilecektir.

2) Afganistan'da İlk İslâmi Oluşumlar

Afganistan'da düzenli bir örgüt olarak ilk İslâmi hareketlerin 1915'lerden sonra İngilizlere karşı, bugünkü Pakistan ve Afganistan sınırları arasındaki Peştun kabilelerine mensup Fazıl Vahid ve Mevlevi Abdulaziz Atmanzay isimli iki din alimi tarafından kurulan *Hizbullah* hareketine dayandığı söylenmektedir.¹⁵¹ Daha sonra bu örgüt kapatılmış ve 1923'te yine *Hizbullah* adıyla Mevlevi Kalaband tarafından yeniden ortaya çıktığı görülmektedir. Uzun süreli bir faaliyetten sonra bu örgütün faaliyetlerinin durduğu görülmektedir.¹⁵²

Daha sonra Afganistan'dan birtakım öğrenciler yüksek öğrenim amacı ile Mısır'a gitmişlerdir. 1960'lı yıllardan sonra ülkeye geri dönüp çoğu Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak giren bu kişiler, Seyid Kutub ve Mehmet Kutup gibi Mısır'daki *Müslüman Kardeşler* hareketinin liderlerinin kitaplarını çevirerek birtakım öğrencileri etkilemeye başlamışlardır. Özellikle ülkede hız kazanan komünist faaliyetlerine karşı birtakım gençleri örgütleyerek siyasi faaliyetlere başlamışlardır.¹⁵³

Yine aynı yıllarda İran'ın Kum ve Irak'ın Necef kentindeki ünlü Şii okullarında da bazı kişiler eğitim alarak ülkeye geri dönmüştür. Bunlar da Afganistan'daki birtakım Şii gençleri kendi etrafına toplayarak ülkedeki siyasi hareketlerde kendi etkilerini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla Afganistan'daki siyasal İslâm hareketlerini mezhep bağlamında Şii ve Sünni fraksiyonları olarak iki ana grupta incelenmesi mümkündür. Ancak daha sonraları etnik, bölge ve diğer çıkarları doğrultusunda birçok gruba ayrıldığı görülmektedir. Özellikle Afganistan'da komünist darbesinin gerçekleşmesi ve ülkenin

¹⁵¹ Habibi, 1993, a.g.e., s. 141, 142

¹⁵² Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 190.

¹⁵³ Tanin, 2005, a.ge. s. 134

Sovyetler tarafından işgal edilmesi neticesinde birtakım dış ülkelerin müdahaleleri ile İslâmi hareketlerin farklı gruplara ayrıldığı görülmektedir.

2. a) *Sünni Fraksiyon*

Gerçi yukarıda söz ettiğimiz *Hizbullah* hareketi Afganistan'da ilk Sünni hareket olarak bilinmektedir. Ancak daha sonraları Mısır'dan Müslüman Kardeşler hareketinin ideolojisini benimseyerek dönen birtakım insanlar Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesine öğretim üyesi olarak girmiş ve yeni bir İslâmi hareketin temellerini atmışlardır. Özellikle de etnik ve dini değerlerine sınıksız bağlı olan Afganistan'da sol hareketlerin hızla yayılmaya başlaması ile İslâmi hareketler bu hareketlere bir tepki olarak ortaya çıkmış ve hızla güçlenmeye başlamıştır.¹⁵⁴

Bu dönemlerde İslâmi hareketlerin Sünni fraksiyonu tek bir hedef ve tek bir tüzük çerçevesinde örgütlenmiştir. Ancak bu hareket iki koldan mücadelesine devam etmiştir. Söz konusu hareket *Nahzet-i İslâmi* (İslâmi Hareket) adıyla karşımıza çıkmaktadır. Fakat, teşkilat bakımından yine Nahzet-i İslâmi'ye bağlı ve farklı bir isim ile faaliyet gösteren *Cevanan-i Müselman-i Afganistan* (*Afganştan Müslüman Gençleri*) hareketi, daha sonraları Afganistan'ın siyasi tarihinde bir dönüm noktası oluşturabilecek kapasiteye ulaşan en güçlü bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁵

2. a. 1) *Nahzet-i İslâmi (İslami Hareket)*

Bu grubu oluşturan kişilerin çoğu Mısır'da eğitim görüp Kabil Üniversitesi hocalarından oluşmaktadır. Bu grup Mısır'da eğitim gören Profesör Gulam Muhammed Niyazi tarafından 1967'de kurulmuş ve kısa bir süre içerisinde birçok taraftar toplamıştır. Daha sonraları bu grubu üye olup söz konusu grubun icra kurulunu oluşturan kişiler, Seyfeddin Nasratyar, Profesör Gulam Rabbani Atış, Profesör Gül Muhammed, Profesör Gulam Habib, Profesör Burhaneddin Rabbani, Abdulkadir Tavana, Seyid Abdurrahman, Doktor Muhammed Ömer ve Hoca Mahfuz Mansur gibi

¹⁵⁴ Tanin, 2005, a.ge. s. 135.

¹⁵⁵ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 755.

üniversite hocalarından oluşmaktaydı. Bunlar çoğu zaman Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinin liderleri Seyid ve Muhammed Kutup'lar ile Mevdudi'nin kitapları ve makalelerini Farsçaya çevirerek ve bazan da kendileri kısa yazılar yazarak gençler arasına dağıtmak sureti ile kendi propagandalarını yürütmekteydiler.¹⁵⁶

Cevanan-i Müselman-i Afganistan (Afganistan Müslüman Gençleri) hareketi ise bu grubun gençlik kolunu oluşturmaktaydı. Fakat yine de bu gençlerin faaliyetlerine üniversite hocaları gözlemcilik yaparak bunları örgütlemekteydiler. Bu çerçevede, gençlik kolunu oluşturan bu grubun liderliğini 1972'ye kadar Abdurrahim Niyazi, (Profesör Gulam Muhammed Niyazi'nin kardeşi) ve 1972'den sonra Profesör Burhaneddin Rabbani yapmaktaydı. 1972'de yapılan gizli kongrede, Burhaneddin Rabbani genel başkan, Resul Seyyaf genel başkan yardımcısı, Gülbeddin Hikmetyar genel sekreter (Hikmetyar 1975'ten sonra askeri sevkıyat sorumlusu olarak tayin edilmişti) ve Abdulkadir Tavana kültür sorumlusu olarak seçilmişti.¹⁵⁷

Bu grup, önceleri Kabil'de ve daha sonraları da tüm ülkede hükümet karşıtı bildiriler dağıtarak ve zaman zaman da protesto gösterileri ile açık bir şekilde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Daha sonra cumhuriyetin ilânından sonra bunlar hükümetin yoğun bir baskısı altında kalmış ve liderlerinden birçoğu yakalanarak idam edilmişti. Fakat gençlik kolunu oluşturan kişilerin Pakistan'a kaçtıkları ve orada faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Bunların belli amaçları, hükümet idaresinin İslâm usûlüne göre düzenlenmesi ve şariat hakimiyeti çerçevesinde belirlenmekteydi.

Bu örgütün önde gelen isimleri Pakistan'dayken, Afganistan'da komünist darbesi gerçekleşiyor ve bu liderlerin her biri kendilerinin mensup oldukları bölgelere yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Kısa bir süre içerisinde etnik ve bölge farklılıkları bağlamında bir çok gruba ayrılmışlardır.

¹⁵⁶ Tanin, 2005, a.ge. s. 135, 136.

¹⁵⁷ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 192.

2. a. 2) *Cebhe-yi Milli (Milli Cephe)*

Bu dönemlerde başlayan sol – sağ kavgaları esnasında, Kral Zahir Şah'ın sarayı içerisinde de yeni bir İslâmi hareketin başlaması dikkat çekmektedir. Bu dönemlerde sarayda yaşayan ünlü şair ve yazar Halilullah Halili, 1966'da birtakım yazarları kendi etrafına toplayarak *Cebhe-yi Milli* adı ile yeni bir örgüt kurmuştur. Tamamen İslâmi bir eğilim içerisinde olan bu örgüt, başlangıçta gerek teşkilât bakımından, gerekse maddi imkan bakımından diğer İslâmi oluşumlardan daha güçlüydü. Ayrıca, diğer örgütler arasında zaman zaman birtakım etnik tartışmalar yaşanırken, bu örgüt üyeleri etnik meseleleri hiç gündeme getirmemekteydi. Öte yandan, başka İslâmi örgütler, özellikle Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketi ile olan bağlantıları dikkat çekerken, *Cebhe-yi Milli* örgütünün dış bağlantısı olmadığı bilinmektedir. *Cebhe-yi Milli* örgütünün yayın organı olarak yayınlanan *Vahdet* isminde bir gazetesi de bulunmaktaydı. Bu nedenle bazı araştırmacılar bu örgüte *Vahdet* adını vermektedirler.¹⁵⁸

1966'da yapılan 12. parlamento seçimlerinde, ülkedeki sol partilerden Babrak Karmel başta olmak üzere, bir çok sol eğilimli milletvekili parlamentoya girerken, *Cebhe-yi Milli* lideri Halilullah Halili de, devletin engellmesine rağmen Kabil'den milletvekili olarak seçilmişti. Bu da söz konusu örgüte büyük bir prestij kazandırmıştır. Bu nedenle Krala yakın olan Maliye Bakanı Raştiya ve Başbakan Muhammed Yusuf tarafından, Halili saltanat için büyük bir tehdit olarak düşünülmüş ve bir süre sonra elçi olarak Irak'a gönderilmiştir. Halili'nin taraftarları bu görevi resmi bir görevden ziyade bir nevi sürgün olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden kimi ülkede faaliyet eden diğer İslâmi örgütlere katılmış kimi ise kendisini tekrara saraya yakınlaştırarak devlete katılmıştır. Halidi ise bir daha ülkeye dönmemiş ve 1987'de gurbette hayata veda etmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 755.

¹⁵⁹ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 156.

2. b) Şii Fraksiyon

Afganistan'da siyasi ortamın hareketlenmesi ile birlikte, farklı ortamlarda farklı ideolojik hareketler de kendini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, daha önce bahsedildiği üzere bir tarafta Sovyet yanlısı komünist ideolojisi ülkede hızla yayılırken, diğer taraftan da Pekin yanlısı komünist ideolojisi de kendini göstermeye başlamıştır. Öte yandan bu hareketlere karşı tutum sergileyen İslâmi hareketler de bu dönemler itibarıyla daha güçlü bir biçimde görülmeye başlamıştır. Daha önce belirtildiği üzere, İslâmi hareketlerin Sünni fraksiyonu daha çok Mısır'dan etkilenirken, Şii fraksiyon ise daha çok İran'daki bazı İslâmi hareketlerden etkilenmiştir. İslâmi hareketlerin Şii fraksiyonunun kuruluş tarihi itibarı ile şu şekilde incelenmesi mümkündür.

2. b. 1) *Hizb-i İrşad (İrşad Partisi)*

1940'larda İran'da eğitim gören birtakım gençler Afganistan'a geri döndüklerinde siyasi faaliyetlere başlamışlardır. Bunlar; ilk defa 1942'de Herat'ta *Müctemi-yi İslâmi* adıyla örgütlenmişlerdir. Bunların önde gelen simaları, Setid İsmail Balhi, Seyid Muhammed Anvar Gaznevi, Muhammed Başir Herevi, Hacı Abdulgaffar ve Molla Abdulhüseyin Münecimbaşı gibi kişilerdir.¹⁶⁰

Söz konusu örgütün liderliğini yapan Setid İsmail Balhi, Herat'tan Andhoy üzerinden Balh'a gelerek burada halkı örgütlemeye başlamıştır. Bu çerçevede, Maymana, Balh ve Katagan vilayet komitelerini kurmuştur. Daha sonra 1956'da *Müctemi-yi İslâmi*'nin Merkez komitesini gizli bir şekilde açmıştır. 1956'da yapılan ilk kongre ile *Müctemi-yi İslâmi*'nin adı *Hizb-i İrşad* adı ile faaliyete başlamışlardır. Herat'ta kurulup daha sonra genel merkezi Kabil'e taşınan bu örgütün önde gelen simaları bir süre sonra hükümet tarafından yakalanarak kimileri idam edilmiş ve kimileri de ömür boyu hapse mahkûm olmuşlardır, kimisi ise ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

¹⁶⁰ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 26

Söz konusu örgütün görülen en temel hedefleri, Afganistan'daki Şii ve Sünni halklarını tek bir siyasi çatıda toplamak ve siyasetten ticarete kadar tüm alanlarda eşit haklarını temin etmektir.¹⁶¹

2. b. 2) *Hareket-i İslâmi Afganistan (Afganistan İslami Hareketi)*

Afganistan'daki siyasi ortamın hareketlenmesi ile diğer grupların yanında Şii aydınlar da gruplar halinde faaliyete başlamışlardır. Bu çerçevede, Şii grupların tanınan örgütleri *Hizb-i Tevhid*, *Hiz-bi Risalet*, *Sazman-i Niru-yi İslâmi*, *Sazman-i Niru-yi İnkılab-i İslâmi*, *Sazman-i Felah-i İslâmi*, *Sazman-i Mücahidin-i Fedai Halk* ve *Sazman-i Elhadid* isimleri ile birçok farklı küçük gruplardan ibarettir. 1965'lerde İran'ın Kum kentinde eğitim gören Şii gençler, tüm grupların birleşmesi yönünde çabalamışlardır. Bu doğrultuda uzun çabalardan sonra, Afganistan'da komünist darbesi gerçekleştiği zaman 1978'de söz konusu birleşme hayata geçirilmiştir. İran'ın Kum kentinde bulunan birtakım gençler bu yıl içerisinde bir toplantı yaparak, daha önce ülkeyi terk ederek Suriye'ye giden Şeyh Asıf Muhsini'yi davet ederek tüm küçük grupların birleşmesi sonucunda, Muhsini liderliğinde *Hareket-i İslâmi Afganistan* (Afganistan İslâmi Hareketi) adıyla yeni bir örgüt kurmuşlardır. Şeyh Asıf Musini, aslında Kandaharlı Peştun asıllı bir din adamıdır. Kendisi Peştun ve Şii olması sebebi ile başlangıçta hem Peştunların hem de ülkedeki Şii - Hazaraların büyük desteğini almıştır. Ancak kısa bir süre sonra, hem Peştunlar hem de hazaralar kendi örgütlerini kurunca bu hareketin kısmen zayıfladığı görülmüştür. Bu arada söz konusu hareket her ne kadar 1978'de kurulduysa da, bu hareketin üyeleri uzun zamandan beri siyasetle uğraşmaktaydılar.¹⁶²

Söz konusu hareketin İran'da yayınlanan yayın organları, *Hareket*, *İstikamet*, *Payam-i Şüheda*, *Fecr-i Ümid* ve *Mukavmet* gibi dergi ve gazetelerden ibaretti. Bu hareketin belli başlı hedefleri şu hususlarda özetlenmektedir.¹⁶³

1. *Afganistan hükümetinin İslâm'ın üstün değerlerine dayandırılması,*

¹⁶¹ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 255.

¹⁶² Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 259.

¹⁶³ Bu bilgiler, Basir Ahmed Davlatabdi'yedayanmaktadır. Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 263.

2. *Siyasi sahalarda ulusal egemenliğin temini,*
3. *Şii – Sünni mezheplerine, siyaset ve hükümette eşit hakların verilmesi ve uluslararası platformda daha güçlü bir İslâmi devletin kurulması için ulusal alanda bu iki mezhebin birleşmesinin sağlanması,*
4. *Yobazlığa karşı mücadele,*
5. *İdari ve siyasi yolsuzluklara karşı mücadele,*
6. *Ekonomik sahada İslâm usulünün uygulanması.*

2. b. 3) Sazman –i Nasr-i Afganistan (Afganistan Yardımlaşma Grubu)

Daha önce kısmen söz ettiğimiz üzere, Afganistan’da Şii hareketler iki önemli koldan etkilenmişlerdir. Bunlardan biri İran’ın Kum kentinde eğitim görenler etrafına toplanırlarken, diğer bir grubu da Necef’ten etkilenmişlerdir. Bu bağlamda, Kum Kentinde eğitim görenler farklı gruplar halinde faaliyetlerini sürdürürlerken, daha sonraları Peştun asıllı Şeyh Asıf Muhsini’nin etrafında toplanırlarken, Necef’te eğitim görenler de harekete geçerek yeni bir örgüt kurmuşlardır. Bu doğrultuda, 1978’in sonlarında *Ruhaniyet-i Mübarez*, *Hizb-i Hüseyini*, *Danişcuyan-i İlm-i İslâmi* ve *Ruhaniyet-i Navin* isimlerindeki Necef ekolünden etkilenen Şii örgütler birleşerek *Sazman –i Nasr-i Afganistan* adıyla birleşmişlerdir. Bu örgütün liderliği bir şura tarafından idare edilmekteydi. Afganistan’da faaliyet sahaları daha çok Hazaracat, Herat ve ülkenin güney batı bölgeleriydi. Bunlar daha sonraları güçlenerek Humeyni liderliğindeki İran hükümeti tarafından da desteklenmekteydi. Daha sonra bu örgüt, 1985’te tüm Şii-Hazara grupların birleşerek Kurdukları *Hizb-i Vahdet-i İslâmi*’ye katılmıştır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Bu konuda daha sonar ayrıca bilgi verilecektir. Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 298 – 313.

3. Afganistan’da Diğer (Merkez) Partiler

Afganistan’da sol – sağ kavgalarının hız kazanması ve siyasi faaliyetlerin artması ile birlikte, aşırıçılık ve radikallığa karşı olan birtakım aydınlar farklı isimler altında yeni siyasi oluşumlar etrafında birleşerek yeni partiler kurmaya başlamışlardır. Siyasi örgütlerin hızla çoğalması ve bu dönemlerde yapılan parlamento seçimlerinde siyasi parti adaylarının büyük ölçüde başarılı olması devletin de dikkatini çekmiştir. Bu nedenle hükümet de halkın desdteğini devlete karşı çekmek amacı ile siyasi parti kurmaya çalışmıştır. Bunlar kuruluş tarihleri itibarı ile şu şekilde incelenebilir: ¹⁶⁵

3. a) *Hizb-i Vatan (Vatan Partisi)*

Afganistan’da 1950’de siyasi parti faaliyetlerinin serbest bırakılması kanununun çıkması ile resmen kurulmuştur. Liderliğinin Afganistan’ın ünlü tarihçilerinden biri olan Mir Gulam Muhammed Gubar’ın yaptığı Hizb-i Vatan (Vatan Partisi)’in kurucu heyeti, Server Coya, Mir Muhammed Sıddik Farhang (ünlü tarihçilerden bir), Fetih Muhammed Mirzad, Nurulhak Hirmand, Beratali Tac ve Abdülhey Aziz gibi kişilerden oluşmaktaydı.

Hizb-i Vatan ilk olarak, Gulam Muhammed Gubar tarafından çıkarılan ve genel yayın yönetmenliğini Mir Muhammed Sıddik Farhang’ın yaptığı Vatan gazetesi etrafında örgütlenmeye başlamış ve kısa bir sürede de resmi siyasi bir partiye dönüşmüştür. Vatan gazetesi de söz konusu partinin yayın organı haline gelmiştir.

Hizb-i Vatan üyeleri, çoğu zaman Veyş Zelmiyan ile birlikte hareket etmelerine rağmen solculuk eğiliminde değildiler. Daha çok demokrasi ve düşünce özgürlüğü sloganları ile karşımıza çıkmışlardır. Ayrıca kurucuları arasında kavim, mezhep ve bölge dengesinin dikkate alındığı da görülmüştür. Bu nedenle sosyal demokrat bir yapıya sahip olduğu söylenmektedir. Bu partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra ikiye bölündüğü bilinmektedir. Ancak her ikisi de aynı ismi kullanmışlardır. İkinci Hizb-i Vatan ise Şii

¹⁶⁵ Bu parti ile ilgili tüm bilgiler, söz konusu partinin liderliğini yapan Mir Gulam Muhammed Gubar’ın kitabına dayanmaktadır. Bkz: Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1126 – 1134.

olan Server Coya etrafında toplanmıştır. Ancak ikinci Hizb-i Vatan'ın herhangi bir tüzüğünün veya yayın organının olmadığı ve yasal olarak faaliyet izininin de alamadığı bilinmektedir.

Hizb-i Vatan'ın amaçları sekiz madde halinde şu temel ilkeler esasına dayanmaktaydı:

- 1) Afganistan'ın sınır birliğini savunmak,*
- 2) Ülkenin tüm sosyal alanlarına demokrasi esaslarını yaymak,*
- 3) Ülke çapında ulusal birlik zihniyetini güçlendirmek,*
- 4) Eğitim ve öğretimin güçlenmesi, sağlıklı yaşam fikrinin yayılması ve ülke ekonomisinin güçlenmesi için çabalamak,*
- 5) Sosyal adalet ve insan haklarının sağlanması için çalışmak,*
- 6) Sosyal ve idari yolsuzluklara karşı mücadele etmek,*
- 7) Dünya barışını sağlamak için alınan uluslararası kararlara saygı göstermek,*
- 8) Halkın sosyal değerlerine ve inançlarına saygılı olmak.*

Hizb-i Vatan, Kabil'de resmen faaliyete başlar başlamaz kısa bir süre içerisinde özellikle aydın kitle arasında hızla gelişmeye başlamıştır. Ancak bir süre sonra kendi aralarında mezhep ayrılığına girerek bölünmüştür. 1952'de bu partinin faaliyetleri durdurulmuş ve içinde her iki fraksiyonun liderleri Mir Gulam Muahammed Gubar ve Server Coya'nın da bulunduğu önde gelen simaları devlet tarafından hapse atılmıştır. Daha sonra hapisten çıkan Hizb-i Vatan üyelerinin hiçbir siyasi faaliyete karışmadıkları bilinmektedir.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Davlatabadi, 1992, a.g.e., s. 222, 223.

3. b) *Hizb-i Demokratik –i Milli (Milli Demokratik Partisi)*

1950’lerde Afganistan’da siyasi partiler hızla büyüyerek halk arasında büyük bir taraftara sahip olmaya başlamışlardır. Bu nedenle Afganistan devleti, halkın dikkatini farklı yöne çekerek söz konusu partilerin faaliyet sahalarını daraltmaya yönelik yeni bir atağa başlamıştır. Bu bağlamda, 1950’de Serdar Muhammed Davut Han, kral Zahir Şah’ın amca oğlu ve Savunma Bakanı tarafından *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Parti) adı ile kurulmuştur. Bu partinin yönetim kurulu üyelerinin de tamamen bakanlar veya saraya yakın olan kişilerden oluşmaktaydı. Söz konusu partinin yönetim kurulu üyeleri, Abdulmecid Zaboli (İktisat Bakanı), Fayz Muhammed Han Zekerya (Milli Eğitim Bakanı) ve Ali Muhammed Han Badahşi (Başbakan Yardımcısı) gibi kişilerden oluşmaktaydı. Ayrıca bu kişilerin dışında birtakım ordu komutanları ve iş adamları da bu partinin kurucu üyeleri arasında yer almaktaydılar.

Söz konusu partinin tüzüğü şu şekilde özetlenmiştir:¹⁶⁷

1. *Parti üyelerinin Müslüman olması ve Afganistan vatandaşı olması gerek.*
2. *Parti üyeleri Afganistan’ın parlamenter krallığına bağlı olmalı.*
3. *Parti üyeleri Afganistan İstiklalini zedeleyen her bir hareketin karşısında olmalı ve ülke istiklali için çalışmalı.*
4. *Ülkede demokrasiyi İslâm üsulu çerçevesinde uygulamaktan yana olmalı.*
5. *Parti üyeleri, hiç bir din, dil, bölge ve aile gözetmeksizin tam hukuk egemenliği için çalışmalı.*
6. *Parti üyeleri üstün bir ahlaki değere sahip olmalı.*

¹⁶⁷ Bu bilgiler, o dönemlerde faal siyasette olan ve kendisi de bir parti lideri olan Mir Gulam Muhammed Gubar’a dayanmaktadır. Bkz: Gubar, 1967, a.g.e., C.II, s. 1124.

7. *Parti üyeleri ulusal menfaatlerini kişisel menfaatinin üstünde tutmalı. Ve ulusal menfaat için çalışmalı.*

3. c) Hizb-i Demokratik-i Mutarakki (İlerici Demokratik partisi)

Daha önce kısmen söz ettiğimiz gibi 1966'da Muhammed Haşim Mayvandval, uluslararası kamuoyunun baskısı ile başbakanlık görevinden uzaklaştırılmıştı. 1967'de Mayvandval, *Hizb-i Demokratik Mutarakki* (Gelişmiş Demokratik Partisi) adı ile yeni bir parti kurarak siyasi faaliyetlerine başlamıştır. Araştırmacılar bu partinin kuruluş sebebini, aslında Mayvandval'ın elden verdiği başbakanlık görevini yeniden elde etmek için bir çaba olarak görmektedirler.¹⁶⁸ Bu parti tamamen tek kişi tarafından idare edilmekteydi. Bu partide dikkat çeken noktalardan biri de, Mayvandvalın kendisinin komünist karşıtı olmasına rağmen, parti tüzüğünde sosyal adaletin ve sınıf eşitliği gibi unsurların sıkça vurgulanmasıdır. Araştırmacılar bunun sebebini, bu dönemlerde hızla güçlenen sosyalistlerin desteğini çekmek olduğunu söylemektedirler. Bu dönemlerde siyasette faal bir şekilde rol alan Muhammed Sıddik Farhang şöyle demektedir:

*'Daha önce Mayvandval Sosyalist eğilimlere tamamen karşıydı, ancak kendisi parti kurunca nedense sosyalizm yükünü kaldırırlardan oldu. Bununla sosyalistlerin dikkatini çekmek istiyordu. Ancak bu sloganı ters tepmeye başladı. Çünkü, bundan daha önce kurulan sosyalist partiler bunun bu sloganını bir tür aldatma olduğunu tüm sosyalist dünyaya yaymaya başlamışlardı. Bu da Mayvandvalın siyasi hayatının bitmesine neden oldu.'*¹⁶⁹

Bu döneler Afganistan'da siyasi hayatın en hareketli olduğu bir dönemdir. Bu hareketlilik belki de bir süre sonra Afganistan'ı Sovyetler kucağına atmıştır. Daha sonraki dönemlerde siyasi bir sistemin kurulması konusunda zorluk çıkaran hususlardan biri de söz konusu siyasi hareketlilik olmuştur.

¹⁶⁸ Fahimi, Tarh-i Nav, a.g.m. s. 21.

¹⁶⁹ Farhang, 1993, a.g.e., C.II, s. 749.

IV. BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLÂNINDAN SOVYET İŞGALİNE KADAR SİYASİ PARTİLER

Afganistan'da Muhammed Zahirşah kral olduğunda daha çocuk yaştaydı. Bu yüzden devlet işlerine tecrübesiz olduğu için tüm yetki amcalarının elindeydi. Daha önce kısmen bahsedildiği üzere kabinesini de tamamen ailesinden oluşturmuştu.¹⁷⁰

Ancak 1945'lerden sonra, iç ve dış baskılar nedeni ile kabinede birtakım değişiklikler yapmıştır. Bu dönemler itibarıyla ülkede demokratikleşme süreci başlamıştır. Bu kapsamda ülkede birtakım yasa değişiklikleri yaşanmış ve 1950'lerden sonra da siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun çıkarılması ile birlikte, birtakım aydın kitleler farklı ideolojik çerçevede partiler kurarak siyasi faaliyetlere başlamışlardır.¹⁷¹

Başlangıçta tamamen devletin kontrolünde olan siyasi partiler, bu yıllardan sonra kontrolden çıkmıştır. Bir tarafta sol eğilimli partiler hızla çoğalmaya başlarken, diğer tarafta İslâmi partiler de hızla halk içine nüfuz etmeye başlamıştır. Bu yüzden, siyasi partilerin çoğalmasının kendi bekası için büyük bir tehlike arz edebileceğini düşünen Kral Zahir hükümeti 1955'den sonra söz konusu siyasi partilerin faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Bu kapsamda 1956'da Mir Gulam Muhammed liderliğindeki *Hizb-i Vatan* başta olmak üzere ülkedeki tüm siyasi partilerin faaliyetlerinin durdurulduğu görülmektedir.¹⁷²

¹⁷⁰ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 784.

¹⁷¹ Tanin, 2005, a.ge. s. 84, 85

¹⁷² Gubar, 1967, a.g.e. C-2, s. 1151.

Hükümetin tüm bu çabaları artık, deyim yerinde ise günden güne ‘mantar gibi çoğalan’ siyasi partilerin faaliyetlerine engel olamamış ve bu tarihten sonra ülkedeki siyasi partiler tamamen faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir. Bu kapsamda daha önce hükümetin himayesinde 1950’de Serdar Muhammed Davut Han tarafından kurulan *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Parti) de hükümet ve ordu içine sızmaya başlamış ve kral Zahirşah ve yanlılarının kontrolünden çıkmıştır. Hatta Davut Han yanlıları ülkedeki sosyalist partiler ile de zaman zaman birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu da krallık ailesi içerisinde büyük bir soruna neden olmuştur. Afganistan’ın ünlü tarihçilerinden olup bu dönemlerde aktif siyasette ve bürokraside yer alan Mir Muhammed Siddik Farhang, Davut Han’ın kişiliği ile ilgili şu tespiti yapmaktadır:

‘Serdar Muhammed Davut Han, politikada veya devlet kademelerinde hiç bir zaman ikinci sırada olmaktan hoşlanmazdı. Herzaman birinci adam olmak isterdi. Onun en büyük özelliği, ülkede ikinci adam olmayı herhangi bir köyde birinci adam olmaya tercih ederdi. Bu yüzden kafasında kral olma havasını taşımaktaydı. Dolayısıyla amcasının oğlu kral Muhammed Zahir ile araları zaman zaman bozulmaktaydı.’¹⁷³

Davut Han ülkedeki sol partilerin desteği ile 1972’lerde, ordudan iletişim kurumlarına ve radyo tv’den eğitim kurumlarına kadar nüfuz etmiş ve önü kesilmez bir halde güçlenmişti. Solcular da Davut Han’ın ailevi potansiyelinden yararlanarak devlet içine nüfuz etmek istemekteydiler. Öte yandan kısa bir süre sonra ülkedeki İslâmi partiler de bu ittifaka katılmaya başlamıştı. Ancak Davut Han İslâmi partilerden daha çok solcularla işbirliği yapmayı tercih etmekteydi. Fakat, onları da tamamen elden çıkarmak istemezdi. Çünkü halk arasında onların daha fazla potansiyelleri bulunmaktaydı. 1973’e gelindiğinde artık kral Zahirşah’a son darbeyi vurma zamanı geldiğine inanmaktaydılar. Bu nedenle kral Zahirşah’ın Avrupa gezisinde olduğu bir

¹⁷³ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 792.

sırada 17 Temmuz 1973'te bir darbe ile kraliyet hükümetine son vererek Davut Han liderliğinde cumhuriyet ilân edilmiştir.¹⁷⁴

1) Davut Han Cumhuriyeti, Siyasi Partiler ve Tek Partili Düzen

Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı Serdar Muhammed Davut Han, iktidara gelmeden önce sürekli demokrasiden ve siyasal tercih özgürlüğünden söz etmekteydi. Bu nedenle siyasi kişiler başlangıçta Davut Han'ı desteklemekle kalmayıp onu âdeta bir kahraman gibi görmeye başlamışlardı. Ancak cumhuriyetin ilânından sonra açıklanan kabinede beklenmeyen ve ilginç bir tablo ile karşılaşmaktayız. Davut Han'ın kendisi cumhurbaşkanlığının yanı sıra, Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini kendisi üstlenmişti. Bu da Davut Han'a karşı birtakım soru işaretlerine sebep olmuştu.¹⁷⁵

Öte yandan Davut Han, kendi rakiplerini yenmek için her zaman ülkedeki siyasi partilerden yararlanmak istemiştir. Bu bağlamda, en güçlü rakibi sayılan ve kendisinin de mensubu olduğu kraliyet ailesini ortadan kaldırmak için tüm siyasi partileri kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Belki söz konusu siyasi partiler de Davut Han'dan yararlanmak istemişlerdi. Sonuçta güçlü rakibe karşı güçlü bir ittifak kurmuşlardı.¹⁷⁶

Bu dönemde Davut Han ve kendi ailesinin dışında kraliyet ailesine mensup sadece Muhammed Haşim Mayvandval ülkede kalarak siyasi faaliyetlerine devam etmekteydi. Daha önce söz ettiğimiz üzere Mayvandval, eski başbakan ve daha sonra *Hizb-i Demokratik-i Mutaraki* isimindeki partinin lideri ve aynı zamanda Davut Han'ın amcasıydı. Davut Han ile başlangıçtan beri birtakım sorunlar yaşamaktaydı. Davut Han da Mayvandval'ın varlığını kendisi için büyük bir tehdit olarak algılamaktaydı. Bu

¹⁷⁴ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 560

¹⁷⁵ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 801.

¹⁷⁶ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. I, s. 252

nedenle 22 Eylül 1973'te Haşim Mayvandval, ülkede kalan kraliyet ailesine mensup veya ona yakın olan kişiler ile tutuklanarak casusluk suçundan idam edilmiştir.¹⁷⁷

Davut Han, kendi ailesinden gelebilecek muhtemel tehditlerden kurtulduğunu hissedince, bu sefer yine solcuların desteği ile ülkede faaliyet gösteren İslâmi partilere karşı harekete geçmiştir. Nitekim daha önce sözünü ettiğimiz *Nehzet-i İslâmi* lideri Profesör Gulam Muhammed Niyazi 1974'te tutuklanarak hapse atılmış ve daha sonra idam edilmişti. Yine aynı hareketin liderlerinden olan Profesör Burhaneddin Rabbani, Muhammed Yunus Halis, Abdulkadir Tevana, Mevlevi Mensur ve Mevlevi Celalüddin Hakkani gibi kişiler kaçmayı başarmışlardır. Bunlar bir süre Pakistan – Afganistan sınırlarında kaçak olarak yaşadıktan sonra, o dönemlerde Afganistan hükümeti ile sorun yaşayan Pakistan'daki Zülfükar Ali Botto hükümeti hükümetinin himayesi ile Pakistan'ın Peşaver kentini merkez tutarak faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁷⁸

Nehzet-i İslâmi liderlerinin yakalanması ve diğer önemli üyelerinin kaçmasının ardından aynı yılda, Davut Han hükümeti bu hareketin gençlik kolu olan ve tamamen öğrencilerden oluşan *Cevanan-i Müselman-i Afganistan*'a yönelmiştir. Gençlik kolu lideri ve üniversite üçüncü sınıf öğrencisi olan Habibrahman yakalanarak idam edilmiş ve o dönemlerde faal gençlerden olan ve bu hareketin en önemli üyelerinden sayılan Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmedşah Mesud da kaçmayı başararak Pakistan'a gitmişler ve orada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak kısa bir süre sonra Ahmetşah Mesud yeniden Afganistan'a dönerek Davut Han hükümetine karşı birtakım gizli faaliyetlere devam etmiştir.¹⁷⁹

Davut Han siyasal alanda tek tek kendi rakiplerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaktaydı. Bu doğrultuda ülke çapında Davut Han'a karşı rekabet edebilecek tek bir grup kalmıştı. O da Demokratik Halk Partisiydi. Bu nedenle Muhammed Davut Han bu rakibinden de kurtulmak için harekete geçmiştir. 1976'da ilk olarak, birer solcu olan

¹⁷⁷ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 567.

¹⁷⁸ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 812, 813.

¹⁷⁹ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 562.

İçişleri Bakanı Faiz Muhammed, iletişim Bakanı Abdülhamid Muhtat görevden alınmıştır ve ardından kabinedeki tüm solcular teker teker görevden alınmaya başlanmıştır. Bu arada Davut Han yaptığı konuşmalarda, hükümet içinde siyasi parti mensuplarının, ulusal menfaatlerden çok kendi parti menfaatleri için çalıştıklarını ve bu nedenle hükümet mensubunun tarafsız olması gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.¹⁸⁰ Ama asıl hedefin rakiplerini uzaklaştırmak olduğu söylenebilir.

Bu arada, Demokratik Halk Partisi mensubu Sultan Ali Kıştmand, Davut Han'ın solculara yönelik faaliyetlerine karşı solcuların aldığı tedbiri şu şekilde açıklamaktadır:

Davut, bizim arkadaşları görevden aldıktan sonra, bizim partinin faaliyetlerinin durdurulması yönünde bize bir mektup yolladı. Bu mektupta, bizim faaliyetlerimize karşı daha fazla tahammül edemeyeceğini belirterek direkt bir uyarıda bulunmaktaydı. Bu mektubu okur okumaz bizim başkan tüm arkadaşları olağanüstü toplantıya çağırdı. Uzun tartışmalardan sonra söz konusu toplantıda, partinin gruplar halinde faaliyet göstermesi gerektiği kararı çıktı. Birinci grup tanınmış kişilerden oluşmaktaydı ki, bunlar muhalefette kalmaya devam edeceklerdi. İkinci ve üçüncü grup da pek fazla tanınmayan üyelere oluşmaktaydı. Bunların bir kısmı hükümete ve özellikle de ordu içerisine girerek önemli görevlere gelmek için çaba göstereceklerdi. Bir diğeri de hükümetin önemli kişilerine yönelik eylemlerle görevlendirilmişti.¹⁸¹

Bu dönemlerde solculara yönelik hükümetin baskıları, Afganistan hükümeti ile Sovyetler Birliği ilişkilerine yansımaya başlamıştır. Sovyetler Birliği Afganistan'a yönelik yardımlarını kesmeye başlarken, Davut Han hükümeti Pakistan, İran ve Arap ülkeleri vasıtası ile Batıya yaklaşmaya çalışmıştır. Ancak, Pakistan hükümeti ile olan sınır sorunları ve Davut Han'ın Pakistan için büyük bir tehlike arzedecek Peştunistan politikası Pakistan Devletinin kendisine karşı güvensizliğine sebebiyet vermiştir. Bu

¹⁸⁰ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 572.

¹⁸¹ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. I, s. 265, 266.

nedenle Pakistan hükümeti, Davut Han'a karşı Afganistan'daki İslâmi örgütleri desteklemeye devam etmiştir.¹⁸²

Diğer taraftan Davut Han, bir süre önce yeni anayasayı düzenlemek amacı ile bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyon uzun çalışmalar sonucunda Ocak 1977'de yeni anayasayı düzenleyerek Davut Han'a sunmuştu. Davut Han söz konusu anayasanın onayı için Loya Cirga Meclisi'ni davet etmişti. Araştırmacılara göre bu meclis formalite bir meclisti, sadece Davut Han'ın dediklerini onaylamaktan başka bir işe yaramazdı. 31 Ocak–13 Şubat 1977 tarihleri arasında devam eden bu meclis yeni anayasayı onaylamıştı. Söz konusu anayasanın özellikle 40. maddesinde devlet düzeninin tek partili bir düzen olduğu hükmü yer almaktaydı. Bu partinin de devlet tarafından kurulması gerektiği hükmü dikkat çekmekteydi. Bu da ülkedeki diğer siyasi partilerin faaliyetlerine son verecek olan bir hükümdü. Devlet partisinin dışındaki siyasi faaliyetler ise anayasa ihlali olarak değerlendirilir ve faaliyette bulunanlar cezalandırılırdı.¹⁸³

Şubat 1977'de yeni anayasanın ilânından sonra Davut Han, *Hizb-i İnkılab-i Milli* (Ulusal Devrim Partisi) adıyla yeni bir parti kurmuştur. Bu parti aslında, daha önce 1950'de yine Davut Han tarafından kurulan *Hizb-i Demokratik-i Milli* (Ulusal Demokratik Partisi)'nin bir kopyası olarak değerlendirilmektedir. Bu partinin tüzüğünden teşkilâtına kadar, Ulusal Demokratik Parti ile aynı olduğu dikkat çekmekteydi. Fakat tek amacı diğer partilerin faaliyetlerini durdurmak ve buna karşı Davut Han hükümetinin bekasını sağlamaktı.¹⁸⁴

Söz konusu anayasa ile ülkedeki tüm siyasi partileri kapatan Davut Han, ülkede faaliyet gösteren sol ve sağ partilerin önde gelen simalarını hapse atmaya başlamıştır. 1977 – 1978 yılları arasında 200 kişiyi siyasi faaliyetleri nedeni ile hapse attığı, 242

¹⁸² Tanin, 2005, a.g.e. s. 185 – 196.

¹⁸³ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 831.

¹⁸⁴ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 256.

kişiyi de görevden aldığı ve onlarca kişiyi de idam ettiği bilinmektedir.¹⁸⁵ Ancak tüm bunlar hızla yayılan ve devlet içerisine büyük ölçüde nüfuz eden solcuların faaliyetlerini durdurmaya yönelik faaliyetlerdir, fakat yeterli olmamıştır.

2) Demokratik Halk Partisi İktidar Peşinde

Afganistan'da daha önceleri de birçok sol eğilimli siyasi partinin bulunduğundan söz etmiştik. Ancak, organize bir şekilde siyasi parti niteliği taşıyan ve daha profesyonel çalışan ilk sol partinin araştırmacılar *Veyş Zelmiyan* partisi olduğunu belirtirler. *Veyş Zelmiyan* partisi kapatılınca onun önde gelen simaları *Demokratik Halk Partisi*'ni kurmuşlardı. Fakat kısa bir süre sonra kişisel nizalar ve etnik meseleler sonucunda Demokratik Halk Partisi de bir kaç bölüme parçalanmıştı. Bu bölünmüşlük de partinin en büyük hamisi olan Sovyetler Birliği'ni ciddi bir şekilde rahatsız etmişti. Bu nedenle Sovyetler Birliği defalarca bu partinin özellikle Halk ve Parçam fraksiyonlarını birleştirmeye yönelik çaba göstermiştir. Nihayetinde Temmuz 1977'de bu çabalar sonuç vermiş ve 3 Temmuz 1977'de solcuların en güçlü iki fraksiyonu (*Halki ve Parçami*) ortak bir konferans ile birleştiklerini açıklamışlardır.¹⁸⁶

Öte yandan daha önce onaylanan anayasaya göre tüm partilerin faaliyetleri yasaklanmaktaydı. Ancak, bu iki parti özellikle devlet ve hükümet içinde büyük bir taraftar kitlesine sahipti. Bu yüzden Davut Han, muhtemel bir tehlikeyi önlemek için çoğu zaman bu partinin faaliyetlerine göz yummaktaydı. Ama yine de söz konusu partiye yönelik baskılar devam etmekteydi. Tam bu sıralarda Davut Han, Brijnev'in daveti ile Sovyetler Birliği'ne gitmişti. Araştırmacılar Davut Han'ın Brijnev tarafından davet edilmesinin temel sebebini, Afganistan'daki sol partilere yönelik yapılân baskı olduğunu öne sürmektedirler. Nitekim Moskova'da Davut Han ile Brijnev arasında

¹⁸⁵ Piyer Alen – Deter Cley, *Kapkan-I Afgan, Hakikat-I Tecavuz-i Şurevi Ber Afganistan*, Faransızca trc. Abdurrahim Ahmed Pervani, Kabil, 2004, s.47.

¹⁸⁶ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 839.

geçen konuşmalarda bu konunun asıl konuşma konusu olduğu dikkat çekmektedir. Fakat, Davut Han bu konuşmadan rahatsız olmuş ve Brijnev ile tartışarak salonu terk etmiştir.¹⁸⁷

Davut Han'ın Sovyetler Birliği seferinden sonra, Sovyetler'in Afganistan politikasında ciddi değişimin yaşandığı görülmektedir. Daha önce Afganistan, dışarıdan gelen yardımların büyük bir kısmını Sovyetler Birliği'nden almaktaydı, ama bu seferden sonra, Sovyetler Birliği Afganistan'a olan yardımlarını kısıtlamış ve bu ülkedeki sol partileri daha fazla desteklemeye başlamıştır. Bu arada söz konusu yardımların kesilmesinin tek sebebi tabii ki, Davut Han'ın solculara yönelik baskısı değildi, daha önce kısmen belirttiğimiz gibi Davut Han bu dönemlerde, İran ve Arap ülkeleri aracılığı ile Batıya yaklaşmaya çalışmaktaydı. Ancak, özellikle ABD, Pakistan ile ilişkileri pek iyi olmayan Davut yönetimini yanına alarak, kendisi için daha da önemli olan Pakistan yönetimini uzaklaştırmak istemezdi. Öte yandan Sovyetler Birliği de kendisi için stratejik derinlik olarak değer kazanan Afganistan'ı elden çıkarmayı arzu etmezdi. Bu yüzden Afganistan'daki siyasi dinamikleri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak istemekteydi. Dolayısıyla sol partileri birleştirerek Davut yönetimine karşı örgütlemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği, Davut yönetimini yıkma konusunda solculara o kadar güveniyordu ki, Davut Han, Moskova'da toplantı salonunu ter ederken bir Sovyet müşaviri onun artık bittiğini ifade etmiştir.¹⁸⁸

Her ne kadar araştırmacılar Afganistan'daki sol partilerin birleşmesinde Sovyetlerin rolü olduğunu vurguladıysalar da, solcuların Parçami fraksiyonuna mensup Sultanali Kıştmand, bu itifakın tamamen iki fraksiyonun kendi insiyetifleri ile gerçekleştiğini vurgulasalar şöyle demektedir:

Davut'un aşırı baskısı Demokratik Halk Partisi'nin her iki fraksiyonunu birleşmeye zorlamıştı. Bu nedenle iki fraksiyonun liderleri Nur Muhammed

¹⁸⁷ Tanin, 2005, a.ge. s. 201.

¹⁸⁸ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 50.

*Taraki ve Babrak Karmel 1 Temmuz 1977’de ikili bir toplantı yaptılar. Bu toplantı neticesinde her iki fraksiyonun da tekrar birleşmesi kararı çıktı ve iki gün sonra ortak bir bildiri ile birleşme gerçekleşti.*¹⁸⁹

Afganistan’da solcuların birleşmesinden sonra, Sovyetler Birliği bu grubu daha fazla desteklemeye başlayarak Davut yönetimine büyük bir tehlike yaratmıştır. Öte yandan daha önce Sovyetler Birliği’ne askeri eğitim amacı ile giden subaylar Afganistan ordusuna yerleşerek solcuların lehine faaliyet göstermekteydiler. Bu dönemlerde solcular neredeyse tamamen orduyu ele geçirmiş ve Davut yönetimi gittikçe köşeye sıkışmış bir durumda kalmıştır. Tam bu sıralarda 17 Nisan 1978’de, solcuların Parçam fraksiyonuna mensup Mir Akbar Haybar bir suikast sonucunda hayatını kaybetmiştir. Solcular bu olayın hükümet tarafından yapıldığını öne sürerek, cenaze törenini bir miting alanına dönüştürerek hükümet karşıtı sloganlar atmaya başlamıştır. Bu sebepten dolayı hükümet harekete geçerek solcuların önde gelen isimlerini tutuklamaya başlamıştır. Bir hafta içerisinde, Nur Muhammed Taraki, Babrak Karmel, Süleyman Layik, Şeri Cuzcani ve Dastgir Pancşiri gibi solcuların önde gelen isimlerini tutuklamıştır. Davut Han bir iki gün içerisinde, dışarıda ve devletin farklı organlarında görevli olan tam 700 kişinin tutuklanma fermanını çıkarmıştır. Tam bu sıralarda, Halk fraksiyonunun liderlerinden biri olan Hafızullah Emin, ordudaki taraftarlarına darbe emrini verdikten sonra kendisi de tutuklanmıştır. Fakat bu tutuklanmalar bile darbenin önünü kesememiş ve solcular iktidara doğru ilerlemeye devam etmişlerdir.¹⁹⁰

3) İslâmi ve Diğer Partilerin Faaliyetleri

Daha önce söz ettiğimiz üzere Davut Han yönetimi solculara yönelik baskı uygulamadan önce ülkedeki İslâmi partileri ortadan kaldırmaya yönelik hareketlerde bulunmuş ve bunların birtakım liderlerini hapse atmıştı. Fakat, bu grupların liderliğini

¹⁸⁹ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. I, s. 280.

¹⁹⁰ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 586.

yürütenlerin çoğu Pakistan'a kaçarak Pakistan yönetimi tarafından destek almaya başlamışlardır. Bu kapsamda, *Cevanan- i Müselman-i Afganistan* (Afganistan Müslüman Gençleri) örgütü mensubu olan Ahmetşah Mesud ve Celalüddin Hakkani başta olmak üzere, birtakım kişiler tekrar Afganistan'a dönerek Davut Han yönetimine karşı askeri faaliyetlere başlamıştır.

Bu çerçevede 1975'te Pakistan'dan tekrar Afganistan'a dönen kişiler ülkenin güney, güneydoğu ve Kabil'in kuzey bölgelerine yerleşerek birtakım gençleri örgütlemeye başlamışlardır. Bu örgütler söz konusu bölgelerdeki devlet daireleri ve devlet memurlarına yönelik silahlı eylemlere başlamıştır. Bu bağlamda Temmuz 1975'te Ahmetşah Mesud komutasındaki birlikler, Pencşir vadisi ilçesini ele geçirmişti. Ancak takviye birlikler gelince bölgeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu eylemler Afganistan savaşının başladığı ilk silahlı çatışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹¹

Bu dönemler itibarıyla bir taraftan büyük şehirlerde solcular protesto gösterileri ile Afgan yönetimini sıkıştırırken, diğer yandan da köylerde ve kasabalarda İslâmi örgütler hızla büyümeye başlamışlardı. 1977'den sonra, İslâmi grupların köylerden büyük şehirlere taşınmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bu yıllarda camiiler, pazarlar ve insanların yoğun oldukları yerlerde bildiriler dağıtılarak, vatandaşları Davut Han yönetimine karşı mücadeleye çağırmaya başlamışlardır. Diğer taraftan, Ağustos 1977'de Aryana Hava Yolları'nın bir memuru tabanca ile ve Kasım 1977'de Afganistan Planlama Bakanı Ali Ahmed Horram, Japon heyeti ile ortak bir konferans yaptığı sırada av tüfeği ile öldürülmüştü. Daha sonra bu iki eylemin de İslâmcı gruplar tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.¹⁹² Bu dönemlerde İslâmi örgütler, hem Davut yönetimine hem de ülkede hızla devlet dairelerine yerleşmeye başlayan solculara karşı mücadele etmekteydiler. Hatta bazı araştırmacılar, solcuların liderlerinden biri olan Mir

¹⁹¹ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 570 - 563.

¹⁹² Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 841.

Akbar Haybar'ın 17 Nisan 1978'de öldürülmesinin ardında İslâmi örgütlerin olabileceğini düşünmektedirler.¹⁹³

Bu arada şu husus da altını çizmekte fayda vardır ki, o da önce Pakistan'a sığınan İslâmi grupların liderleri kişisel veya etnik ihtilaflar nedeni ile ikiye bölünmüşlerdir. Pakistan'da bir süre zorluklarla yaşayan *Nehzet-i İslâmi* liderleri daha sonra Pakistan Hükümeti'nin ve özellikle de bu ülkedeki birtakım İslâmi örgütlerin desteğini almaya başlamışlardı. 1975'te bu grup Profesör Burhaneddin Rabbani ve Gübeddin Hikmetyar liderliğinde ikiye bölünmüştür. Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Badahşan Taciklerinden olan Burhaneddin Rabbani liderliği ile örgütlenen grup kendisine *Cemiyet-i İslâmi* adını vermiş ve daha çok Tacik bölgelerinde insanları örgütlemeye başlamıştır. Peştun asıllı olan Hikmetyar liderliğinde ise birtakım Peştunlar örgütlenerek Peştunlar içinde faaliyete başlamıştır.¹⁹⁴

Söz konusu grupların bölünmüş olması, Davut Han hükümetini daha da zor durumda bırakmıştır. Çünkü tek bir grup olması halinde onlara karşı mücadele de nispeten kolay olacaktı. Ama farklı gruplar halinde faaliyet etmeleri Davut Han yönetimi açısından tehlikenin biraz daha yayılmasına neden olmuştur. Örneğin, Hindukuş dağları etrafında Ahmetşah Mesud komutasındaki Cemiyet-i İslâmi örgütü eylemlere başlarken, güneydeki Hizb-i İslâmi birliklerini de harekete geçirmektedir. Bu da haliyle Davut Han yönetimini iyice zor durumda bırakmıştır.

Öte yandan Davut Han yönetimine karşı mücadele eden sadece Demokratik Halk Partisi ile İslâmi hareketler değildi. Demokratik Halk Partisi'nin dışındaki solcular da merkezi hükümete karşı mücadelelerine devam etmiştir. Bir taraftan Muhammed Tahir Badahşi ve Mevlevi Bahis liderliğindeki *Sitem-i Milli* isimindeki milliyetçi solcular Demokratik Halk Partisi'nden bağımsız olarak ülkenin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde insanları Davut Han yönetimine karşı örgütlemeye devam ederken, diğer taraftan ise

¹⁹³ Tanin, 2005, a.ge. s. 214.

¹⁹⁴ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 161.

Abdurrahim Mahmudi, Sadık Yari ve Osman Landay liderliklerindeki Maocu *Şule-yi Cavid* örgütü de Kabil'in kuzeyinde Macid Kelekani komutasında birtakım eylemlere baş vurmaktaydılar.¹⁹⁵

Tüm bu hareketler artık Davut Han yönetimini köşeye sıkıştırmıştır. Ancak bunlar arasında Demokratik Halk Partisi, Sovyetlerin büyük desteği ile ordu içerisine nüfuz ederek daha güçlü bir darbe hazırlıkları yapmaktaydı. Neticede Nisan 1978'de beklenen darbe gerçekleşmiş ve Davut Han'ın öldürülmesi ile Demokratik Halk Partisi iktidara gelmiştir.

4) Demokratik Halk Partisi İktidarı ve Parçalanması

Daha önce işaret edildiği üzere solcular devletin tüm organlarına nüfuz etmeyi başarmışlardı. Bu yüzden solcuların tutuklanan liderleri hapishanede 'krallar gibi' karşılanmıştı. Hatta Davut Han'a karşı Nisan 1978'de gerçekleştirilen darbeyi de hapishaneden yürüttükleri bilinmektedir.¹⁹⁶

Bu arada bir darbe girişiminde bulunan solcuların Halk fraksiyonunun askeri kanadının lideri Hafızullah Emin, bilinmeyen bir nedenden dolayı darbe girişimini durdurma kararı almıştı. Öte yandan 26 Nisan günü ertesinde solcuların büyük çapta bir protesto gösterisi yapacakları söylentileri de Kabil sokaklarına yayılmaya başlamıştır. Araştırmacılar bu söylentinin solcular tarafından yayılmış olabileceğini düşünmektedirler. Çünkü onlar protesto değil, darbe yapmayı hedeflemekteydi. Nitekim 27 Nisan'da Cumhurbaşkanlığı sarayına doğru ilerleyen tankların da, protestoculara karşı cumhurbaşkanlığı sarayını korumak için gideceği düşünülmüştü.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 840 – 842.

¹⁹⁶ Mucaddadi – Mucaddadi, 2008, a.g.e. s. 586.

¹⁹⁷ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 861.

Hafızullah Emin solcuların Halk fraksiyonunun askeri lideri, ordudaki taraftarlarına 27 Nisan günü harekete geçmeleri yönünde bir nota gönderdikten sonra tutuklanmıştır. Bu bağlamda sözü edilen günde (27 Nisan 1978) Halk fraksiyonuna mensup Muhammed Aslam Vatancar, Seyid Muhammed Gulabzoy ve Abdulkadir gibi ordu subayları tanklarla birlikte cumhurbaşkanlığı sarayına doğru ilerlemeye başlamışlardır. Darbenin liderliğini Halk fraksiyonuna mensup Zırhlı Birlikler komutanı Aslam Vatancar ile Hava Kuvvetleri komutanı Abdulkadir üstlenmişti. Seyid Muhammed Gulabzoy ise hapishanedeki solcu liderler ile darbeciler arasındaki iletişimi ve koordinasyonu sağlamaktaydı. Davut Han ordusunun iki önemli kolu artık solculardan yana darbe yapmıştı, bu yüzden Davut Han'ın yapabileceği pek fazla bir şey yoktu. Sadece kendisi, yakın arkadaşları ve ailesi ile birlikte direnmeye çalışıyordu, ancak bu direniş bir gün sonra 28 Nisan 1978 akşam saatlerinde Davut Han, tüm aile fertleri ve arkadaşlarının ölümü ile son bulmuştur.¹⁹⁸

Solcuların darbesi başarılı olmuştu. Ancak, en zor iş artık hükümetin kurulmasındaydı. Bir tarasfta kendi aralarında sürekli olarak mücadele halinde olan ve Sovyetlerin baskısı ile bir ittifak kuran Demokratik Halk Partisi'nin Halk ve Parçam fraksiyonları, diğer tarafta ise darbenin başarıya ulaşmasını sağlayan subaylar vardı. Bu nedenle istikrarlı bir hükümetin kurulmasının zor olabileceği tahmin edilmekteydi.

28 Nisan 1978'de Davut Han yönetimi yıkılır yıkılmaz, solcuların Halk fraksiyonu siyasi koolislerde kendilerini darbenin asıl mimarı olduklarını ve Parçam fraksiyonunun darbeye hiçbir rolünün bulunmadığını söyleyerek hükümetin kurulmasında belirleyici hakkın kendilerine ait olduğunu ifade etmeye başlamışlardır. Diğer taraftan, darbeci subaylar askeri bir şura kurarak 29 Nisan'da resmen hükümeti ele geçirmişler ve hükümet idaresinin söz konusu şura tarafından yönetileceğini söylemeye

¹⁹⁸ Tanin, 2005, a.g.e. s. 225.

başlamışlardır. Daha ilk günden Halk fraksiyonunun kendi içerisinde hükümeti kurma hususunda birtakım anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır.¹⁹⁹

Demokratik Halk Partisinin Halk fraksiyonuna mensup ve darbe sonrasında Maliye Bakanı olan Abdülkerim Misak 30 Nisan 1978’de yapılan ilk toplantıyı şöyle anlatmaktadır:

*Başbakanlıkta ilk toplantı yapıldı. Ben Hafızullah Emin’e neler olduğunu sordum. Emin de askerler ile sorun çıktığını anlattı. ‘‘Askerler, Milli Savunma ile İçişleri Bakanlıklarının kendilerine verilmesi gerektiğini söylemekte. Karmel ise İçişleri ile Dışişleri Bakanlıklarını istemekte. Yani darbenin asıl organizatörü olan bizler için geride hiç bir şey kalmıyor.’’ dedi Emin.*²⁰⁰

Komünist darbesinden sonra iktidarı elde tutan solcu subaylar, bir türlü iktidarı bırakmak niyetinde değillerdi. Ancak bunların da tüm kabineyi oluşturabilecek kadar kadroya sahip olmadıkları bilinmekteydi. Bu nedenle söz konusu subaylar kendilerinin de mensubu olduğu Halk fraksiyonu ile anlaşmışlar ve Parçam fraksiyonunu dışlamaya karar kılmışlardır. Bu doğrultuda askeri şura, hükümeti Demokratik Halk Partisi’nin Halk Fraksiyonu Merkezi Komitesine bırakma kararı almıştır. Nihayetinde, Milli Savunma (Abdulkadir) ve İletişim (Aslam Vatancar) Bakanlıkları karşılığında 1 Mayıs 1978 tarihinde Nur Muhammed Taraki liderliğindeki Halk fraksiyonu, hükümeti askeri şuradan teslim almıştır.²⁰¹

Bu çerçevede yine aynı dönemin Milli Eğitim Bakanı olan ve solcuların Halk fraksiyonuna mensup Gulam Dastgir Pancşiri, hükümet Halk fraksiyonu Merkez Komitesine devredildikten sonraki bir diğer toplantıya ilişkin şöyle demektedir:

¹⁹⁹ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 869

²⁰⁰ Tanin, 2005, a.g.e. s. 233.

²⁰¹ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 869

Yeni hükümet kabinesine aday olanlar cumhurbaşkanlık sarayına davet edildi. Vatancar ile Guabzoy'un ikisi de silahlıydı ve toplantı yapanların arkasında ayakta durmaktaydılar. Alınan kararlar Parçamileri rahatsız edecek nitelikteydi. Bu yüzden Parçamilerin lideri Babrak Karmel, toplantıyı protesto yapmak maksadı ile ayrılmak istedi. Ancak yerinden kalkınca, gözleri ayakta silahlı duran Vatancar ile Gulabzoy'a ilişti. Her ikisinin de çok sinirli oldukları her hallerinden belliydi. Bu yüzden Karmel tekrar yerine oturarak: "Olayın ciddiyetini şimdi kavradım" dedi. Bundan sonra Hafızullah Emin'in tüm sert konuşmalarına rağmen Karmel susmayı tercih etti.²⁰²

Görüldüğü gibi solcuların Parçam fraksiyonu lideri Babrak Karmel silahlar altında Halk fraksiyonunun tüm şartlarını kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim Babrak Karmel'in kendisi de bir roportajında, "Biz çoktan alınan bir kararın karşısında kendimizi bulduk." demişti.²⁰³

Bu arada Demokratik Halk Partisinin Parçam fraksiyonu Merkez Komitesi üyelerinden biri olan Sultanali Kıştmand kendi hatıralarında sitem edercesine şu ifadelerle yer vermiştir:

İttifak sözleşmesinde, her zaman parti menfaatini kişisel menfaatlerin üzerinde tutacağımıza yemin etmiştik. Bizim taraf iyi niyetlilikle ittifak sözleşmesinin riayetine çaba sarfetmişti. Ancak Halkiler Emin'in sözleri ile bu sözleşmeyi ayak altı etti ve bizi kendi menfaatleri için kullandı.²⁰⁴

Demokratik Halk Partisi iktidara geldikten sonra, hükümetteki tüm kilit bakanlıklar ve önemli yerlere Halk fraksiyonuna mensup kişileri yerleştirmeye başlamışlardır. Bu da yeniden Halk ve Parçam fraksiyonlarının bölünmesine sebep olmuştur. Gerçi başlangıçta Babrak Karmel'in kendisi Başbakan Yardımcılığına

²⁰² Tanin, 2005, a.g.e. s. 234.

²⁰³ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, s. 62.

²⁰⁴ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. I, s. 282.

getirilirken bazı Parçamilere de bakanlıklar verilmişti. Ancak bunlar Parçamilerin isteği ile değil, Halkilerin bunlara lâıyk gördüğü şekilde olmuştur. Ama kısa bir süre sonra, Parçam faraksyonu görevlerinden alınarak yerine Halk fraksiyonuna mensup kişiler getirilmeye başlanmıştır. Babrak Karmel'in kendisi de Büyükelçi olarak Küba'ya gönderilmiştir. Bu aslında Karmel için bir sürgün anlamını taşımaktaydı. Böylece Parçam fraksiyonu sahneden kaldırılmıştır.²⁰⁵

Halk fraksiyonu iktidara gelir gelmez aşırı bir sol propagandası ile halkın büyük bir tepkisini almaya başlamıştır. Tepki gösterenlere de şiddetle karşılık vermiştir. Bu nedenle ülkenin tüm bölgelerinde mahalli ayaklanmalar başlamıştır. Buna karşı yeni hükümet de toplu katliamlara baş vurmuştur. Ayrıca tüm siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmış ve faaliyet edenler de ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu nedenle yeni hükümete karşı sadece İslâmi örgütler değil, aynı zamanda daha ılımlı solcular da silahlı mücadeleye başlamışlardır. Bu kapsamda Halk fraksiyonu iktidarının ilk yılında (1978) yine bir solcu hareket olan Sitem-i Milli liderleri Bahrudın Bahis ve Tahir Badaşı'yi yakalayarak idam etmiştir.²⁰⁶

Tüm bu olaylardan sonra büyük halk ayaklanmalarının ardından, Afganistan ordusu da büyük gruplar halinde İslâmcı gruplara katılmaya başlamıştır. Bu nedenle Afganistan'daki Komünist hükümet hızla zayıflamaya başlamıştır. Demokratik Halk Partisi'nin birinci hamisi olan Sovyetler Birliği de Afganistan'daki siyasi gidişatten endişe duymaktaydı. Cumhurbaşkanı ve Halk fraksiyonu lideri Nur Muhammed Taraki idari yönden oldukça zayıf bir kişiliğe sahip olduğu için ülkedeki tüm sorunların sebebi olarak Hafızullah Emin gösterilmekteydi. Bu nedenle Sovyetler Birliği Hafızullah Emin'in partiden uzaklaştırılması ve hükümet görevinden alınması hususunda Taraki'ye baskı yapmaya başlamıştı. Nitekim Eylül 1979'da Taraki'nin Moskova seferi sırasında Brijnev'in bu isteği açık bir şekilde Taraki'ye söylediği bilinmektedir.²⁰⁷

²⁰⁵ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 869

²⁰⁶ Tanin, 2005, a.g.e. s. 247.

²⁰⁷ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, s. 150.

Taraki bu tarihlerden sonra Hafızullah Emin'e karşı açık bir cephe almaya başlamış ve hatta bir konuşmasında Emin için '*partide bir kanser hastalığı*' ifadesini kullanmıştır. Nihayetle iki lider arasındaki rekabet düşmanlık derecesine ulaşmıştır. 14 Eylül 1979'de Sovyetler Birliğinden gelen bir heyetin gözleri önünde iki lider korumaları arasında silahlı bir çatışmanın çıktığı da bilinmektedir.²⁰⁸

İktidardaki solcuların iki lideri arasındaki rekabet hızla arttığı bir dönemde, Nur Muhammed Taraki, Sovyetler tarafından destek alırken, Hafızullah Emin ise yine ordu içerisine nüfuz etmeye çalışmıştır. 15 Eylül 1979'da Hafızullah Emin gizli bir darbe ile Nur Muhammed Taraki'den iktidarı almış ve kendisini Cumhurbaşkanı, Başbakan ve aynı zamanda parti lideri olarak ilân etmiştir. 8 Ekim 1979'da Taraki'nin öldüğü haberi duyulmaya başlamıştır. Daha sonraları Taraki'nin Hafızullah Emin adamları tarafından boğularak öldürüldüğü öğrenildi.²⁰⁹

5) Sovyet İşgali ve Parçam (Bayrak) Fraksiyonu İktidarı

Nur Muhammed Taraki'nin ölümü ve Hafızullah Emin iktidarı özellikle Sovyetler Birliği'ni daha fazla endişelendirmişti. Sovyetler Birliği Afganistan'da ABD ve onun himayesindeki ülkeler tarafından desteklenen İslâmcı grupların iktidara gelmeleri ve ABD'nin Afganistan'a üslenmesinden ciddi bir şekilde endişelenmekteydi. Bu nedenle Hafızullah Emin yönetimi karşında radikal karar almadan daha temkinli kararlar almaya çalışmıştır. Bu doğrultuda daha önceden zaten Afganistan'da bulunan KGB ajanları ve askeri müşavirler bir tarfta Hafızullah Emin ile yakın ilişki kurmaya çalışırken, diğer yandan da ona yeni bir alternatif aramaya başlamıştır.²¹⁰ Tam bu sıralarda Babrak Karmel Küba'dan Moskova'ya gelmiş ve kendisi için birtakım lobi faaliyetlerine başlamıştır. Diğer taraftan da Afganistan'daki İslâmcı grupların faaliyetleri artık silahlı bir mücadeleye dönüşerek hızla yayılmaya başlamıştır. Ekim 1979'da

²⁰⁸ Tanin, 2005, a.g.e. s. 271.

²⁰⁹ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 933.

²¹⁰ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 938.

İslâmcı gruplar Kabil yakınlarına kadar ilerlemişlerdir. İyice köşeye sıkışmış olan Hafızullah Emin'e Moskova, yeniden Parçam fraksiyonu ile birleşmeyi önerdi. Ancak Emin bu öneriyi redderek Pakistan ve Arap ülkeleri aracılığında ABD ile müzakere yapmaya çalışmıştı. Bu da Moskova'yı acil bir karar almaya mecbur bırakmıştır.²¹¹

Hafızullah Emin'in aşırı cılığı solcuların Halk fraksiyonu arasında da birtakım bölünmelere neden olmuştu. Komünist darbesinin asıl aktörleri olan Aslam Vatancar, Asadullah Serveri ve Gulabzoy Moskova'ya giderek Parçam fraksiyonu lideri Babrak Karmel ile birleşmişti. Tam bu sıralarda Karmel, Serveri, Vatancar ve Gulabzoy ortak bir karar ile yeniden Demokratik Halk Partisi'nin Babrak Karmel liderliğinde birleştiğini Moskova'ya bildirmiştir.²¹²

Afganistan'da komünist darbesi gerçekleşikten sonra bu ülke de "Brijnev doktrini" olarak bilinen sosyalist ülkeler halkasına dahil edilmişti. Brijnev doktrinine göre sosyalist ülkeler halkasına dahil edilen her hangi bir ülke tehilkeye maruz kalınca, Moskova'nın askeri müdahaleye hakkı bulunmaktaydı.²¹³ Bu nedenle Afganistan'da Hafızullah Emin köşeye sıkışmış ve Kabil'deki KGB ajanları ile Sovyet askeri müşavirlerinin baskısı neticesinde, Afganistan'ın güney bölgelerine yönelik Sovyetler tarafından askeri bir operasyonun yapılmasına onay vermişti. Neticede 1979 Ekim ayının sonlarında Sovyet uçakları Afganistan'ın güney bölgelerini bombalamaya başlamış ve çok sayıdaki Sovyet ordusu da bu ülkeye gelmişti. Bunun sonucunda Sovyet askeri birlikleri ilk olarak Bagram Havaüssü, Salang Geçidi ve Kabil Havaalanı gibi önemli noktalara yerleşmeye başlamıştı.²¹⁴

Araştırmacılara göre Sovyet ordusu aslında Hafızullah Emin'i ortadan kaldırarak onun yerine Parçam fraksiyonu lideri Babrak Karmel'i getirmek için görevliydi. 24 Aralık 1979'de Sovyet orduları Kabil Havaalanı'nı kuşatmış ve hiç kimsenin girmesine

²¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Alen-Cley, Far. Trc. Pervani, 2004, s. 161.

²¹² Tanin, 2005, a.g.e. s. 282.

²¹³ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 941.

²¹⁴ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, s. 165.

izin vermemiştir. 27 Aralık günü 5 bin kişilik bir askeri birliğin Sovyetlerden geldiği bilinmektedir. Aynı gün Sovyet askerleri Havaalanından şehir merkezlerine doğru ilerlemeye başlamış ve ilk olarak Radyo TV merkezini ele geçirmişlerdir. Yine aynı günde söz konusu ordu Emin'in bulunduğu saraya doğru ilerlemiş ve onu bulunduğu yerde öldürmüşlerdi. Emin'in öldürülmesinden iki gün sonra idam hükmünün çıkması dikkat çekmektedir.²¹⁵

Demokratik Halk Partisi'nin Parçam fraksiyonu lideri Babrak Karmel Sovyet askerlerinin yardımı ile, 27 Aralık 1979'da iktidarı ele geçirir geçirmez Hafizullah Emin'in Amerikan casusu olduğunu söylemiş ve Afgan halkına onun ortadan kaldırılmasını tenbih etmişti. Öte yandan, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi dünya kamuoyunun da ciddi eleştirilerine sebep olmuş, ancak Sovyetler tüm eleştirilere sessiz kalarak kendi planlarını Afganistan'da uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda, daha önce Pakistan'a sığınan İslâmcı gruplar tüm Sovyet karşıtı ülkelerden yardım almaya başlamış ve Afganistan'daki direniş hareketleri artık işgale karşı bir mücadele ve kutsal bir cihat şeklini almıştır.²¹⁶

31 Aralık 1979'da ilân edilen kabinede Halk ve Parçam fraksiyonlarına mensup kişilerin bulunması dikkat çekmekteydi. Bunun Sovyetler tarafından tayin edilmiş olabileceği söylenebilir. Çünkü artık Afganistan'da Sovyetler Birliği'nin sözü geçerliydi. Ayrıca Karmel, Demokratik Halk Parti'nin kapatıldığını ilân ederek *Cebhe-yi Milli-yi Peder-vatan* isminde yeni bir parti kurmuştur. Aslında, yeni partinin teşkilâtını ve kadrosunu dikkate alırsak Demokratik Halk Parti'nin isminin değiştirildiği görülmektedir. 15 Ocak 1981'de yapılan ilk kongrede bu partiye bağlı *Guruh-i Müdafîin İnkılap* adıyla bir gençlik teşkilâtı da kurulmuştur. Demokratik Halk Partisi'nin önde gelen simalarından ve Parçam fraksiyonu iktidarı döneminde Başbakan olan Sultanali

²¹⁵ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 944.

²¹⁶ Tanin, 2005, a.g.e. s. 295.

Kıştman, tüm bunları “*daha önce yapılan hatalara düşmemek için bir tedbir*” olarak değerlendirmektedir.²¹⁷

Bu arada şu noktayı da belirtmek lazım ki, Taraki ve Emin döneminde ayaklanmaların arkasında sadece İslâmcı gruplar değil, aynı zamanda Demokratik Halk Partisi dışındaki solcular da bulunmaktaydı. Hatta 14 Nisan 1979’da ABD’nin Kabil Büyükelçisi Başbakanlık önünden alınmış ve daha sonra öldürülmüştü. Bu olayın arkasında Hafızullah Emin tarafından öldürülen Tahir Badahşi liderliğindeki milliyetçi solcular (*Sitam-i Milli*) olduğu bilinmektedir. Zaten bu yıllardan sonra ABD ile Afganistan ilişkileri tamamen kesilmiş ve ABD İslâmcı grupları açık bir şekilde desteklemeye başlamıştır.²¹⁸

6) Direnişin Hızlanması ve İslâmi Hareketin Parçalanması

Aslında Davut Han yönetimine karşı başlayan isyanlar, Komünist darbesi ile hız kazanmış ve bölgesel ayaklanmalara dönüşmüştür. Bu ayaklanmalar doğal olarak daha çok Pakistan’da yerleşen İslâmcı liderler tarafından organize ve koordine edilmekteydi. Hafızullah Emin döneminde ise söz konusu ayaklanmalar daha çok hızlanmış ve büyümüştür. Bu dönemlerde Hafızullah Emin’e karşı sadece İslâmcı gruplar değil, aynı zamanda bazı solcular da ayaklanmalara katılmıştır. Bu çerçevede ülkenin güneydoğu bölgelerinde Tahir Badahşi ve Mevlevi Bahis liderliklerindeki milliyetçi komünistler de ayaklanmalara katılırken, öte yandan Maocuların Kabil’in kuzey bölgelerinde başlattıkları mücadeleler de Mecid Kalakani komutasında hız kazanmıştır.²¹⁹

²¹⁷ Kıştmand, 2003, a.g.e. C-3, s. 672.

²¹⁸ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 887.

²¹⁹ Farhang, 1993, a.g.e. C. II, s. 840 – 842.

Hafızullah Emin dönemindeki ayaklanmalar Kabil yönetimini yıkma eşiğine getirmiştir. Bu doğrultuda, İslâmi hareketlerden *Hizb-i İslâmi* lideri Gülbeddin Hikmetyar yaptığı bir roportajda şöyle demiştir:

*Emin yönetiminin kurtuluş yolu yoktu, tüm ilçe ve iller komünistlerden kurtulmuştu. Biz Kabil'e çok yaklaşmıştık. Zaten komünistler de o dönemlerde birbirlerine düşman kesilmişti. Sadece Parçamiler ile Halkiler değil, Halkiler de kendi arasında Taraki taraftarları ile Emin taraftarları birbirine düşmandı. Taraki'yi Emin öldürmüştü. Bu yüzden Taraki taraftarlarının üst düzeydekileri Karmel ile işbirliği yapmıştı ve alt düzeydeki subayları da bizimle temase geçmişti. Bu yüzden Emin hükümetinin hiç şansı yoktu.*²²⁰

Bu doğrultuda Sovyet orduları Afganistan'da yıkılmakta olan komünist iktidarını yeniden sağlamlaştırmak istemekteydi. Ancak bunu da Halk ve Parçam fraksiyonlarını birleştirerek, bu partinin Taraki ve Emin yönetimi döneminde yapmış olduğu yanlışlıkları tekrar etmemek için yeni stratejiler ile gerçekleştirme peşindeydi. Ancak artık ok yaydan çıkmıştı ve Demokratik Halk Partisi Afganistan'da tamamen kötü bir anlam taşımaktaydı. Bu nedenle Sovyetlerin tayin ettiği Babrak Karmel'in tüm planları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu yüzden Sovyetler de Karmel'in koordinasyonu ile şiddete baş vurmuş ve köyleri, kasabaları bombalayarak zorla hükümetini kurmak istemiştir. Ancak bu da kolay olmamıştır.²²¹

Afganistan Sovyet işgaline uğradıktan sonra, günden güne İslâmcı grupların yanına geçen ordu birliklerinin sayısı artarken, bu gruplar halk tarafından da kutsal savaşçılar olarak kabul edilmiş ve büyük destek almaya başlamışlardır. Bu dönemlerde bölgesel ayaklanmalar artık ulusal bir kurtuluş mücadelesine dönüşmüştür. Bu mücadele o dönemlerde Pakistan'da konuşlanan İslâmi hareketlerin liderleri tarafından sahiplenilmişti. Öte yandan Afganistan'a yönelik büyük bir uluslararası yardım da

²²⁰ Tanin, 2005, a.g.e. s. 278.

²²¹ Tanin, 2005, a.g.e. s. 320.

akmaya başlamıştır. Bu yardımlar daha çok Pakistan hükümeti aracılığı ile gerçekleşmekteydi. Pakistan hükümeti de örgüt liderlerine göre bu yardımı dağıtmaktaydı.²²²

Bu çerçevede bazı araştırmacılar, İslâmi hareketin asıl bölünmesinin sebebini bu dönemlerde yapılan söz konusu yardımlardan pay almak için gerçekleşmiş olduğunu ifade etmektedirler.²²³

Daha önce bahsedildiği üzere 1950'lerden sonra Afganistan'da başlayan siyasi hareketlilik kapsamında İslâmi hareketler, Şii ve Sünni olarak iki mezhep bağlamında örgütlenmişti. Daha sonra Şii kanadı, Kum ve Necef ekolleri etrafında toplanmıştı. Sünni fraksiyon ise başlangıçta tek bir Nehzet-i İslâmi etrafında gruplaşmışlardı. Fakat Cevanan-i Müselman-i Afganistan bu grubun gençlik kolunu oluşturmaktaydı. Davut Han'ın baskısı ile Sünni fraksiyon Pakistan'a ve Şii fraksiyon ise İran'a yerleşmişti. Pakistan'a yerleşen Sünni fraksiyon da 1975'te etnik farklılık çerçevesinde Profesör Burhaneddin Rabbani ve Gülbeddin Hikmetyar liderliklerinde ikiye bölünmüştür. Afganistan Sovyetler tarafından işgal edilince birçok gruba ayrıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda Afganistan'daki komünist rejimi ve Sovyet ordusuna karşı mücadele eden grupları şu şekilde incelemek mümkündür:

6. a) Sünni Fraksiyon

İfade edildiği üzere, Sünni fraksiyonun bölünmesi 1975'te Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani ve Peştun asıllı Gülbeddin Hikmetyar'ın birbirinden ayrılması ile başlamıştır. Rabbani *Nehzet-i İslâmi*'nin kurucu üyelerinden biriydi ve Hikmetyar ise gençlik kolu olan *Cevanan-i Müselman*'ın genel sekreteriydi. Her ikisi de 1950'lerden sonra başlayan İslâmi harekette önemli mevkilere sahipti. Davut Han döneminde İslâmi hareketin önde gelen liderleri tutuklanınca bu ikisi de kaçmayı başarmıştı. Pakistan'da her ikisi de liderlik iddiasında bulunmaktaydılar. Bu nedenle, iki grup etrafında

²²² Muhammed İkrâm Andışmand, *Amerika Der Afganistan*, Kabil - 2004, s. 108.

²²³ Armaoğlu, 1999, a.g.e. s. 761 – 771.

toplanılmış ve her iki grup ta 1950’de kurulan İslâmi hareketin devamı olduklarını iddia etmekteydiler. Daha sonra Afganistan Sovyetler tarafından işgal edilince Sünni gruplar bir çok grup etrafında örgütlenerek faaliyetlere başlamışlardır. Bu doğrultuda söz konusu gruplar şunlardır:

1. Cemiyet- i İslâmi-yi (İslami Cemiyet) Bu grup bahsedildiği üzere 1975’te Burhaneddin Rabbani tarafından Pakistan’da kurulmuş ve kendisini direkt 1950’lerde kurulan *Nehzet-i İslâmi*’ye bağlamakta ve hatta onun devamı olduğunu söylemektedir. Bu grup daha çok Afganistan’daki Tacikler ve kısmen kuzeydeki Özbekler tarafından desteklenmekteydi. Davut Han döneminde Pakistan’a gidip tekrar Afganistan’a dönen Ahmedşah Mesud bu gruba bağlı olarak faaliyet göstermekteydi. Afganistan’da en güçlü İslâmi hareket olarak bilinmekle beraber pek fazla bölünmemiştir.²²⁴

2. Hizb-i İslâmi-yi Afganistan (Afganistan İslam Partisi)

Kuruluşu Rabbani ile Hikmetyar arasındaki ihtilafa dayanmaktadır. 1975’te Pakistan’da Gülbeddin Hikmetyar tarafından kurulmuştur. Bu da kendisini *Nehzet-i İslâmi*’ye bağlamaktadır. Daha çok güney ve güneydoğudaki Peştun kabileler tarafından desteklenmekteydi. Ama kısmen kuzeydeki Özbekler, Türkmenler ve Tacikler arasında da taraftarı bulunmaktaydı. En ünlü Özbek komutanı kuzeyde Muhammed Nesim Mehdi’ydi. Tacik komutanı da kuzeydoğudaki Muhammed Beşir isminde biriydi. Bu örgüt de mücadelesine Davut Han’a karşı başlamıştı. Cemiyet-i İslâmi örgütüne mensup Ahmedşah Mesud Afganistan’a dönünce bu örgüt de ülkenin güneyinde Abdulhak isimli bir Peştun komutan aracılığı ile faaliyete başlamıştır.²²⁵

Bu grup, Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiği yıl ikiye ayrılmıştır. Bu gruptan ayrılan Mevlevi Yunus Halis, yine aynı isimde kendi örgütünü

²²⁴ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 161.

²²⁵ Alen – Cley, Far. trc. Pervani, 2004, s. 55.

kurmuştur. Bunları birbirinden ayırmak için ikinci grup halk arasında *Hizb-i İslâmi-yi Halis* adıyla bilinmektedir. Bunun ayrılma sebebi sadece örgüt içerisindeki ihtilaflar olarak bilinmektedir. Yoksa etnik manada hem Hikmetyar hem de Yunus Halis Peştun kökenlidir. Daha sonra 1987’de *Hizb-i İslâmi-yi Halis*’ten Mevlevi Tabib isimli yine Peştun kökenli bir kişinin yine aynı isimde ayrıldığı bilinmektedir. Fakat, bu grup halk arasında pek fazla tanınmamaktadır.²²⁶

3. Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan (Afganistan Milli Kurtuluş Cephesi)

Afganistan’da faaliyet gösteren İslamci gruplara bağlı silahlı birlikler, bölgesel ve etnik rekabetleri doğrultusunda zaman zaman kendi aralarında da silahlı çatışmalara girmektedir. Bu nedenle, Pakistan’daki liderler çoğu zaman kendilerine yardım eden ülkelerin eleştirilerine maruz kalmaktaydılar. Dolayısıyla defalarca liderler arasında savaşmamak konusunda farklı antlaşmalar yapılmış ve farklı isimler ile birleşme kararı alınmıştır. Bu çerçevede, Haziran 1978’de Pakistan hükümetinin baskısı ile Hikmetyar ve Rabbani grupları kendi arasında birleşme kararı almışlardır. Bu birleşmede her iki grup arasında hassasiyet yaratmamak için *Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan* adı verilmiştir. Ayrıca söz konusu yeni grubun başına da üçüncü bir kişinin getirilmesi kararı alınmıştır. Bu bağlamda Afganistan’da saygı duyulan bir tarikat lideri olan Sıbgatullah Müceddedi getirilmiştir. Fakat, Sovyet işgalinden sonra Hikmetyar ve Rabbani yeniden ayrılırken, Müceddedi de söz konusu hareketi yeni bir siyasi gruba dönüştürerek mücadelelerine devam etmiştir. Bu hareket daha çok Kral Zahirşah’ın yeniden Afganistan’a getirilmesinden yanaydı.²²⁷

4. Hareket-i İnkılab-i İslâmi-yi Afganistan (Afganistan İslami Devrim Partisi)

Hizb-i İslâmi ve Cemiyet-i İslâmi’nin oluşturduğu Cebhe-yi Necat-i Milli dağılınca, Pakistan ve Arap ülkeleri yeniden bu grupları birleştirmeye yönelik harekete geçmiştir. Bu nedenle 1979’da yeniden bir birlik kurarak, bu gruplar arasında birleştirici bir rol oynaması umuduyla eski Nehzet-i İslâmi’nin kurucu üyelerinden olan Peştun asıllı

²²⁶ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 211, 213.

²²⁷ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 152 – 155.

Mevlevi Muhammed Nebi'yi bu grubun başına getirmişlerdir. Ancak bir süre sonra yeniden söz konusu ittifakın bozulduğu ve Mevlevi Muhammed Newbi'nin aynı isimde yeni bir siyasi hareket olarak karşımıza çıktığı görülmüştür. Dikkati çeken nokta da, aynı şeylerin sürekli olarak tekrarlanmasıdır.

5. Mahaz-i Milli-İslâmi-yi Afganistan: Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilince bir çok kişi ülkeyi terk ederek Pakistan'a sığınmıştı. Halk arasında biraz taraftara sahip olanlar hemen kendilerine yeni bir siyasi grup kurmuşlardır. Bu bağlamda Afganistan'daki Kadiri Cemiyetine mensup Pir Seyid Ahmed Gelani 1979'da Pakistan'da *Muhaz-i Milli – İslâmi-yi Afganistan* adıyla bir hareket kurmuş ve Sovyet işgaline karşı savaşıyan tarikat üyelerine dış destek temin etmeye çalışmıştır. Bu gruba mensup kişiler daha çok Kadiri tarikatine mensup kişilerdir.²²⁸

6. İttihad-i İslâmi (İslâmi Birlik): Daha önce de bahsedildiği üzere İslâmi gruplar arasında zaman zaman birtakım birleşmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda Sovyet işgalinden sonra, Muhaz-i Milli, Hareket-i İnkılab-i İslâmi ve Cebhe-yi Necat-i Milli hareketlerinin birleşmesi ile 1979'da *İttihad-i İslâmi-yi Mücahidin-i Afganistan* kurulmuştur. Fakat kısa bir süre sonra bu birleşme tekrar bozulmuştur. 1980 sonlarında General Ziyaülhak'ın baskısı ile, Cemiyet-i İslâmi, Hizb-i İslâmi (Hikmetyar), Hizb-i İslâmi (Halis), Mahaz-i Milli – İslâmi, Cebhe-yi Necat-i Milli ve Hareket-i İnkılab-i İslâmi'nin birleşmesi sonucunda tekrar aynı isimle (*İttihad-i İslâmi-yi Mücahidin-i Afganistan*) yeniden birleşmişlerdir. Ancak, daha önceki birleşmelerin kalıcı olmadığı gerekçesi ile bu birleşmenin liderliği üzerine ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır. Hizb-i İslâmi Lideri Gülbeddin Hikmetyar, tam bu sıralarda Kabil hapishanelerinden kurtulup Pakistan'a gelen Abdurrahman Resul Sayyaf'ı liderlik için önermiştir. Sayyaf Pakistan'a yeni gelmiş ve hiçbir gruba bağlı değildi, ancak eski Nehzet-i İslâmi'nin gençlik kolu olan Cevanan-i Müselman-i Afganistan'ın kurucularından biriydi. Bu nedenle liderlik için tüm grup liderlerinin onayını almıştı. Böylece Sayyaf bu ittifakın liderliğine getirilmişti. Fakat bu birleşme de sadece bir yıl devam etmiştir. 1981'de söz konusu

²²⁸ Tanin, 2005, a.g.e. s. 311

gruplar yeniden kendi başlarına hareket etmeye başlamış ve zaman zaman kendi aralarında da silahlı çatışmaya girmişlerdir. Abdurrah Resul Sayyaf da 1981’de İttihad-i İslâmi-yi Mücahidin-i Afganistan ismini *İttihad-i İslâmi Berayi Azadi-yi Afganistan* olarak değiştirmiş ve farklı bir grup sıfatıyla varlığını sürdürmüştür. Bu grup halk arasında kısaca, *İttihadi Sayyaf* veya *İttihad-i İslâmi* adıyla tanınmaktadır.²²⁹

6. b) Şii Fraksiyon

Daha önce bahsedildiği üzere 1950’lerden sonra Afganistan’daki siyasi hareketlilik bağlamında İslâmcı gruplar Şii ve Sünni olarak iki yönde faaliyet göstermekteydiler. Fakat, Sünni hareket tek bir Nahzet-i İslâmi çerçevesinde faaliyet ederken, Şii hareket ise önceleri Kum ve Necef ekolleri olarak iki kolda örgütlenmişti. Ancak daha sonraki dönemlerde, 1965’lerden sonra onun üzerinde Şii – İslâmi hareketin ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Davut Han’ın İslâmi hareketlere yönelik baskıları neticesinde, Sünni hareket liderleri Pakistan’a konuşlanırken, Şii hareketlerin liderleri de İran’a sığınarak oradan faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra Afganistan, Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiğinde, destekçi ülkeler ve bazı aydın çevrelerin bu grupların birleşmesi hususunda birtakım teşebbüslerde bulundukları görülmüştür. Bu teşebbüsler, Sünni gruplar arasında neticesiz kalırken, Şii-İslâmi gruplar arasında olumlu sonuç vermiştir. Bu bağlamda Şii-İslâmi hareketler etnik köken itibarıyla iki önemli kolda birleşmiştir.

Bunların birincisi daha önce üçüncü bölümde sözünü ettiğimiz gibi, 1978’de Şeyh Asıf Muhsini liderliğinde kurulan *Hareket-i İslâmi Afganistan*’dır. Afganistan’ın Peştun Şii’lerinden olan Muhsini İran’ın desteğini alarak Hazara olmayan tüm Şiiler tarafından desteklenmektedir. Son dönemlerde Hazaralar arasında da kayda değer bir taraftara sahip olan Muhsini’nin nüfuz alanı daha çok güney ve güneydoğu bölgeleridir.

İkinci grup ise *Hizb-i Vahdet-i İslâmi-yi Afganistan* adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu grup, özellikle Hazara olan tüm Şii siyasi ve sosyal hareketleri

²²⁹ Bu bilgilere ilişkin bkz: Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 78 – 83.

birleştiren bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grup, farklı tarihler ve farklı bölgelerde gerçekleştirilen farklı toplantılar sonucunda, tüm Hazara-Şii grupların katılımı ile 1989'da Bamyân'da gerçekleştirilen son toplantıda kurulmuştur. Daha sonra 1990'de yine Bamyân'da gerçekleştirilen birinci kongre ile Abdulali Mazari bu grubun liderliğine getirilmiştir.²³⁰ Abdulali Mazari, daha sonra 1996'da Taliban örgütü tarafından öldürülmüştü. Onun yerine Adbulkerim Kalili bu örgütün liderliğini üstlenmiştir.

Görüldüğü gibi Afganistan'daki İslâmi hareketlerin Şii fraksiyonu başlangıçta farklı isimler halinde faaliyet gösterirken, Sovyet işgaline karşı birleşmişlerdir. Ancak Sünni fraksiyon bu birleşmeyi bir türlü başaramamış, bir çok küçük gruplara ayrılmış ve hiç bir zaman ortak bir noktada birleşememişlerdir. Bu grupları destekleyen ülkelerin teşebbüsleri ile zaman zaman birleşmeler olduysa da kısa bir süre içerisinde bu birleşme bozulmuş ve birleşmede kullanılan isimler de tamamen bağımsız yeni bir grup olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum 1992'de komünist rejiminin yıkılmasından sonra iktidara gelen İslâmcı grupların güçlü bir hükümet kurma hususunda başarısızlıklarına sebep olmuştur.

²³⁰ Bu harekete ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 240 - 252.

V. BÖLÜM

SOVYET İŞGALİNDEN BUGÜNE SİYASİ PARTİLER

Sovyetlerin en büyük korkusu Hafızullah Emin'in Afganistan hâkimiyetini ele geçirmesiydi. Sovyet askerlerinin ilk olarak Emin tarafından davet edilmesine rağmen, Emin'in ABD'de eğitim görüp uzun bir süre bu ülkede kalması Sovyetler Birliğindeki siyasi çevrede onun CIA casusu olabileceği ihtimali üzerine tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmayı asıl ortaya atan da Babrek Karmel liderliğindeki Parçam fraksiyonuydu. Bu nedenle Sovyetler Birliği Emin'e hiç güvenmiyordu.²³¹

Öte yandan Emin'in aşırı tutumları ve toplu katliamları nedeni ile hızla büyüyüp önüne geçilmez bir hal alan bölgesel ayaklanmalar da Sovyetler Birliği'nde ABD'nin bu bölgelere yerleşmesi yönündeki endişelerini arttırmıştır. Bu arada esas konumuz Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgalinde ki asıl hedefinin ne belirlemek olmadığı için bu konu üzerinde durmayı lüzumsuz görüyoruz. Fakat, şunu belirtmek gerekir ki, Sovyetler Birliği "*kardeş sosyalist ülkeler*" kapsamında kendi arka bahçesi ve stratejik derinliği olarak kabul ettiği Afganistan'daki bu gelişmeleri önlemek için acil bir karar almak mecburiyetindeydi. Bu çerçevede 26 Kasım 1979'da Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin yaptığı olağanüstü toplantının çok hararetli tartışmalar ile geçtiği bilinmektedir. Bu tartışmalarda toplantıya katılanların tamamı tek bir fikirde birleşmişlerdi, o da Hafızullah Emin'i ortadan kaldırarak Babrak Karmel'i onun yerine getirme fikriydi. Ancak bunun yolları üzerinde bir türlü fikir birliği sağlanamazdı. Nihayetle yapılan bir oylama neticesinde toplantıdan işgal kararı çıkmıştı.²³²

Aralık 1979'da başlayan Afganistan işgali, 1989'a kadar tam on yıl devam etmiştir. İşgal boyunca Sovyet ve Afganistan merkezi hükümeti sadece şehir

²³¹ Andişmand, 2004, a.g.e. s. 103 – 104.

²³² Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 175.

merkezlerini kendi kontrolünde bulundurmaktaydı, ama nüfusun çoğunluğunu oluşturan kır, kasaba ve köyler tamamen direniş güçlerinin kontrolündeydi. Direnişçiler zaman zaman şehir merkezlerine saldırmak sureti ile vur kaç ya da gerilla savaşlarına devam etmekteydi. Son dönemlerde direniş güçleri bazı şehir merkezlerini de ele geçirmişlerdi. Öte yandan, daha önceki bölümlerde söylendiği üzere, Afganistan'daki İslâmi direniş grupları birçok grup halinde Sovyetlere karşı savaşmaktaydılar. Bu da Sovyetlere karşı savaşta gruplar arası bir rekabet ortamını yaratmıştır. Ayrıca, Sovyet tankları bir noktadan başka bir yere hareket ettiğinde bunu gören halk da en yakın direniş güçlerine haber vermektedir. Direnişçiler Sovyet konvoylarını habersiz yakalamak için harekete geçmekte ve büyük bir darbe vurmaktaydılar. Bu nedenle Afganistan'da Sovyet askerleri hasarsız ve kayıpsız bir gün geçirmezlerdi. Diğer taraftan da Afganistan merkezi hükümeti tarafından asker olarak cepheye gönderilen gençler silahlarıyla birlikte akın akın direnişçilere katılmaktaydı. Bu da günden güne direnişçilerin güçlenmesine neden olmaktaydı.²³³

Sovyetler Birliği için Afganistan artık korkulu bir rüyaya dönüşmüştür. On yıl boyunca Sovyetlerin gücü Afganistan'da günden güne zayıflamaya başlamıştır. Öte yandan Afganistan'da faaliyet gösteren İslâmi siyasal partiler veya hareketler de Sovyet işgali ile beraber dünya çapında tanınmış ve yardım toplamaya başlamışlardır. Bu nedenle söz konusu gruplar artık savaş ile alınamayacak kadar güçlenmişlerdi. Dolayısıyla Sovyetler Birliği, bir tarafta Afganistan'ı kaybetme korkusu diğer tarafta da bu ülke bataklıklarına batma korkusu ikileminde kalmıştı. Bu nedenle acil bir çözüm arayışına girmiştir. Özellikle 1985'ten sonra, Sovyetler Birliği siyasi kulislerinde, Afganistan sorununun askeri yönden çözüme kavuşması mümkün olmadığı tartışılmaya başlamıştı. Hatta Sovyet Komünist Partisi Merkez komitesinde zaman zaman Afganistan'dan çekilme meselesinin de tartışılmaya başlandığı bilinmektedir. Çünkü

²³³ Amir İtimad Danışyar, *Ceng-i Afganistan ve Şurevi, Amil-i Fropaşi-yi Cehan-i Komünizim*, Tahran, 1992, s.127 – 138.

Afganistan Sovyetler için âdeta bir bela haline gelmişti. Araştırmacılara göre Sovyetlerin Afganistan’da bir günlük sadece uçak masrafları 15 milyon Amerikan Dolarına ulaşmıştı ve tüm masraflarının günde bir milyar doların üzerinde olduğu söylenmektedir.²³⁴

Nisan 1985’te Mihail Gorbaçev Sovyetler Birliği liderliğine gelmişti. Bu tarihten sonra tüm Sovyet coğrafyasında birtakım değişimin yaşanmaya başlandığı bilinmektedir. Artık bu tarihten sonra Sovyet askerlerinin Afganistan’ı terk etmesi meselesi açık bir şekilde konuşlmaya başlanmıştır. Hatta Sovyet Komünist Partisinin 27. kongresinde de Sovet askerlerinin çekilmesi tartışmaya açılmış ve şartlı olarak çekilme kararı alınmıştır.²³⁵

Haziran 1985’te Moskova sokakları, Afganistan’da savaşan asker ailelerinin büyük çapta bir gösterisine sahne olmuştur. Tam bu sıralarda dördüncü Cenevre Konferansı başlamıştı. Bu konferansta, Sovyetlerin Afganistan’dan çekilmesi, buna karşın Afganistan’da savaşan direnişçilere uluslararası silah yardımının kesilmesi ve buna da ABD ile Sovyetler Birliği’nin garantörlük yapması kararı alınmıştı. Ancak ABD kendi garantörlük belgesini daha sonra 13 Eylül 1986’da Birleşmiş Milletler’e teslim etmiştir.²³⁶

Sonuçta Afganistan’da yenilmiş bir durumda kalan Sovyetler Birliği Gorbaçev döneminde, hem iç ve hem de uluslararası baskılar neticesinde Afganistan’dan çekilme kararı almıştır. Ama asıl çekilme sebebi Afganistan’da yenilgiyi kabul etmiş olmasıydı. Nihayette Nisan 1989’da bu ülkeyi terk etmiştir.

²³⁴ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 349.

²³⁵ Danışyar, 1992, a.g.e. s. 326

²³⁶ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 353.

1) Necibullah Hükümeti Döneminde Siyasi Partiler ve Halk - Parçam Sorunları

Daha önce kısmen işaret edildiği üzere Mihail Gorbaçev Nisan 1985'te Sovyet liderliğine gelince, Sovyet askerlerinin Afganistan'ı terk etmesi hususundaki projeleri gündeme getirmeye başlamıştır. Gorbaçev, Afganistan'ı terk ettikten sonra da bu ülkeyi kendi elinde tutmak için çabalamaktaydı. Öte yandan Afganistan'da fiilen devam edip tamamen kontrolden çıkmış olan savaşı kısmi de olsa kontrol altında tutmak istemekteydi. Bu da Babrak Karmel'in Afganistan cumhurbaşkanlığında olduğu sürece mümkün gözükmüyordu. Dolayısıyla Gorbaçev, Afganistan siyasetine birtakım yenilikler getirmeden önce bu ülkenin idaresini değiştirmek istemiştir. Bu kapsamda Mart 1985'te Babrak Karmel başkanlığındaki bir grup heyeti Moskova'ya davet etmiştir. O dönemde Afganistan Başbakanı ve *Cebhe-yi Milli –yi Peder Vatan*²³⁷ Genel Başkan Yardımcısı olarak bu heyetin terkinde bulunan Sultanali Kıştmand, “*bu seferde Gorbaçev Afganistan'daki muhaliflere ilişkin, kabul edilmez bazı şeyler söyledi, ama Karmel tarafından şiddetle reddedildi*” demektedir. Yine Kıştmand ekleyerek, Gorbaçev ile Babrak Karmel'in üç saate yakın gizili bir toplantı yaptıklarını anlatırken bu toplantının içeriğinin bilinmediğini ifade etmektedir.²³⁸

Moskova'dan döndükten sonra Babrak Karmel, pek fazla televizyon perdelerine çıkmamaya başlamış ve direnişçilere yönelik daha yumuşak tavırları ile dikkat çekmeye başlamıştı. Öte yandan bu seferden döndükten sonra, “*Karmel'in Onlu Tezi*” veya “*Ulusal barışı sağlamak için Afganistan devletinin önerisi*” adı altında bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirimde, ilk defa ulusal barış ve küskün kardeşler gibi ifadelerin yanısıra, direnişçilerin demokratik ortamda mücadelelerine devam etmesi yönündeki fikirlere yer verilmişti. Bunlar o günün şartlarına göre, Afganistan devletinin büyük bir tavizi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu seferden sonra Karmel kabinede, o güne

²³⁷ Babrak Karmel Sovyet himayesi ile iktidara gelince, Halk, Parçam ve diğer sol fraksiyonlarını birleştirmek amacı ile Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan'ın ismini *Cebhe-yi Milli-yi Peder Vatan (Ata Yurt Milli Cephesi)* olarak değiştirmişti.

²³⁸ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s.710 – 715.

kadar hiç görülmemiş şekilde, birçok itirazlara rağmen kendi partisine mensup olmayan tam on kişiyi kabineye getirmiştir.²³⁹

Sonuçta tüm bunlar direnişçilerin dikkatini pek fazla çekmemektedir ve direnişçiler bunları birer aldatmaca olarak kabul etmekteydiler. Bu sebepten dolayı Moskova, Afganistan idaresini değiştirmek istemişti. Bu kapsamda 4 Mayıs 1986’te Babrak Karmel hastalık bahanesi ile Partinin genel başkanlığından istifa ederek Dr. Necibullah’ı desteklemişti. Böylece Dr. Necibullah Parti Genel Başkanı olarak göreve başlamıştı.²⁴⁰

Necibullah o güne kadar Parti (Solcuların Parçam fraksiyonu) içerisinde sıralamaya göre altıncı ya da yedinci kişi olarak görülmekteydi. Hatta onun Afganistan Sovyet orduları tarafından işgal edildiği dönemlerde Partiye girdiği bilinmektedir. Babrak Karmel’in büyük desteği ile o son dönemlerde istihbarat başkanlığına getirilmişti. İstihbarat Başkanı iken Ruslar ile çok yakın ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Mart 1985’te Babrak Karmel ile birlikte giden heyetin terkinde İstihbarat Başkanı sıfatı ile Moskovaya gitmişti. Babrak Karmel’in yerine onun parti başkanlığına gelmesi beklenmeyen bir gelişme olarak görülmektedir.²⁴¹ O dönemlerde Afganistan Komünist Partisi Genel Başkanlığı, Afganistan’ın birinci adamı anlamına gelmekteydi. Hemen ardından Babrak Karmel Afganistan cumhurbaşkanlığından istifa ederek Sovyetlere gidip yerleşmişti. Necibullah bunun üzerinde, 20 Kasım 1986’da Hacı Muhammed Çemkanay isimli bir kabile reisini devletbaşkanı vekili olarak atamıştı. Eylül 1987’de davet edilen Loya Cirga, Afganistan anayasasına birtakım değişiklikler getirirken, Necibullah’ı yedi yıllığına Afganistan Cumhurbaşkanı olarak tayin etmişti. Ayrıca söz konusu Loya Cirga, Afganistan’ın ismini *Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti*’nden, *Afganistan Cumhuriyeti* şekline dönüştürmüştür.²⁴²

²³⁹ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 350, 351.

²⁴⁰ Tanin, 2005, a.g.e. s. 334.

²⁴¹ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 984, 985.

²⁴² Tanin, 2005, a.g.e. s. 334. Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 985.

Öte yandan Necibullah 20 Ekim 1987’de *Ulusal Barış Yolu* adı altında yeni bir öneriyi ilân etmiştir. Bu öneri başlıca şu maddelerden ibaretti:

1. *Demokratik ve sol partilerin birleştirilmesi ve tüzüklerinin yeniden düzenlenmesi,*
2. *Tüm grupların katılımı ve fikirlerini alarak çok partili bir siyasal düzenin kurulması önerisi,*
3. *Koalisyon hükümetine zemin hazırlamak için belli mekanizmaların kurulması,*
4. *Üst düzey devlet memurlarının atanması için tüm grup temsilcilerinden oluşan belli bir kurumun düzelmesi,*
5. *Ateşkes anlaşmalarına reayet edilmesi,*
6. *Tüm grupların katılımı ile yeni anayasanın düzenlenmesi,*
7. *Cumhurbaşkanlık seçimlerine hazırlık.*²⁴³

Necibullah’ın tüm bu çabalarına rağmen, bir taraftan İslâmi direniş hareketleri silahlı mücadelelerine devam ederken, diğer yandan da Sovyet ordularının Afganistan’dan çekilme projeleri de devam etmekteydi. Öte yandan Necibullah, ‘‘*Ulusal Barış Yolu*’’ projesini yürürlüğe koymuştu. BM’nin Afganistan özel temsilcisi Benon Sevon bu projeyi yürütölmekteydi. Ancak bu proje de İslâmi direniş hareketlerine pek fazla etki yapmamıştır. Nisan 1989’da Sovyetler Birliğı Afganistan’ı terk ettikten sonra da İslâmi direniş hareketleri, ülkeyi komünist idaresinden temizlemek adına savaşımaya devam etmişti.²⁴⁴

Diğer taraftan bu dönemlerde 1987’deki Loya Cirga tarafından onaylanıp yürürlüğe konan anayasa çerçevesinde açık bir şekilde faaliyet gösteren küçük partiler de mevcuttu. Bu partiler ve liderleri şunlardı:

²⁴³ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 989.

²⁴⁴ Danişyar, 1992, a.g.e. s. 326

- *SAZA : Sazman-i İnkılabi-yi Zehmet-keşan-i Afganistan*, (Halk arasında *Sitem-i Milli* adıyla bilinmekteydi). Kurucusu Tahir Badahşi ve Bahis Badahşi (1968), bu dönemde genel başkanı, Mahbubullah Kuşani.
- *SEFZA : Sazman-i Fedaiyan-i Afganistan*, 1980'den sonra SAZA'dan ayrılmıştı. Genel Başkanı Beşir Bağlani.
- *Hizb-i Adalat-i Dehkan-an-i Afganistan*, 1986'da Abdulhekim Tevana tarafından kurulmuştu.
- *Nahzet-i Hambastagi-yi Mardom-i Afganistan*, 1987'de Muhammed Server Nuristani tarafından kurulmuştu.
- *Sazman-i Kargeran-i Cevan-i Afganistan*, 1988'de Abdulaziz Tarahil tarafından kurulmuştu.
- *Cebhe-yi Milli*, Demokratik Halk Partisi'nin devamı olarak Karmel tarafından kurulmuştu. Bu dönemdeki lideri, Abdurrahim Hatif'ti.²⁴⁵

Bu dönemlerde yukarıda isimleri geçen siyasi partiler, Kabil ve diğer bölgelerde açık bir şekilde faaliyetlerine başlarken, başlangıçtan beri hükümetin en büyük ortağı olan Halk (Demokratik Halk Partisinin Halk fraksiyonu) ile Parçam fraksiyonları arasında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Daha önce Halk ve Parçam fraksiyonları arasında kurulan ittifak bu dönemler itibarıyla bozlmaya yüz tutmuştur. Bu çerçevede, Seyid Muhammed Gulabzoy, Aslam Vatancar ve Şehnavaz Tanay gibi Halk fraksiyonunun önde gelen simaları açık bir şekilde hükümete yüklenmeye başlamışlardır.²⁴⁶

Solcuların Halk fraksiyonunu oluşturan kişiler, devlet idaresinde daha çok Peştun üstünlüğünü savunmaktaydılar. Necibullah da zaman zaman bu zihniyetin etkisine girmekteydi. Ama hükümet içinde bu zihniyetin yayılmasını hedeflenen barış çalışmalarına olumsuz bir tesiri olduğunu biliyordu. Bu nedenle söz konusu fikirlerden kaçınmaya çalışmaktaydı. Sovyetlerin Afganistan'ı terk etmesinden sonra, Nisan 1989

²⁴⁵ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 990.

²⁴⁶ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 708.

Karmel döneminde Başbakan olan Hazara asıllı Sultanali Kıştmand'ın yeniden Başbakanlık görevine atanması, Halk fraksiyonunu daha çok kızdırmıştı. Ayrıca bu yıllarda söz konusu grubun liderliğini yapan İçişleri Bakanı Gulabzoy, Necibullah tarafından görevden alınarak Moskova Büyükelçiliğine gönderilmişti. Bu yüzden Halk fraksiyonu Necibullah liderliğindeki Parçam fraksiyonuna karşı yeniden mücadeleye başlamıştı.²⁴⁷

Gulabzoy'dan sonra bu grubun liderliğini, o dönemde Milli Savunma Bakanı olan Şehnevaz Tanay üstlenmişti. Şehnevaz Tanay, Marat 1990'da Hizb-i İslâmi lideri Gülbeddin Hikmetyar ile anlaşarak bir darbe girişiminde bulunmuştu. Ancak bu darbe başarısız olunca, Halk fraksiyonuna mensup birçok subayın yakalandığı ve bu grubun bir daha da açık faaliyete başlayamadığı bilinmektedir.²⁴⁸

Uzun bir müddetten beri Hikmetyar'ın yanında olan Şehnevaz Tanay Taliban hâkimiyetinin yıkılışından sonra yeniden ortaya çıkmıştır. Karzai hükümeti döneminde *Da Milli Gorzang* (Milli Hareket) adıyla yeni bir parti kurarak 2009 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olmuştu.

Bu arada Tanay darbesinden sonra Necibullah, *Hizb-i Demokratik-i Halk-i Afganistan* veya farklı ismi ile *Cebhe-yi Milli Peder Vatan* partisinin ismini *Hizb-i Vatan* (*Vatan Partisi*) olarak değiştirmişti. Ancak bu da direnişçilerin savaştan el çekmeleri yönünde herhangi bir etki etmemişti. Neticede General Dostum'un gerçekleştirmiş olduğu bir askeri darbe ile Nisan 1992'de Necibullah hükümeti yıkılmış ve direnişçilerin iktidarı ile Afganistan tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır.

²⁴⁷ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Tanin, 2005, a.g.e. s. 342, 343. Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 1002.

²⁴⁸ Hikmetyar'ın kendisi uzun zamandan beri kendisi ile ilişkisi olan Muhammed Asif Şur isimli bir generalden söz etmektedir. Buna göre Tanay'ın irtibatını Hikmetyar ile sağlayan kişinin de söz konusu general olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Gülbeddin Hikmetyar, *Desayis-i Penhan, Çehre-ha-yi Üryan*, Peşaver, 1995, s. 53.

2) Komünist İktidarının Sonu ve Direnişçilerin İktidar Mücadelesi

Necibullah hükümetinin yıkılış sebebi olarak araştırmacılar farklı fikirler öne sürmektedir. Kimi Sovyetlerin yardımlarını kesmesiyle Afganistan'daki omünist rejiminin günden güne zayıflamaya başladığını söylerken, kimi de İslâmi direniş güçlerinin güçlenmesini sebep olarak göstermektedir. Fakat, araştırmacıların neredeyse tamamı, Sovyetlerin yıkılmasına paralel olarak Necibullah hükümetinin zayıfladığını ve nihayetinde yıkıldığını söylemektedirler. Tüm bunlar Afganistan'da Necibullah hâkimiyetindeki Komünist rejiminin yıkılmasına sebep olan dış etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat biz burada iç etkenler açısından kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Necibullah döneminde devletin önemli mevkilerinde görev yapan birtakım gözlemciler, dönemin Milli Savunma Bakanı Şehnevaz Tanay'ın 1990'daki askeri darbesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Necibullah'ın epeyce şımarıldığını ifade etmektedirler. Bu kapsamda, dönemin Güney bölgeler komutanı General Nurulhak Ulumi, *“Tanay darbesinden sonra, Necibullah çok agrasifleşmişti. İsteddiği zaman hükümette ve orduda istediği değişikliği yapmaktaydı, bu da hükümet içinde Necibullah'a karşı memnuniyetsizliklerin artmasına sebep olmuştu.”* ifadesini kullanırken, yine bu dönemlerde Necibullah'ın etnik üstünlük politikasını takip ettiğini söylemektedir.²⁴⁹

Bu dönemlerde Necibullah'ın etnik milliyetçilik politikasını, tam on yıl Başbakanlık yapan ve *Demokratik Halk Partisinin Genel Başkan Yardımcısı* olan Sultanali Kiştmand da şu cümleler ile ifade etmektedir:

“Necibullah kavimcilik eğilimleri çerçevesinde hem Parti içerisinde hem de hükümet içinde beni ve benim gibi Peştun olmayan arkadaşları zayıflatmak için

²⁴⁹ Tanin, 2005, a.g.e. s. 358.

uğraşmaktaydı. Tabii ki bu onun en büyük siyasi hatalarından biri olarak değerlendirilebilir.’,²⁵⁰

Yine Necibullah’ın yıkılışında iç etkenler açısından belirleyici rolü oynayan General Abdurraşid Dostum, onun etnik milliyetçilik bağlamındaki radikal tavırlarını şu şekilde açıklamaktadır:

‘‘Bir konvoyun geçmesi için Kandahar ile Kalat ²⁵¹karayolunun güvenliğini sağlamak görevinden döndüm. Necib (Necibullah) beni makamına çağırdı ve gittim. Çok kızgındı. Belli ki birileri birşeyler söylemişti ona. Bana ne kadar askerimin olduğunu söyledi. Ben de kırk binin üzerinde olduğunu söyledim. Kızgın bir şekilde, ‘Bir planın mı var ! Bu kadar asker ile ne yapacaksın?’ diye sordu. Ben de ona çalıştığımı ve nereye isterse oraya görev için gittiğimi söyledim. Yine aynı kızgınlıkla bana bakarak, ‘Taşkent’te İslâm Karimov’un havasından geçilmiyor, burada da senin havandan geçilmiyor’ dedi. Ben şaşırdım. Ona şöyle dedim: ‘Karimov Özbekistan Devletbaşkanı’dır. Ben Özbek de olsam onunla bir ilgim yok. Ben Afganistan vatandaşıyım ve Afganistan için çalışırım’. O bana çok kızmıştı. ‘Seninle Karimov’un planlarından haberim var’ dedi. Gerçekten de Karimov’un adını duymuştum ve onunla hiç bir ilişkim yoktu.’,²⁵²

Yukarıda sözü geçen mevzular kapsamında, 1990’dan sonra çoğunluğunu Özbek ve Türkmenlerin oluşturduğu Kuzey bölge komutanlığına Cuma Asak isimli aşırı bir Peştun milliyetçisi getirilmişti. Bu kişinin aslında psikolojik sorunu olduğu halk arasında bilinmektedir. Bu bağlamda, vali ve bazı devlet memurlarını dövdüğü söylenmektedir. Ayrıca söz konusu kişi sokağa çıktığında halk onun yolundan uzaklaşmaya başladılar. Öte yandan bu kişinin asıl memleketi olan Kandahar’da halk tarafından hiç sevilmediği de

²⁵⁰ Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 982.

²⁵¹ Kandahar Afganistan’ın güneyinde yer alan bir vilayet. Kalat ise güneybatıdaki Badgis vilayetinin şehir merkezinin adıdır. O dönemlerde en güvenliksiz bölge olarak bilinmekteydi.

²⁵² Tanin, 2005, a.g.e., s. 360, 361. Ayrıca söz konusu diyalogu bizzat General Dostum’un kendi ağzından bir kaç kez dinlemişim.

bilinmekteydi. Bu nedenle defalarca General Dostum ve birtakım halk büyükleri bu kişinin görevden alınması hususunda Necibullah'a önerilerde bulunmuştu. Fakat Necibullah onu görevden almak yerine, ahlaki ve psikolojik yönden ondan geri kalmayan bir başka Peştun milliyetçisi olan Tac Muhammed isimli kişiyi de ona yardımcı olması için Belh Emniyet Başkanlığına getirmiştir. Hemen ardından, bölgedeki Peştun olmayan komutanları zayıflatmak amacı ile Mezar-i Şerif'teki 18. Fırka komutanlığına Bihüda (Allahsız) lakaplı ve Resul isimli bir kişi gönderilmişti. Bununla birlikte Hayratan bölge komutanı Tacik asıllı General Mümin görevden alınmıştı. Öte yandan o dönemde bölgenin en büyük komutanı olan General Abdurraşid Dostum'a yönelik bir suikast girişiminde bulunulmuştu.²⁵³

Tüm bunlar, General Dostum liderliğindeki askeri birliklerin ve bölgedeki Peştun olmayan unsurların sabrını taşıran son damlalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden General Dostum, direniş liderlerinden Tacik asıllı Ahmedşah Mesud ve Hazaraların lideri Abdulali Mezari ile anlaşarak askeri bir darbe ile Necibullah hükümetine son vermiştir.

Mart 1992'de Kuzey'in yıkılması ile beraber, Necibullah tüm devleti *Hizb-i İslâmi* lideri Gülbeddin Hikmetyar'a teslim etmek maksadı ile harekete geçmişti. Hikmetyar birlikleri, hükümeti teslim almak üzere Kabil'e akın etmişlerdir. Ancak ondan önce Kabil Havaalanı başta olmak üzere tüm stratejik noktalara, General Dostum, Ahmedşah Mesud ve Abdulali Mezari birlikleri yerleşmişlerdi. 28 Nisan 1992'de Necibullah hükümeti tamamen yıkılmış ve Kabil İslâmi direniş birliklerinin kontrolüne geçmiştir. Necibullah ülkeyi terk etmek isterken havaalanında General Dostum birlikleri tarafından geri çevirilince Kabil'deki BM binasına sığınmıştı. Böylece Kabil yönetimi üzerine, direniş güçleri arasında büyük çatışmalar başlamıştı. Uzun çatışmalar

²⁵³ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Kıştmand, 2003, a.g.e. C. III, s. 1051 – 1054.

sonrasında Hikmetyar birlikleri mağlup olarak Kabil'i terk etmek mecburiyetinde kalmıştı.²⁵⁴

Mart 1992'de Kuzey bölgelerin direnişçilerin eline geçmesi ile General Dostum liderliğinde, *Kuzey Askeri Konseyi* adıyla kuzeydeki tüm direniş gruplarının katılımında bir askeri konsey kurulmuş ve mücadelelerine devam etmişlerdi. Öte yandan direnişçilerin liderleri Pakistan'ın Peşaver kentinde toplanarak geçici bir hükümetin kurulması yöünde tartışmaktaydılar. Uzun tartışmalar neticesinde tüm grupların katılımı ile altı aylık geçici bir hükümet teşkilini kurmuşlardı. Buna göre ilk iki ay, *Cebhe-yi Necat-i Milli* lideri Sıbgatullah Müceddedi ve ikinci devredeki dört ayda da *Cemiyet-i İslâmi* lideri Burhaneddin Rabbani geçici devlet başkanı olacaktı. Bu amaçla tüm liderler Kabil'e gelmiş ve böylece Kabil, tarihinin en kanlı silahlı çatışmalarına sahne olmuştu. Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmi* söz konusu hükümeti kabul etmeyerek farklı bahanelerle Kabil'i bombalamaya devam ederken, diğer taraftan da Kabil sokaklarında Abdurrah Resul Sayyaf (Peştun) liderliğindeki *İttihad- İslâmi* birlikleri ile Abdulali Mezari (Hazara) liderliğindeki *Hizb-i Vahdet* birlikleri arasında kanlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştı.²⁵⁵

Diğer taraftan Müceddedi'den sonra hükümeti devralan Burhaneddin Rabbani, dört aylık süresi geçmesine rağmen hükümeti bırakmak istemiyordu. Ocak 1993'te kendisine bağlı en büyük komutan Ahmedşah Mesud'u Milli Savunma Bakanlığına ve General Dostum'u da Milli Savunma Bakan Yardımcılığına getirmişti. Ancak kısa bir süre sonra, General Dostum hükümete karşı durarak Abdulali Mezari liderliğindeki *Hizb-i Vahdet* ve fiilen Kabil hükümeti ile savaşmakta olan Gülbeddin Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmi* ile ortak bir şura kurmuşlar ve Rabbani – Mesud hükümetine karşı savaşmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Dostum birlikleri Kabil'i terk ederken

²⁵⁴ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 405.

²⁵⁵ Tanin, 2005, a.g.e. s. 360, 385.

diğer gruplar ise Kabil Taliban hareketi tarafından ele geçirilinceye kadar Kabil içerisinde savaşımaya devam etmişlerdir.²⁵⁶

3)Yeni Bir Siyasi Hareket Olarak Cünbeş-i Milli - İslâmi-yi Afganistan ve Bir Model Olarak Kuzey'deki Hükümeti²⁵⁷

Afganistan'da komünist rejiminin yıkılması ile özellikle kuzeydeki tüm askeri birimler ile tüm askeri araçlar (uçak, tank, ağır ve hafif silahlar vb.) General Abdurraşid Dostum'un eline geçmişti. Ayrıca, eski rejimde görev yapan tecrübeli askeri ve sivil personalin büyük bir kısmı General Dostum kontrolündeki kuzey bölgelere sığınmıştı. Bu yüzden, hem askeri araç bakımından hem de profesyonel eleman bakımından tüm gruplara karşı büyük bir üstünlük elde etmişti. Öte yandan, uluslararası siyasi platformda Afganistan Türklerinin büyük bir kısmını teşkil eden Özbek ve Türkmenleri temsilen güçlü bir siyasi hareketin bulunmaması büyük bir siyasi boşluk olarak algılanmaya başlanıyordu. Gerçi daha önceden 1980'de Pakistan'da, Abdulkerim Mahdum (Türkmen), Dr. El Murad Argun (Özbek) ve diğer birtakım aydın Özbek ve Türkmenler tarafından *Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi* adı altında küçük bir grup kurulmuştu. Ancak, kısa bir süre sonra bu grup Abdulkerim Mahdum ve Azadbeg (Pakistan vatandaşı bir Özbek) grupları olarak ikiye ayrılmıştı. Fakat bunların hiçbirisi kendi mensup oldukları topluluğu bile tek bir çatı altında toplayabilecek kapasiteye sahip değillerdi. Bu nedenle Afganistan içinde de pek fazla tanınmamaktaydılar. Bu şartlar altında General Dostum büyük bir askeri ve siyasi güç olarak ortaya çıkmıştı. Bu çerçevede Mart 1992'de Komünist rejimine karşı darbe başlamadan önce Mezar-i Şerif kentinde General Abdurraşid Dostum liderliğinde yeni bir askeri konsey kurulmuştu. Bu askeri konseye kuzeydeki Özbek ve Türkmen gruplar, o güne kadar hangi gruba mensup olursa olsun katılmaya başlamıştı. 20 Mart 1992'de kuzeydeki yazarlar, siyasetçiler, sanatçılar, akademisyenler ve toplumun tüm kesimlerinin temsilcilerinin katılımı ile yapılan büyük bir toplantıda, tartışmalar ülkedeki Türkleri temsil edecek olan yeni bir siyasi partinin

²⁵⁶ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 405 – 407.

²⁵⁷ Bu konudaki bilgilerin çoğu, o dönemde gözlemci olan bazı insanlara ve bizzat şahsıma aittir.

kurulması gerektiği üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştı. Bu toplantı sonucunda söz konusu askeri konsey *Cünbeş-i Milli-İslâmi-yi Afganistan (Afganistan Milli ve İslâmi Hareketi)* adı altında yeni bir siyasi harekete dönüşmüştü. Yine aynı toplantıda oy birliği ile General Abdurraşid Dostum söz konusu hareketin liderliğine getirilmişti. Bu arada *Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi* lideri Azadbeg, tüm askeri birliklerini yeni kurulan bu partiye bağlanmaları yönünde emir vermiş ve bunun sonucunda Azadbeg'e bağlı tüm birlikler de *Cünbeş-i Milli*'ye bağlanmışlardı. Azadbeg, daha sonra kendi evindeki bir konuşmasında bu birleşmenin sebebini, “*bugünün şartlarında aynı hedefler için farklı gruplarda çalışmak, parçalanmaktan başka bir işe yaramıyor*” diyerek *Cünbeş-i Milli* ile hedeflerinin bir olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁸

Bu tarihten sonra, sadece *Şemali Vilayetler İslâmi Birleşmesi* değil, aynı zamanda, daha önce Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmi*, Rabbani liderliğindeki *Cemiyet-i İslâmi* ve diğer sol veya sağ gruplara bağlı olarak çalışan tüm Özbek ve Türkmenler yeni kurulmuş olan bu harekete katılmaya başlamışlardır.²⁵⁹

Afganistan'da komünist rejiminin yıkılması ile başlayan İslâmi direniş liderleri arasındaki silahlı mücadele tüm hızı ile devam ederken, General Dostum liderliğindeki *Cünbeş-i Milli – İslâmi-yi Afganistan* kontrolündeki bölgeler büyük bir sukumet içindeydi. Bu bölgelerdeki insanlar normal hayatlarına devam etmekteydi. Eğitim kurumlarından ticari kurumlara kadar tüm sosyal kurumlar kendi faaliyetlerine sürdürmekteydi. Bu yüzden Kabil başta olmak üzere ülkenin birçok bölgesinden mülteciler Mezar-i Şerif başta olmak üzere kuzey kentlerine yerleşmeye başlamıştı. General Dostum o günlerde Mezar-i Şerif'teki Kabil mülteci kampını ziyaret ettiğinde şöyle demişti:

“*Siz kendi evinizdesiniz. Burası hepimizin ülkesi, burada yabancı olduğunuzu zannetmeyiniz. Ben eminim ki sizin aranızda Kabil'de devlet memurluğu yapan*

²⁵⁸ Bu bilgiler, söz konusu konuşmaya bizzat şahit olan Fazıl Ahmed Burget'in anlattıklarına dayanmaktadır.

²⁵⁹ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 139.

ve belli mesleklerle iştigal eden kişiler mevcuttur. Öğretmeniniz, üniversite hocalarınız, sanatçılarınız, askeriniz, diplomatınız ve her meslekten insanınız vardır. Bizim tüm bunlara ihtiyacımız var. Savaşanlar savaşımaya devam etsin. Ama biz burada kendi işimize bakacağız. Benim sizden bir ricam olacak. Lütfen gelin burada kendi meslekleriniz doğrultusunda çalışmaya devam edin.’’²⁶⁰

Bu dönemlerde Kabil ve diğer bölgelerden Mezar-i Şerif’e iltica eden devlet memurları ve farklı meslekteki insanların sayıları günden güne artmaktaydı. Bunlar *Cünbeş-i Milli* kontrolündeki bölgelerde kendi meslekleri ile ilgili çalışmaya başlamışlardı. *Cünbeş-i Milli* hareketi kendi bölgesinde küçük bir hükümet modeli oluşturmuştu. Bu hareketin tüm birimleri birer konsey halinde idare edilmekteydi. Öte yandan Kabil’den iltica eden sanatçılar, tüccarlar ve farklı kesimdeki insanlar da kendi konseylerini oluşturarak faaliyetlerine devam etmekteydi. Bu bağlamda sanatçılar (müzisyenler) konseyi, yazarlar konseyi, şairler konseyi ve tiyatrocular konseyi gibi birçok kurumun Mezar-i Şerif’te faaliyet gösterdiği ve kendilerine ait yayın organları ile seslerini duyurmaya başladıkları bilinmektedir. Ayrıca tüm bu kurumlar *Cünbeş-i Milli-İslâmi Afganistan’ın Kültür Yüksek Konseyi* (Şura-yi Ali-yi Ferhengi-yi Cünbeş-i Milli-İslâmi-yi Afganistan) tarafından desteklenmekteydi. *Kültür Yüksek Konseyi* bir kültür bakanlığı niteliğinde faaliyet etmekteydi. Bu konseyin dışında, askeri konsey, jandarma, polis ve dış işleri şubesi gibi bir devletin tüm organlarının küçük bir modeli kuzeyde oluşturulmuştu. Ayrıca bu dönemde, ilk öğrenimden üniversiteye kadar tüm eğitim kurumları faaliyetlerine devam etmekteydi. Kabil’de hiç bir eğitim kurumu açık değilken, Mezar-i Şerif ve kuzeyin diğer bölgelerinde kız ve erkek öğrenciler derslerine devam etmekteydi. Bu yüzden, General Dostum’a ‘‘*Halid bin Velid*’’ lakabını veren dönemin Geçici Devlet Başkanı Sıbgatullah Müceddedi, Mayıs 1992’de yapmış olduğu kuzey gezisinden dönünce televizyonda yaptığı konuşmada : ‘‘*General Dostum kuzeyde*

²⁶⁰ Bu konuşmaların video bandı Ayna TV’nin arşivinde bulunmaktadır.

*bir İslâm Devleti modelini kurmuştur. Biz neden onu kendimize örnek alamıyoruz'' diye diğer İslâmi direniş liderlerine seslenmişti.*²⁶¹

General Dostum liderliğindeki *Cünbeş-i Milli – İslâmi* hareketi, bu dönemlerde Afganistan'daki diğer gruplar için bir model olarak gösterilmekteydi. Bu hareketin kuzeyde hükümet oluşturduğu 1997 Eylülüne kadar devam etmiştir. Bu dönemlerde, Kabil Taliban örgütünün kontrolüne geçmiş ve Taliban kuzey bölgelere yönelmeye başlamıştı. *Cünbeş-i Milli –İslâmi*'nin dışışlerinden sorumlu olarak çalışan Malik, birtakım kişisel sorunları nedeni ile Taliban örgütü ile işbirliği yaparak askeri bir darbe sonucunda bu partinin hâkimiyetine son vermiştir. Ancak, General Dostum liderliğindeki bu parti birlikleri Taliban yönetiminin yıkılışına kadar silahlı mücadelelerine devam etmiştir. Taliban hâkimiyetinin yıkılmasından sonra, 2002'de yapılan *Cünbeş-i Milli –İslâmi*'nin ikinci kongresinde tekrar General Dostum oy birliği ile bu partinin Genel Başkanlığına seçilmiştir. 2008'de yapılan olağan kongrede, General Dostum liderlik konumunu muhafaza ederken, Seyid Nurullah Sadat Parti Genel Başkanlığına seçilmiştir.

4) Direnişçiler İktidarı ve Taliban Örgütü

Daha önce söz edildiği üzere Nisan 1992'de Afganistan'da komünist rejimi yıkıldıktan sonra İslâmi direniş liderleri, altı aylık yeni bir geçici hükümet kurmuşlardı. Buna göre ilk iki ay *Cebhe-yi Necat-i Milli* lideri Sıbgatullah Mücedddi ve ikinci dört ay için de *Cemiyet-i İslâmi* lideri Burhaneddin Rabbani Geçici Devlet Başkanı olarak görev yapacaklardı. Diğer taraftan hükümet kabinesi ise tüm gruplar arasında eşit olarak dağılacaktı. Ancak, söz konusu gruplar arasında hükümeti kurma hususunda anlaşmazlık çıkınca, Kabil sokakları kanlı çarpışmalara sahne olmuştur. Bu bağlamda Kabil, silahlı gruplar arasında paylaşılmış tam bir savaş alanına dönüşmüştü. Kabil'in kuzey bölgeleri, Devlet Başkanlık sarayı çevresi Tacik asıllı Rabbani liderliğindeki *Cemiyet-i İslâmi* ve

²⁶¹ Davlatabadi, 1992, a.g.e. s. 139.

onun en büyük komutanlarından biri olan Ahmedşah Mesud birliklerinin kontrolündeyken, batı bölgeleri ise Hazara asıllı Abdulali Mezari liderliğindeki *Hizb-i Vahdet* ve Peştun asıllı Resul Sayyaf liderliğindeki *İttihad-i İslâmi* birliklerinin kontrolündeydi. Güney bölgeler ise başlangıçtan beri geçici hükümeti kabul etmeyen Peştun asıllı ve *Hizb-i İslâmi* lideri Gülbeddin Hikmetyar birliklerinin kontrolündeydi. *Necat-i Milli*, *Mahaz-i Milli*, *Hizb-i İslâmi Halis*, *Hareket-i İslâmi*, *Hareket-i İnkılab-i İslâmi-yi Afganistan* ve *Cünbeş-i Milli – İslâmi-yi Afganistan* gibi gruplar da Kabil'in farklı bölgelerinde üslenmişlerdi.²⁶²

Yukarıda sözü edilen grupların herhangi birine üye olan kişiler, diğer bir grubun kontrolündeki bölgelere gidemezlerdi. Gittikleri halde de o bölgeye hâkim olan grup üyeleri tarafından hemen öldürülmekteydi. Kısacası bu dönemlerde direniş liderleri tarafından kurulan hükümet, meşruiyet veya hâkimiyet bakımından Saray çevresinden öteye gitmemekteydi. Ayrıca, bir devlet özelliğini gösteren her hangi bir organın mevcudiyetinden söz etmek de mümkün değildi. Ordudan başlayarak polis güçlerine, hukuk düzeninden ticari kurumlara kadar herşey tamamen ortadan kaldırılmış ve başlı başına bir anarşik durumun hâkimiyeti söz konusuydu. Diğer taraftan başlangıçta BM tarafından barış çalışmalarına yönelik birtakım çabalar sarfedilmişti. Ancak, Afganistan içinde kendi aralarında savaşan grupların bu yönde herhangi bir gayret göstermemesi, dünya kamuoyunun da bu hususu unutmasına sebep olmuştur. Dolayısı ile bu dönemlerde BM başta olmak üzere, tüm uluslararası kurumlar bu ülkedeki ofislerini de kapatmaya başlamışlardır.²⁶³

Söz konusu gruplar zaman zaman kendi çıkarları doğrultusunda, birbirleri ile uzlaşarak üçüncü bir gruba karşı savaşmaya devam etmekteydiler. Başlangıçta Hikmetyar birliklerine karşı birleşen Mezari, Dostum ve Mesud uzlaşması daha önce söz ettiğimiz gibi 1993'ten sonra bozulmuştur. Bu sefer Hikmetyar, Dostum ve Mezari

²⁶² Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 405 – 407.

²⁶³ Fazıl Ahmet Burget, *Trans - Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam eden Bir Savaşın Anatomisi*, Avrasya Dosyası, – Enerji Özel - ASAM yayınları, Sonbahar 2004, s. 130 – 143.

ittifakı kurulmuştu. Yine bir kaç grup da bunlara karşı ittifak kurarak çatışmaya devam etmişlerdir. Tüm bu gruplar arasındaki çatışmalar Ekim 1996'da Taliban örgütünün Kabil'i ele geçirmesi ile son bulmuştur.²⁶⁴

İktidara gelir gelmez, bireysel özgürlükleri (kadınların evinden çıkması, çalışması, doktora gitmesi vs... ve erkekler için de sakal bırakmak, sarık sarmak vb.) bile kısıtlayan ve resim çektirmekten radyo dinlemeye kadar, televizyon izlemekten müzik dinlemeye kadar herşeyi yasaklayan Taliban örgütü kendilerine özgü bir İslâm anlayışı ile ortaya çıkmışlardı. İlk olarak 1994 Eylül'ünde Kandahar bölgelerinde yol kesip hırsızlık yapan bir grubu ortadan kaldırarak gündeme gelmişlerdi. Bir süre sonra Kendilerine Taliban (Öğrenciler) hareketi diyen bu grup, *‘‘siyasetle işlerinin olmadığını ve sadece Afganistan halkını, birbirine düşman kesilen İslâmi direnişçi gruplardan kurtarmak için çalıştıklarını’’* ifade ederek özellikle güneydeki halkın büyük bir beğenisini kazanmışlardır.²⁶⁵

Bu grubun hemen hemen bütün kurucuları Pakistan'daki dini medreselerde okuyan gençlerden oluşmaktaydı. Fakat, kendilerinin ifade ettikleri gibi, *‘‘siyasetle işi olmayan’’* kişiler değillerdi. Bunlar bilinçli olarak Afganistan'daki dini hassasiyetlerden yararlanmak isteyen birtakım insanların, ülkelerin, istihbarat örgütlerinin ve özellikle de petrol şirketlerinin, Afganistan üzerinden geçirmek istediği boru hattının güvenliğini sağlamak için ciddi bir projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Arjantin petrol şirketi Bidas'ın 1992'den bu yana Afganistan üzerinden Hint Okyanusu'na ulaştırılacak olan Türkmenistan doğal gazı projesini hayata geçirmek için uğraştığı bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde, bu projeye ABD şirketi UNICOL, Suudi Arabistan şirketi Delta ve dünyanın birçok büyük şirketlerinin de katıldığı bilinmektedir. Bu projenin doğal olarak Pakistan'a da çok büyük yararı olduğu bilinmekteydi. Fakat bu hayali gerçekleştirebilmek için öncelikle Afganistan'ın (en azından boru hattı güzergahının)

²⁶⁴ Bu konular tamamen kişisel gözlemlerime dayanmaktadır. Yine ayrıca geniş bilgi içi bkz: Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 406, 407.

²⁶⁵ Alen – Cley, (Far. Çev.) Pervani, 2004, a.g.e. s. 406.

güvenliğinin sağlanması bir ön koşul olarak görülmekteydi. Bu yüzden Pakistan hükümeti, o dönemlerde iktidar olan ve UNICAL şirketi ile iyi ilişkisi olan Clinton yönetimine Taliban projesini anlatmış ve bunu hayata geçirmek için destek istemiştir. Hatta Pakistan'daki Butto yönetiminin, Afganistan'da güvenliğin sağlanması için ABD'den bir yıllık bir süre istediği de bilinmektedir. Böylece, ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan hükümetleri Taliban yönetimini desteklemeye başlamışlardır.²⁶⁶

Bu kapsamda Molla Muhammed Ömer adında hiç tanınmayan biri tarafından liderlik edilen Taliban hareketi, 1996'da Kabil'i ele geçirerek, batı ve kuzey bölgelere yönelmiştir. Bir yıl sonra (1997), General Malik'in Taliban'a katılması sonucunda, General Dostum kontrolündeki Mezar-i Şerif ve diğer bölgeler de Taliban hareketinin eline geçmişti. Böylece Taliban hareketi 2001 Eylül'üne kadar ülkenin yüzde doksanbeşine hâkim olmayı başarmıştır. 1992 – 1996 yılları arasında kendi aralarında çatışmakta olan tüm gruplar, *Kuzey İttifakı* adı altında birleşerek Taliban yönetimine karşı savaşılmaya devam etmişlerdir. 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'daki hadiselerden sonra Afganistan'da ortaya çıkan olaylar neticesinde Taliban yönetimi yıkılmıştır.

5) Taliban Yönetiminin Yıkılmasından Sonra Siyasi Partiler

9 Eylül 2001 tarihinde, *Kuzey İttifakı*'nın önemli liderinden olan Ahmedşah Mesud, Tahar'ın Hocabahauddin ilçesindeki karargahında, gazeteci kılığına giren üç Arap intiharcının intihar eylemi sonucunda hayatını kaybetmişti. Artık Taliban yönetimi kalan son bölgelere yönelik saldırı planları yapmaya başlamıştı. Taliban yönetimi Mesud'un öldürülmesinden sonra *Kuzey İttifakı*'nın Merkezi olan bölgelerin yıkılacağını beklerken, 11 Eylül hadisesi yaşanmıştır.

11 Eylül 2001'de New York ve Washington'a yönelik terör saldırılarının ardından dikkatler Üsama Bin Laden'in bulunduğu Afganistan'a çevirilmişti. ABD

²⁶⁶ Burget, a.g. mk. Avrasya Dosyası, – Enerji Özel - 2004, s. 130 – 143.

yaklaşık bir ay boyunca Bin Laden'in kendilerine verilmesi hususunda Taliban örgütü ile diplomatik temaslarda bulunmuştu. Ancak bu temaslar sonuçsuz kalınca, Afganistan'a yönelik askeri operasyon kaçınılmaz bir hal almıştı.²⁶⁷

Bu kapsamda 7 Ekim 2001 tarihinde bir taraftan ABD ile müttefikleri ve diğer taraftan da *Kuzey İttifakı* güçlerinin Taliban hâkimiyetine yönelik askeri operasyonları başladı. Beklentilerin aksine savaş çok fazla sürmedi. Kasım 2001'de Taliban yönetimi tamamen yıkıldı.

Bunun üzerine Afganistan'da yeni bir hükümetin kurulması için Aralık 2001'de Almanya'nın Bonn kentinde bir konferans düzenlendi ve uzun tartışmalar sonrasında Afganistan'da altı aylık geçici bir idarenin kurulması yönünde karar alındı. Bu konferans sırasında, başlangıçta eski kral Muhammed Zahirşah'ın Afganistan'a dönmesi ve onun hâkimiyetinde bir idarenin kurulması gündeme geldi. Fakat bu öneri *Kuzey İttifakı* temsilcileri tarafından şiddetle reddedilince idare başkanı için seçim yapıldı. Bu seçim sonucunda Özbek asıllı Abdulsettar Siret 12 oy alırken Peştun asıllı Hamid Karzai sadece iki oy alabildi. Ama buna rağmen de ABD'nin baskısı ile Hamid Karzai Afganistan Geçici İdaresinin Başkanı olarak seçildi. Daha sonra ABD'nin Afganistan Büyükelçisi Afganistan asıllı ve ABD vatandaşı Zalmay Halilzad yaptığı bir roportajda, “ABD Kuzey İttifakının iktidara gelmesinden çekiniyordu. Çünkü Afganistan'ın bir kez daha 1992 – 1996 yıllarına götürüleceğini düşünüyordu. Bu yüzden Kuzey İttifakının istediği kişiyi değil, kendisinin istediği kişiyi getirmek istiyordu.” şeklinde Bonn konferansında ABD'nin müdahale ettiğini itiraf etmiştir.²⁶⁸

Bonn kararı ile Afganistan'da Geçici idare Başkanlığına getirilen Hamid Karzai, uzatmalı olarak bir yıl sonra kurulan Geçiş Hükümetine de Başkanlık yapmıştır. 2004 yılında yapılân Devlet Başkanlığı seçimlerinde resmen devlet başkanı olan Hamid Karzai, 2009'da yapılân ikinci devre seçimlerde de General Dostum liderliğindeki

²⁶⁷ Andişmand, 2004, a.g.e. s. 206 – 215.

²⁶⁸ Andişmand, 2004, a.g.e. s. 206 – 255.

Cünbeş-i Milli-İslâmi partisi, Muhammed Muhakkik liderliğindeki *Hizb-Vahdet-i İslâmi-yi Mardom-i Afganistan* partisi, Kerim Halili liderliğindeki *Hizb-i Vahdet-i İslâmi-yi Afganistan* partisi ve Taciklerin ünlü komutanlarından biri olan Kasim Fahim'in desteği ile Devlet Başkanı olmuştur.

Taliban hâkimiyetinin yıkılması ile ortaya çıkan yeni şartlar esasında ve siyasi partilerin sertleşmesini öngören yeni anayasa ile siyasi partiler yasası kapsamında, kendi bölgelerinde belli bir halk potansiyeli olan kişiler veya belli nedenler ile partisinden uzaklaşan şahıslar kendisi için yeni bir parti kurmaya yönelmiştir. Bu nedenle, 2005 yılına kadar Afganistan Adalat Bakanlığına kayıtlı olan ve resmi olarak faaliyet izni alan toplam 81 partinin bulunduğu bilinmektedir.²⁶⁹ Ancak bunların belli bir kısmı, eski partiler veya eski partilerin devamı niteliğinde olanları kayda değer bir taraftar kitlesine sahiptir. Diğerleri ise, ya parti liderinin mensubu olduğu il veya ilçede belli bir taraftara sahiptir, ya da sadece kağıt üzerinde kayıtlı birer parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu arada son gelişmeler bağlamında özellikle siyasi partilerin faaliyetlerinde etnik kimlik ve kavim değerlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

6) Etnik Kimlik Değerlerine Göre Siyasi Partiler

Daha önce bahsedildiği üzere, Afganistan'daki siyasi partiler *sol partiler* ve *İslâmi partiler* olarak kategorize edilmişti. İslâmi partileri kendi arasında *Şii ve Sünni* olarak ve sol partileri de *hakli, parçami ve Afgan millet* olarak ayırmaya çalışmıştık. Taliban yönetiminin yıkılması ile birlikte ortaya çıkan şartlarda tüm bu partilerin etnik manada örgütlendiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, daha önceleri Tacik, veya Peştun grupların yanında yer alan her hangi bir Özbek, Hazara ya da diğer gruplar, bu dönemler itibarıyla kendi mensup olduğu etnik gruba bağlanmışlardır. Bu da siyasi partilerin etnik kimlik çerçevesinde örgütlenmesine

²⁶⁹ Bu bilgiler, Afganistan Adalat Bakanlığı tarafından 2005 yılında iki cilt halinde yayınlanan kitaba dayanmaktadır. Bkz: Afganistan Adalat Bakanlığı, *Ahzaab-i Siyasi-yi Afganistan*, Kabil 2005.

sebepe olmuştur. Bu nedenle Afganistan'daki mevcut siyasi partileri şu şekilde kategorize etmek mümkündür:

a) Peştunlar: 18. yüzyıldan bu yana Afganistan'ın hâkimiyetini elinde bulunduran Peştunlar, kendilerini “*bu ülkenin tartışılmaz sahibi*” olarak görmektedirler. Hâkimiyet potansiyelinden yararlanarak nüfus açısından da kendilerini “*çoğunlukta*” olduklarını iddia etmektedirler. Afganistan, Sovyetler tarafından işgal edildiğinde de bu grup, Gülbeddin Hikmetyar, Abdurrah Resul Sayyaf, Mevlevi Muhammed Nebi, Şeyh Asıf Mohsini, Sıbgatullah Müceddedi vs. gibi kişiler etrafında toplanarak Peştun İslâmi direnişçilerini oluşturmuştur. Öte yandan, solcuların Parçam fraksiyonu kısmen karışık etnik gruplardan oluştuysa da, Halk fraksiyonu daha çok Peştun kavimlerinden oluşmaktaydı. Afgan Millet grubu da tek bir Peştun kavmine dayanmaktaydı.

Taliban hâkimiyetinin yıkılmasından sonra, Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmi* grubu Taliban ile birlikte terör listesine alınırken, bu gruba mensup birtakım kişiler yeniden örgütlenerek yine *Hizb-i İslâmi* adı altında, 2005 yılında bir parti kurmuşlardır. Bu partinin liderliğine ise Hikmetyar döneminde genel başkan yardımcılığı yapan Muhammed Halid Faroki getirilmiştir. Bunun hemen ardından, yine Hikmetyar döneminde partinin askeri sorumlusu olan Vahidullah Sabavon aynı yılda Faroki'den ayrılarak *Hizb-i Müttehid-i İslâmi-yi Afganistan* isminde yeni bir parti kurmuştur. Bu nedenle Hizb- İslâmi partisi üç kola ayrılmıştır. Fakat, yine de önemli konularda her üçünün de kararlarının aynı olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu partilerin tüzüklerinde de bir benzerlik olduğu bilinmektedir.

Öte yandan Peştun tarikat liderlerinden olan Sıbgatullah Müceddedi, daha önce bahsettiğimiz *Cebhe-yi Necat-i Milli-yi Afganistan* ismindeki grubunu bir partiye dönüştürerek faaliyetlerine devam ederken, yine Kadiriye Tarikatı lideri Pir Seyid Ahmed Geylani de kendi grubu olan *Mahaz-i Milli* isimli partisi ile faaliyetlerine devam etmektedir. Ancak yine Geylani ailesine mensup Muhammed İshak Geylani 2006'da *Mahaz-i Milli*'den ayrılarak *Nahzet-i Hamabastagi-yi Milli-yi Afganistan* isminde yeni

bir parti kurmuştur. Fakat, bu da önemli konularda Kadiri Tarikatının lideri Pir Seyid Ahmed Geylani ile ortak hareket etmektedir.

Diğer taraftan Abdurrahman Resul Sayyaf, daha önce liderliğini yaptığı *İttihad-i İslâmi* örgütünün ismini 2005'te değiştirerek, *Hizb-i Tanzim-i Davet-i İslâmi-yi Afganistan (Afganistan İslâmi Daveti Düzenleme Partisi)* adı altında yeniden faaliyete başlamıştır. Kendisi Afganistan Parlamentosu vekili olan Sayyaf, özellikle Kabil, Kabil'in batısındaki Pağman ve kısmen ülkenin güney bölgelerinde ciddi bir taraftara sahiptir..

Bu arada eski komünist hâkimiyeti döneminde, Milli Savunma Bakanı olan ve Afganistan Komünist Partisi'nin Halk fraksiyonuna mensup olup 1990'da Parçam fraksiyonu hâkimiyetine karşı Hikmetyar birlikleri ile anlaşarak askeri bir darbe girişiminde bulunan Şehnevaz Tanay da, 2004 yılında *Da Afghanistan Da Suli Gorzang Gon (Afganistan Barış Hareketi Partisi)* adı altında yeniden faaliyete başlamıştır. Tanay'ın ülkenin güneydoğu bölgelerinde ciddi bir taraftarı olduğu bilinmektedir.

Tüm bu partiler arasında, Taliban yönetiminin yıkılmasından sonra, ulusal ve uluslararası platformda daha çok ciddiye alınan Peştun partisi hiç kuşkusuz *Afgan Sosyal Demokratik Partisi (Afgan Millet)* olmuştur. Daha önce söz edildiği üzere, bu parti Mart 1966'da kurulmuştu. Uzun bir sessizliğin ardından Karzai yönetimi sırasında yeniden gündeme gelmiştir. Dr. Anvar'ulhak Ahadi tarafından liderlik edilen bu parti de kendi içinde Ahadi ve Popel grubu olarak ikiye ayrılmaktadır.. Bu parti her ne kadar başlangıçta bir sol parti olarak kurulduysa da, 2002 yılında tüzüğünde birtakım değişiklikler yaparak, İslâmcı sloganlar ile yeniden gündeme gelmiştir. Hizb- İslâmi adı altında faaliyet gösteren üç ayrı grup, Sayyaf grubu ve diğer büyük ve küçük grupların bulunmasına rağmen, bu parti bugünkü şartlarda Peştunların en büyük partilerinden biridir. Karzai hükümetinde önemli mevkilere gelen bu parti, parlamentoda da birçok millet vekiline sahiptir. Peştunların tüm partileri Afganistan'da Peştun kavminin kontrolünde merkeziyetçi bir hükümetten yana bir siyasi çizgidedirler.

Bu grupların dışında Şii olan Peştunlar, Şeyh Asıf Mohsini liderliğindeki *Hizb-i Hareket-i İslâmi* etrafında birleşmektedirler. 2004'ten sonra bu grubun liderliğini Muhammed Ali Cavid üstlenirken, Mohsini'nin kendisi akademik çalışmalara başlamıştır. 2007 yılında, Mohsini, *Hatem'ül Nebi-yin* isminde bir yeni bir üniversite kurmuş ve çalışkan Şii gençleri burada eğitim göstermeye başlamıştır. Ayrıca Mohsini'nin kendisi kurduğu Temeddün isimli televizyon aracılığı ile İslâmi dersler vermeye başlamıştır. Bu da son dönemlerde ciddi bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareket sadece Peştun Şiiler arasında değil, aynı zamanda Hazara Şiiler arasında da ciddi bir taraftara sahiptir.

b) Tacikler: Başlangıçta Tacik İslâmi direnişçilerinin nereden ise tamamı, liderliğini Profesör Burhaneddin Rabbani'nin yaptığı *Cemiyet-i İslâmi-yi Afganistan* partisi etrafında toplanmışlardı. Sovyet işgali ve sonrasındaki dönemlerde, Ahmedşah Mesud her ne kadar kendi grubuna *Şura-yi Nezar* adını verdiyse de, *Cemiyet-i İslâmi*'ye bağlı olarak faaliyet göstermekteydi. Solcu Tacikler ise bir taraftan Parçam fraksiyonu ile birlikte hareket ederken, diğer yandan da daha çok milliyetçi solcular Tahir Badahşi liderliğindeki *Sitem –i Milli* etrafında birleşmişlerdi.

Taliban yönetiminin yıkılmasından sonra, Burhaneddin Rabbani kendi partisi olan *Cemiyet-i İslâmi –yi Afganistan* grubuna devam ederken, bu grubun komutanlarından biri olan Ahmedşah Mesud'un kardeşi Ahmed Veli Mesud, 2004'te *Nahzet-i Milli-yi Afganistan* adı altında yeni bir parti kurarak Cemiyet-i İslâmi'den ayrılmıştı. Daha önce Afganistan'ın Londra Büyükelçisi olarak çalışan Ahmed Veli Mesud, Kabil ve Kabil'in kuzey bölgeleri ile Pancşir bölgelerinde önemli bir taraftara sahipti.

Diğer taraftan daha önce Cemiyet-i İslâmi'nin sözcüsü olan ve 2004 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Cemiyet-i İslâmi (daha doğrusu Tacikler) tarafından aday olan Yunus Kanuni de 2004'te *Afganistan – i Navin* adıyla yeni bir parti kurarak farklı bir siyasi çizgide faaliyet göstermeye başlamıştır. Yunus Kanuni, özellikle Bonn konferansında Kuzey İttifakı tarafının başkanı olarak katılmıştı. Bu nedenle ciddi bir

potansiyel olarak uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Taciklerin İslâmi partilerinin tamamı Afganistan’da parlamenter bir düzenin kurulmasından yana bir siyasi çizgidedirler.

Diğer taraftan ülkenin federal bir düzene göre düzenlenmesinden yana olan Tacikler de mevcuttur. Bunlar daha çok, sol eğilimli ve Abdullatif Pedram liderliğindeki *Hizb-i Kongre-yi Milli-i Afganistan* (*Afganistan Ulusal Kongre Partisi*) etrafında birleşmektedirler. Bu partinin lideri ve bazı üst düzey yöneticileri, aslında Tahir Badahşi liderliğindeki *Sitem-i Milli* partisinin önemli üyelerindendir. 2002 yılında Afganistan’daki değişim çerçevesinde bu isimle yeniden siyasi sahneye çıkmışlardır. Özellikle üniversite gençleri ve birtakım liberal Tacik gençleri tarafından desteklenen bu partinin ileri gelenlerinin, yönetim konusunda kendi aralarında birtakım fikir ayrılıkları yaşadıkları da gözlerden kaçmamaktadır. 2009’daki devlet başkanlığı seçimlerinde aynı partinin hem Genel Başkanı Latif Pedram hem de Genel Başkan yardımcısı Başir Bijan’ın Devlet Başkanlığına aday olması bu fikri ayrılığın bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

c) Hazaralar: Daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere, 1955’lerden sonra, Afganistan’da siyasi partilerin serbestleşmesini ön gören anayasal düzenlemeye göre ülkedeki Hazaraların büyük bir kısmı, Kum ve Necef ekolleri çerçevesinde farklı İslâmi gruplar etrafında birleşirken, sol eğilimliler ise Demokratik Halk Parti’ye bağlı olarak faaliyet etmekteydiler. Bunlar daha çok Sultanali Kıştmand’in Parçam fraksiyonunda Genel Başkan yardımcısı olması hasebiyle Parçam fraksiyonu etrafında örgütlenmişlerdi.

Afganistan Sovyetler tarafından işgal edilince, Hazaraların İslâmi grupları birleşerek, Abdulali Mezari liderliğinde, *Hizb-i Vahdet* partisini kurarak tek bir güç olarak faaliyete başlamıştır. Abdulali Mezari, 1996’da Taliban tarafından yakalanarak öldürüldükten sonra, özellikle de Taliban yönetiminin yıkılışı ile beraber *Hizb-i Vahdet* yeniden parçalanmaya başlamıştır. Bu kapsamda, Abdulali Mezari’nin öldürülmesinden sonra bu örgütün başına geçen Abdul Kerim Halili, *Hizb-i Vahdet-i*

İslâmi-yi Afganistan adıyla faaliyetlerine devam ederken, bu örgütün askeri sorumlusu Muhammed Muhakkik *Hizb-i Vahdet-i İslâmi-yi Mardom-i Afganistan* adlı yeni bir parti kurarak yollarını ayırmıştır. Daha önceden idari meseleler üzerinde birtakım sorunların yaşanmaya başladığı bu grup, 2004 Devlet Başkanlığı seçimleri ile birbirinden ayrılmıştır. Söz konusu seçimlerde, Kerim Halili Karzai'nin ikinci yardımcısı olarak Karzai'yi desteklerken, ona karşı Muhakkik'in kendisi adaylığını açıklamıştır. Bir süre sonra, bu gruptan Kurbanali İrfan da *Hizb-i Vahdet-i İslâmi-yi Millet-i Afganistan* adı altında bir grubu ayırmıştır. Her üç grup da kendilerini Mezari'nin siyasi halefi olarak kabul etmektedirler.

Öte yandan 2004 yılında yine bir Hazara partisinin ortaya çıkarak kısa bir süre içerisinde ciddi bir tarafa sahip olduğu görülmektedir. Bu parti, daha çok birtakım aydın Hazaralar tarafından desteklenmektedir. Kurucusu, 2007'de Bağlan'da bir intihar eylemi sonucunda hayatını kaybeden millet vekili Mustafa Kazımi olan bu parti *İktidar-i Milli* adı altında faaliyet göstermektedir. Özellikle Mustafa Kazımi'nin kendisi sadece Hazaralar arasında değil, birtakım aydın Tacikler ve Özbekler arasında da sevilmekteydi. Demokrat bir kişiliğe sahip olan ve daha çok parlamenter bir düzenden yana tavır alan Mustafa Kazımi öldürülünce partinin de zayıfladığı görülmektedir.

Diğer taraftan Hazaralar arasında birtakım seküler düşünceleri benimseyen gençlerin de örgütlenerek yeni bir siyasi parti kurduğu görülmektedir. Muhammed Şerif Nazari etrafında birleşen bu grup, 2003'te *Hizb-i Cünbeş-i Demokrasi Mardom-i Afganistan* adı altında yeni bir parti kurmuşlardır. Bunlar daha çok gençlerden oluşup halk arasında kayda değer bir tarafa sahip değildirler. Tabii ki Afganistan gibi siyasal İslâm zihniyetinin hâkim olduğu bir toplumda seküler değerlerin taraftar toplayamaması son derece doğaldır.

Diğer taraftan Hazaraların kabul ettikleri etnik ilkeler açısından da dört ana gruba ayrıldığını görmek mümkündür. Bunlardan biri, kendilerinin Moğol kökenli olduklarını kabul ederlerken, mezhep olarak Şiiliği ön plana çıkarmakta ve İran ile ilişkilerini

geliştirmekten yanadırlar. Bunlar daha çok sabit fikirli birtakım yaşlılardır, ki yavaş yavaş Hazaralar arasında nüfusu zayıflamaya başlamıştır.

İkinci grup da, kendilerini Ari ırkına mensup olduklarını iddia ederek hem mezhep hem de soy bakımından kendilerini daha çok İran'a yakın görmektedirler. Bunların da Hazaralar arasındaki nüfusları oldukça zayıf görülmektedir. Bu düşünce daha çok İran'a gidip yaşayan kitle tarafından yayılmaya başlamıştır.

Üçüncü grup ise mezhep konusunu bir kenara atıp soy olarak Türk – Moğol karışımı olduklarını kabul ederler. Siyasi tercih olarak daha çok Taliban tarafından öldürülen liderleri Abdulali Mezari çizgisinde olduklarını iddia ederler. Bunlar mevcut gelişmeler çerçevesinde İran'dan uzak durmaktan yana olduklarını göstermeye çalışırlar.

Dördüncü grubu oluşturanlar ise, Abdulali Mezari'nin "bir dakikalık gaflet, yüz yıllık mahkûmiyet" söylemi esasında birleşmektedirler. Partiler ve gruplar üstü bir fikir içindedirler. Bunlar arasında çoğu zaman bir din alimi ile seküler bir genci bir arada görmek mümkündür. Afganistan siyasi sahnesinde özellikle Özbekler ve Türkmenler ile birleşerek bir siyasi güç oluşturma isteği içindedirler. Ülke genelinde büyük bir taraftar kitlesine sahiptirler.

Hazaralar arasında yukarıda sözü edilen partilerin dışında birçok parti bulunmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen, mevcut gelişmeler çerçevesinde belirleyici rolü Kerim Halili ve Muhammed Muhakkik oynamaktadır. Bu ikisinin grubunu gerek parlamentodaki milletvekilleri sayısı bakımından gerekse hükümetteki rolleri yönüyle Hazara kavminin siyasi lokomotifleri olarak kabul etmek mümkün.

d) Türkler: Daha önceleri Afganistan'daki Özbek ve Türkmen grupları ülkede faaliyet gösteren farklı siyasi ideolojiler çerçevesinde farklı gruplar içerisinde pasifize edilmiş bir şekilde bulunmaktaydılar. En önemli kişileri, daha önce sözü geçen Özbek asıllı Tahir Badahşi'ydi. O da Tacik-Özbek arasında tam bir kimlik bunalımı yaşamaktaydı. Ondan başka Özbek ve Türkmenler farklı gruplar arasında bulunarak

siyasi faaliyetlerine devam etmekteydi. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Afganistan Sovyetler tarafından işgal edilince, Abdulkerim Mahdum (Türkmen), El Murad Argun (Özbek) ve Azadbek Kerim gibi kişiler *Şemali Afganistan İslâmi Birleşmesi* adı altında bir grup kurmuşlardı. Fakat bu grup da ciddi bir taraftar kitlesine sahip değildi. Bu grubun halk arasında pek fazla destek görmemesi, belli siyasi çevrelerde Özbek ve Türkmenlerin sayısının az olduğunun kanıtı olarak da kabul edilmişti. Bu grup kurulduktan kısa bir süre sonra, Abdul Kerim Mahdum ve Azadbek liderliğinde ikiye ayrılmıştı. Daha sonra Kerim Mahdum Türkiye'ye yerleşerek gruptan ayrılmış ve Azadbek Kerim de *Cünbeş-i Milli – İslâmi* kurulduktan sonra bu partiye katılmıştır.

Afganistan'da Komünist rejiminin yıkılmasından sonra 1992'de General Abdurraşid Dostum tarafından kurulan *Cünbeş-I Milli – İslâmi-yi Afganistan* partisi ülkedeki Özbek ve Türkmenler arasında tek bir siyasi güç olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte söz konusu partinin kurulması ile ülkedeki Özbek ve Türkmenlerin nüfusu hakkındaki fikirler de değişmeye başlamıştır.

Bu arada şu noktanın da altını çizmekte fayda vardır: Kurucusu General Abdurraşid Dostum olan *Hizb-i Cünbeş-i Milli ve İslâmi-yi Afganistan*, özellikle son on yedi yıl içerisinde, hiç kuşkusuz ülkenin tarihî seyrini değiştirecek önemli gelişmelere imza atmıştır. Bu kapsamda, komünist rejiminin yıkılmasından Taliban yönetimine karşı mücadeleye kadar, Karzai yönetiminin ilk devresindeki anayasanın düzenlenmesi sırasında Farsça ve Peştunca'nın yanında Özbek ve Türkmen Türkçe'lerinin kendi bölgelerinde üçüncü derecede resmi diller sırasına girmesine kadar dikkate değer gelişmelerin altında bu partinin imzasını görmek mümkündür. Bu nedenle, Afganistan'daki Özbek ve Türkmenler, bu partiyi ulusal ve uluslararası platformda kendilerini en iyi şekilde temsil edeceği inancını taşımaktadırlar.

Öte yandan Afganistan'da siyasi faaliyetlerde bulunan diğer partilerde kongreler yapılmadığı ve parti idaresinde tekелci bir zihniyetin hâkim olduğu bu günlerde *Cünbeş-I Milli – İslâmi* partisi üçüncü kongresini de yaparak ülke çapında bir model görünüm arzetmektedir. Kuruluş kongresinde Genel Başkan olaral seçilen General Dostum,

2002'deki ikinci kongresinde yeni kadrosu ile ikinci kez Genel Başkanlığa seçilmişti. 2008'da yapılân üçüncü kongresinde General Dostum başkanlığa aday olmamıştır. El Murad Argun²⁷⁰ ve Seyid Nurullah Sadat arasında geçen başkanlık yarışı Seyid Nurullah Sadat'ın genel başkan seçilmesi ile sonuçlanmıştır.²⁷¹

Diğer taraftan, Taliban yönetiminin yıkılması ile beraber, daha önce Taliban ile işbirliği yapıp *Cünbeş-i Milli-İslâmi*'ye karşı askeri bir darbe yapan General Abdulmalik, *Hizb-i Azadi-yi Afganistan* (Afganistan Özgürlük Partisi) ve daha önce Hikmetyar liderliğindeki *Hizb-i İslâmi*'ye bağlı olarak faaliyet gösteren ve sonraları Rabbani liderliğindeki *Cemiyet-i İslâmi*'ye bağlanan Abdulkebir Marzban da *Hizb-i Adalat-i İslâmi* (İslâmi Adalat Partisi) adlarıyla kendi partilerini kurmuşlardır. Fakat bu iki parti de halk arasında pek fazla taraftara sahip değildir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, mevcut gelişmeler bağlamında *Cünbeş-i Milli – İslâmi* partisi Afganistan Türklerinin tek partisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemlerde bu parti, Kızılbaşlar, Aymaklar, Bayatlar, Tatarlar ve Kırgızlar gibi tüm Türk unsurları tarafından desteklenmektedir. Kuzeyde yaşayan Araplar arasında da büyük bir taraftara sahip olan bu parti, 1992 – 1997 yılları arasında Afganistan'ın kuzeyinde sağlamış olduğu güven ortamı nedeni ile birtakım siyasetçilerin, askerlerin ve sanatçıların bu bölgelere gidip yerleşmesi ve iş bulması hasebiyle söz konusu gruplar tarafından da desteklenmektedir. Öte yandan son dönemlerde kuzey bölgelerdeki birtakım Tacik unsurlar tarafından da desteklenmeye başlanması dikkat çekmektedir.

Cünbeş-i Milli – İslâmi –yi Afganistan partisi, ülkenin idari sisteminin federal bir yapıya göre düzenlenmesini ve mahalli idarelerin seçim yolu ile düzenlenerek o mahalle insanlarına devredilmesinden yana bir politik çizgiyi takip etmektedir. Bu açıdan birtakım Tacik ve Hazara unsurların da büyük ölçüde desteğini almaktadır. Özellikle de

²⁷⁰ El Murad Argun, *Şemali Afganistan İslami Birleşmesi*'nin kurucularından biri. 1992'den sonra bu grubun *Cünbeş-i Milli – İslâmi*'ye bağlanmasıyla *Cünbeş-i Milli*'nin genel başkan yardımcısı olmuştu. Bir süre Afganistan'ın Türkiye Büyükelçisi olarak da çalışmıştır.

²⁷¹ Bu kongrede şahsım Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığına seçildim. (M. Alim Sai)

Latif Pedram liderliğindeki *Kongre-i Milli* ile ortak yanları bulunmakta ve bu nedenle de söz konusu grup taraftarları tarafından da desteklenmektedir.

SONUÇ

19. yüzyıl itibarıyla, siyasal anlamda dünyada yaşanmaya başlayan bir takım fikri gelişmelerden Afganistan da kendi çapında etkilenmeye başlamıştır. Daha önceleri monarşik düşünceler ile idare edilen bu ülkede Seyid Cemalüddin Afgan ve daha sonraları Mahmut Tarzi'nin meşrutiyetçi fikirleri ve hemen ardından yayılmaya başlayan parlamenter idare fikirleri, ülkede hâkim olan istibdat yönetimi tarafından, kendi bekası için bir tehlike olarak algılanmıştır. Öte yandan Hindistan'da kurulan İngiliz Sömürge İdaresi de, 19. yüzyıllarda meydana gelen siyasi fikirler bağlamında ortaya çıkan özgürlükçü zihniyetleri bastırmaya yönelik kendi sömürgesindeki devletler aracılığı ile çalışmalar yapmıştır. Bu nedenle söz konusu dönemlerde Afganistan'da oluşmaya başlayan siyasi fikirler, daha çok İngiliz sömürgesine karşı bir tepki olarak meydana gelmiş ve daha sonra, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından özgürlükçü fikirler ile beslenmiştir. Dolayısıyla bu fikirler çoğu zaman Afganistan yönetimi tarafından imha edilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden Afganistan'da siyasi fikirlerin ve hareketlerin demokratik ortam bulamadığı ve sürekli olarak bastırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Afganistan İngilizlerden bağımsızlığını aldıktan sonra, özellikle kral Ama nullah Han'ın Avrupa'ya düzenlediği seferden sonra, Afganistan'da birtakım siyasi faaliyetlerin serbest bırakıldığı görülmektedir. Bu dönemde siyasi faaliyetler daha çok kraliyet sarayının kontrolünde olma kaydı ile serbest olmuştur. Amanullah Han yönetiminin yıkılışıyla Afganistan'a hâkim olan Nadir Han döneminde ise siyasi faaliyetlerin tamamen yasaklandığı ve siyasi kişilerin hapse atıldığı görülmüştür. Bu durum Zahirşah döneminin ortalarına kadar devam etmiştir. 1950'lerden sonra Afganistan'da *Demokrasi Dönemi* olarak adlandırılan dönemlerde, ülkede yeniden siyasi partilerin serbestleşmesi söz konusu olmuştur. Bu dönem Afganistan siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve soğuk savaşın başlaması ile değişen ekonomik dengeler haliyle Afganistan'ı da etkisi altına almıştır. Bu yüzden birtakım siyasi oluşumlar Afgan yönetimine ağır eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Bu da Afganistan hükümetinin siyasi partilere yönelik sert tavırlarına sebep olmuştur. Bu sebepten dolayı Afganistan yönetimi uluslararası kamuoyunun tepkilerine maruz kalmıştır. Bunun üzerine kral Muhammed Zahirşah dönemin Başbakanı olan amcasını istifaya zorlamıştır. Onun yerine gelen Şahmahmut Han, o güne kadar Afgan halkının bilmediği ve duymadığı *demokratikleşme* söylemleri ile ortaya çıkmıştır. Yeni başbakanın bu sözleri belli siyasi çevrelerce takdir edilmiştir. *Demokrasi Dönemi* olarak adlandırılan bu dönemler itibarıyla Afganistan'da yeni siyasi partilerin serbestçe faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Öte yandan bu dönemlerden başlayarak Marksist ideolojisini içeren birtakım kitaplar Farsça'ya çevirilerek Afganistan'da okunmaya başlanmış ve bu çerçevede de birtakım gençler Marksist ideolojiyi benimseyerek yeni siyasi partiler kurmaya başlamışlardır. Buna karşı, daha önce Mısır, İran ve Irak'taki üniversitelerde İslâmi eğitim görüp ülkeye geri dönen birtakım insanlar, ülkedeki Marksistlere karşı İslâm edeolojisi etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. İşte bu dönemlerde ortaya çıkan fikri ayrılıklar zamanla çatışmalara dönüşmüştür. Bunun üzerine Kraliyet yönetimi bu fikirlerin daha tehlikeli boyutlara ulaşmasını engellemek için yeniden siyasi faaliyetleri durdurmaya çalışmış ve devletin kontrolünde sınırlı sayıda siyasi partilerin faaliyetlerine izin vermiştir.

Siyasi fikirlerin sürekli olarak diğer siyasi unsurlara zorla empoze edilmeye çalışılması, bu ülkeyi askeri darbelere zorlamıştır. Afganistan solcuları ile birlikte hareket ederek 1973'te amcaoğlu kral Zahirşah'a karşı askeri bir darbe yapan Davut Han'ın tek tek siyasi partileri yok etmeye çalışması, 1978'de komünist darbesine ve Sovyet işgaline sebep olmuştur. Sovyet işgali ve sonrasında, iktidar partilerin etnik değerlere göre politika yapması solcuların da kendi aralarında gruplara ayrılmasına sebep olmuştur. Diğer tarafta, Sovyet işgali ve komünist rejimine karşı savaşılan İslâmi direniş gruplarının da etnik kimliklere göre ayrıldığı görülmüştür.

Farklı etnik grupların yaşadığı bu ülkede, özellikle hâkim grup olan Peştunlar arasında tarih boyunca bir etnik üstünlük kompleksinin yaşandığı ve bu kompleksin söz konusu etnik grupların siyasi faaliyetlerine de açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu nedenle Afganistan’da henüz bir ulus devleti zihniyetinin hâkim olmadığı görülmektedir. Bu da ülke çapında bir etnik milliyetçiliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu zihniyetler, kendi etnik değerlerini bir üst değer olarak kabul eden farklı etnik gruplar arasında bir ulusal birliğin sağlanma sürecini de olumsuz yönde etkilemiştir. Tüm bunlar neticesinde, Afganistan’da gerçek anlamda ulusal bir partinin bulunduğundan söz etmek zordur. Yani ülkedeki tüm siyasi partiler, etnik değerlere göre siyaset yapmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

ALEN, Piyer – CLEY, Deter, *Kapkan-i Afgan, Hakikat-i Tecavuz-i Şurevi Ber Afganistan*, (Far. Çev.) Abdurrahim Ahmed Pervani, Kabil, 2004.

ANDHOYİ, M. Metin, *Andhoy ve Caygah-i an der Tarih*, Peşaver, 2000.

ANDİŞMAND, Muhammed İkrâm, *Amerika Der Afganistan*, Kabil – 2004.

ARMAOĞLU, Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 12. Bsk. Alkım yay. 1999.

ARZU, Abdulgafur, *Çegunagi Huviyet-i Milli-yi Afganistan*, Tahran 2002.

AVAZ, Çari, *Emir Timur Cengnaması*, Taşkent 1990.

BARLAS, K. Rai, *Afgan Kabilelerinin Türklük ile Alakaları, Abdaliler, Eftalitler (Ak-Hunlar)in Torunu mu?* Türk Kültürü, S. XXIV, Haziran 1986.

BARTHOLD, V. V., *Moğol İstilasına kadar Türkistan*, trc. H. Dursun Yıldız, Ankara 1990.

BAYUR, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987.

BUĞRA, Mehmet Emin, *Şarki Türkistan Tarihi*, Ankara 1998.

BURGET, Fazıl Ahmet, *Trans - Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam eden Bir Savaşın Anatomisi*, Avrasya Dosyası, (Enerji Özel) Sonbahar 2004.

CIA/Publication/Factbook, 2003.

CLIFFORD, Mary Louise, *Serzemin ve Mardom-i Afganistan*, M. Asadi (Far. Çev.), Tahran, 1993.

CZEGLEDY, Karoly, *Bozkır Kavimlerinin Doğudan Batıya Göçleri*, trc. Erdal Şaban İstanbul 1998.

DANIŞYAR, Amir İtimad, *Ceng-i Afganistan ve Şurevi, Amil-i Fropaşı-yi Cehan-i Komünizim*, Tahran, 1992.

DEMİREL, Emin, *Taliban, El-Kaide ve Paylaşılmayan Ülke: Afganistan*, İstanbul 2002.

DEVLETABADİ, B. Ahmed *Şenasname-yi Ahzab ve Ceryan-hayi Siyasi-yi Afganistan*, Kum 1992.

DEVLETABADİ, Basir Ahmed, *Şinasname-i Afganistan*, Kum 1993.

FAHİMİ, Muhammed İsa, *Revayet-i Ez Ceryan-hayi Çep Der Afganistan*, Tarh-i Nav, , Ağustos 2009, S. 18.

Faiz Muhammed Katib, *Seracü't Tevarih*, Kum, 1994.

FARHANG, M. Siddik, *Afganistan der Panc Karn-, Ahir*, Meşhed 1993.

FARROHİ, S. Mehdi, *Tarih-i Siyasi Afganistan*, Tahran 1993.

Gita şinasi-yi Tehran, 1990,

GLATZER, Bernt – CASMİR, Machael, *Damdari der Meyan-I Küçnişinan Peştun*, Afganistan, Akvam-i Kuçi, (Derl. ve Far. Çev.) Muhammed Hossein Popali Yazdi, Tahran, 1993.

GORCİSTANİ, Muhammed İsa, *Kelle minare-ha der Afganistan*, Kum 1992.

GÖKTÜRK, Hamit Göktürk, *Tarih İçinde Doğu Türkistan'dan Göçler*, Ali Ahmetbeyoğlu (Derl.) Afganistan Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2002.

GÖMEÇ, Saadettin, *Gök-Türkler Tarihi*, Ankara 1998.

GUBAR, Mir Gulam Muhammed, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Kabil 1967.

GUMİLOV, L. Nikolayeviçen, *Eski Türkler, trc. D. Ahsen Batur*, İstanbul 1999.

HABİBİ, Abdülhey, *Cünbeş-i Meşrutiyet Der Afganistan*, Kum 1993.

HİKMETİYAR, Gülbeddin, *Desayis-i Penhan, Çehre-ha-yi Üryan*, Peşaver, 1995.

KALAFAT, Yaşar – KAYANI, Piser Ali, *İsmaili Hazara Türklerinde Halk İnançları*, Yol (Drg.), S. 15, Ocak, Şubat 2002.

KİŞTMAND, Sultanali, *Yaddaşt-ha-yi Siyasi ve Ruydad-ha-yi Tarihi*, (3 cilt), 2. bsk. Kabil, 2003.

KONUKÇU, Enver, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973.

MUCADDADİ Abdulhak – MUCADDADİ Fazlullah, *Afganistan ez Amir-i Kebir ta Rahber-i Kebir*, Kabil, 2008.

NACMİ, Fayyaz, *Nuhostin Sazman-hai Çep-i Radikal-i Afganistan*, Tajikperss Web sitesi, 18. 10. 2009. <http://www.tajikpress.com/historical/historical.html>.

NEHRU, Cavaharlal, *Negah-i Ba Tarih-i Cehan*, Mahmut Tafazzoli (Far. Çev), Tahran 1959.

NESİMİ, Muhammed Yasin, *Revabıt-i Parlamen ba Hükümet-ha-ye Afganistan Der dehe-yi Demokrasi*, Kabil, 2005.

OĞUZ, Esedullah, *Hedef Ülke: Afganistan*, İstanbul, 2001.

OSMAN, Akram, *Nahzat-i Meşruta-hahi, Matla ve Mebna-ye Devran-i Cedid*, Kabil, 2005.

POHANYAR, Seyid Mesud, *Zuhur ve Sukut-i Meşrutiyet ve Kurbanıyan-i İstibtad Der Afganistan*, Peşaver, 1996.

RAHMETİ, Muhibulla, *İhtisar-i ez coğrafya-yı Afganistan*, Peşaver- 1999.

RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993.

ROUX, Jean –Paul, *Orta Asya – Tarih ve Uygarlık*, trc. Lale Arslan İstanbul 1999.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih*, 5. Bsk. Ankara, 1996.

SARAY, Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, Ankara, 2002.

SEVİM Ali – MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 1996.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Bsk. İstanbul 1999.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk ve Afganistan*, ASAM Yayınları, Ankara 2002.

TANİN, Zahir, *Afganistan Der Karn-i Bistom, 1900 – 1996*. 2. Bsk. Tahran, 2005

TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 7. Bsk. İstanbul 1998.

UÇKUN, Ergeş, *Tacik mi, Taclik mi?* NJ. 1993.

VALVALİCİ, Asadullah, *Der Safahat-i şemal-I Afganistan çi megozeşt*, Peşaver 2000.

VALVALİCİ, Asadullah, *Mror-i ber Muşahasat-i İctimayi-i Camiye-yi Afganistan*, Peşaver, 1999.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Mohammad Alem Saaie
Doğum Yeri : Takhar- Afganistan
Doğum Tarihi : 27.04.1977
Medeni Durumu : Evli, Chaghatay Khan, Oktay Khan ve Aybala isimlerinde üç çocuk babası

Eğitim Durumu :

İlk ve Orta Öğretim : (1983-1995) Shahidi Balkhi Lisesi Balkh
Lisans : (1997-2002)
Yüksek Lisans : (2003-2009)

Yaptığı Görev ve İş Deneyimi:

- 2001-2004 Afganistan Türk Gençleri Birliği Genel Başkanı, Birlik Dergisi Genel Yayın Müdürü ve Cümbüşü Milli- İslami Partisi Türkiye Temsilcisi,
- 2004-2005 Ayna Televizyonu Politik Danışmanı,
- 2005-...Afganistan Parlamentosunda Milletvekil
- 2008... Cümbüşü Milli- İslami Partisi Genel Başkan Yardımcısı